ISSN 2520-2294

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

№ 10 (18) / 2018

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Экономические науки»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22443-12343Р

№ 10 (18)

Київ 2018

ББК 65
УДК 33
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» представлено в: **НЕБ elibrary.ru; Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: РІНЦ; Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; JOURNAL FACTOR; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Scientific Indexing Services; Electronic Journals Library; InfoBase Index; International Institute of Organized Research; Open J-Gate; Cosmos Impact Factor; The Journals Impact Factor (JIF); CrossRef.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене у Перелік наукових фахових видань України,
відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України
№ 693 від 10 травня 2017 року.

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу і права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем економічної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2018
© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Економічні науки», 2018

ISSN 2520-2294 = Internauka. Seriâ: Èkonomičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka". Seriâ: Èkonomičeskie nauki

Редакція:

Головний редактор: **Камінська Тетяна Григорівна —** доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Золковер Андрій Олександрович** — кандидат економічних наук (Київ, Україна)

Секретар: **Колодіч Юлія Ігорівна**

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: **Тарасенко Ірина Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Баланюк Іван Федорович** — доктор економічних наук, професор (Івано-Франківськ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бардаш Сергій Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бондар Микола Іванович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Вдовенко Наталія Михайлівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Гоблик Володимир Васильович** — доктор економічних наук, кандидат філософських наук, доцент, Заслужений економіст України (Мукачеве, Україна)

Член редакційної колегії: **Гринько Алла Павлівна** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Гуцаленко Любов Василівна** — доктор економічних наук, професор (Вінниця, Україна)

Член редакційної колегії: **Дерій Василь Антонович** — доктор економічних наук, професор (Тернопіль, Україна)

Член редакційної колегії: **Дмитренко Ірина Миколаївна** — доктор економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Зеліско Інна Михайлівна** — доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Зось-Кіор Микола Валерійович** — доктор економічних наук, професор (Полтава, Україна)

Член редакційної колегії: **Клочан В'ячеслав Васильович** — доктор економічних наук, професор (Миколаїв, Україна)

Член редакційної колегії: **Копилюк Оксана Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Кравченко Ольга Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Курило Людмила Ізидорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоханова Наталя Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Малік Микола Йосипович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Олександр Васильович** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Осмятченко Володимир Олександрович** — доктор економічних наук, професор (Ірпінь, Україна)

Член редакційної колегії: **Охріменко Ігор Віталійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Паска Ігор Миколайович** — доктор економічних наук, професор (Біла Церква, Україна)

Член редакційної колегії: **Разумова Катерина Миколаївна** — доктор економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Танклевська Наталія Станіславівна —** доктор економічних наук, професор (Херсон, Україна)

Член редакційної колегії: **Токар Володимир Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Чижевська Людмила Віталіївна** — доктор економічних наук, професор (Житомир, Україна)

Член редакційної колегії: **Шпак Валентин Аркадійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бєлялов Талят Енверович —** кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Дудко Павло Миколайович** — кандидат економічних наук (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Peter Bielik** — Dr. hab. (Словацька Республіка)

Член редакційної колегії: **Eva Fichtnerová** — University of South Bohemia in ČeskéBudějovice (Чеська Республіка)

Член редакційної колегії: **József Káposzta** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Henrietta Nagy** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Anna Törő-Dunay** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Mirosław Wasilewski** — Dr. hab., Associate professor WULS-SGGW (Польща)

Член редакційної колегії: **Natalia Wasilewska** — Doctor of Economic Sciences, professor UJK (Польща)

№ 10 (18) 2018 жовтень

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «ECONOMIC SCIENCES»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
СЕРИЯ: «ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ»

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Божанова Вікторія Юріївна, Вечеров Валерій Тимофійович, Кононова Олександра Євгеніївна, Редька Віталіна Євгеніївна
АНТИДЕПРИВАЦІЙНА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА 8

Семенчук Тетяна Борисівна, Сорокун Юлія Сергіївна
СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА «КАЙДЗЕН» ТА ЙОГО ЕФЕКТИВНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ..... 16

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Родіонов Павло Юрійович, Плосконос Ганна Миколаївна
ЕВЕНТУАЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПОСТСТРУКТУРАЛІСЬКОГО ПІДХОДУ В МЕТОДОЛОГІЇ ЕКОНОМІКИ 23

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ ТА МОДЕЛІ В ЕКОНОМІЦІ

Блудова Тетяна Володимирівна, Островська Марія Сергіївна
МОДЕЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕКЛАМНИХ ЗВЕРНЕНЬ ПІДПРИЄМСТВА... 30

ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ

Дулік Тетяна Олександрівна, Александрюк Тетяна Юріївна
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ОПОДАТКУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ БІЗНЕС-СТРУКТУР В УКРАЇНІ 37

Яковенко Світлана Леонідівна, Власенко Тетяна Юріївна, Луценко Ірина Віталіївна
ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ В УКРАЇНІ..... 56

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Кривов'язюк Ігор Володимирович, Бурбан Олександр Вікторович
РИНОК ЦІННИХ ПАПЕРІВ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ РИНКІВ 62

Остропольська Зоя Миколаївна
КРИЗИ ЯК ЯВИЩЕ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО ПРОЦЕСУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РЕФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ 70

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Саргсян Лилит Норайровна
ЭКСПОРТ АРМЕНИИ И ВОЗМОЖНОСТИ ЕГО РАСШИРЕНИЯ В РАМКАХ ЕАЭС 78

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Вергелюк Юлія Юріївна
ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ІНСТИТУТІВ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ ТА КОМПАНІЙ З УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ В УКРАЇНІ 82

Вергелюк Юлія Юріївна
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ АВТОМОБІЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ 89

CONTENTS

ECONOMICS AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Bozhanova Viktoriia, Vecherov Valeriy, Kononova Oleksandra, Redka Vitalina
ANTIDEPRIVATIONAL SYSTEM OF ENTERPRISE PERSONNEL MANAGEMENT 8

Semenchuk Tetiana, Sorokun Yuliia
MODERN MANAGEMENT TOOL OF KAIZEN AND ITS EFFECTIVENESS OF IMPLEMENTATION .. 16

ECONOMIC THEORY

Rodionov Pavlo, Ploskonos Anna
EVENTUALNIST USE POSTSTRUCTURAL METHODOLOGY APPROACH IN ECONOMY 23

MATHEMATICAL METHODS AND MODELS IN ECONOMICS

Bludova Tatiana, Ostrovska Mariia
MODEL OF INFORMATION SUPPORT OF ADVERTISING APPEALS 30

ACCOUNTING AND TAXATION

Dulik Tetyana, Aleksandriuk Tetyana
SOCIO-ECONOMIC TAXATION ASPECTS REGARDING BUSINESS-STRUCTURES IN UKRAINE ... 37

Yakovenko Svetlana, Vlasenko Tatyana, Lutsenko Irina
PROBLEMS AND WAYS OF IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL FINANCIAL STATEMENTS STANDARDS IN UKRAINE 56

PROBLEMS OF NATIONAL ECONOMY

Kryvovyazyuk Igor, Burban Oleksandr
UKRAINIAN SECURITIES MARKET IN THE INTERNATIONAL MARKETS SYSTEM 62

Ostropolska Zoya
CRISES AS A PHENOMENON OF MACROECONOMIC PROCESS AND THEIR INFLUENCE ON REFORMING OF ECONOMY OF UKRAINE 70

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL RELATIONS

Sargsyan Lilit
ARMENIAN EXPORT AND OPPORTUNITIES FOR ITS EXPANSION WITHIN THE FRAMEWORK OF THE EAEU 78

FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Verheliuk Yuliia
STATE REGULATION OF THE INTERACTION BETWEEN JOINT INVESTMENT INSTITUTES AND ASSET MANAGEMENT COMPANIES IN UKRAINE 82

Verheliuk Yuliia
THEORETICAL PRINCIPLES OF AUTOMOTIVE INSURANCE MARKET FUNCTIONING IN UKRAINE ... 89

УДК 331.108:658.114.2

Божанова Вікторія Юріївна
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту, управління проектами і логістики
ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»
Божанова Виктория Юрьевна
доктор экономических наук, профессор,
профессор кафедры менеджмента, управления проектами и логистики
ГВУЗ «Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры»
Bozhanova Viktoriia
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor Department of Management, Project Management and Logistics
Prydniprovs'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture

Вечеров Валерій Тимофійович
доктор технічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту, управління проектами і логістики
ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»
Вечеров Валерий Тимофеевич
доктор технических наук, профессор,
заведующий кафедрой менеджмента, управления проектами и логистики
ГВУЗ «Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры»
Vecherov Valeriy
Doctor of Technical Sciences, Professor,
Head of Department of Management, Project Management and Logistics
Prydniprovs'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture

Кононова Олександра Євгеніївна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку, економіки і управління персоналом підприємства
ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»
Кононова Александра Евгеньевна
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры учета, экономики и управления персоналом предприятия
ГВУЗ «Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры»
Kononova Oleksandra
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting,
Economics and Human Resources Management of Enterprise
Prydniprovs'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture

Редька Віталіна Євгеніївна
магістр
ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»
Редька Виталина Евгеньевна
магистр
ГВУЗ «Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры»
Redka Vitalina
Master of the
Prydniprovs'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture

DOI: 10.25313/2520-2294-2018-10-4224

АНТИДЕПРИВАЦІЙНА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

АНТИДЕПРИВАЦИОННАЯ СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЯ

ANTIDEPRIVATIONAL SYSTEM OF ENTERPRISE PERSONNEL MANAGEMENT

Анотація. *В статті проаналізовано наукові розробки провідних вітчизняних та закордонних фахівців теоретиків та практиків, щодо створення ефективної системи управління персоналом підприємства, які доводять, що орієнтація вищого менеджменту керівників на покращення умов роботи персоналу підвищують ефективність його роботи. Статистичний аналіз довів, вже майже 30 років підвищується рівень депривації населення України. Співставлення показників, що характеризують рівень депривації в Україні із показниками країн ЄС свідчить про те, що українці все більш не в змозі задовольнити майже свої первинні потреби в їжі, в житлі, в забезпеченні собі нормальних санітарних житлових умовах та інших потребах. В результаті недосконалої економічної політики держави та методів, що сьогодні застосовуються керівниками на підприємствах, більшість українців знаходяться в стані поглибленої депривації. Населення найбільше потерпало від неможливості дозволити собі неочікувані необхідні витрати за рахунок власних ресурсів, що також підвищує рівень депривації населення та призводить до депресії та незацікавленість в роботі через незадоволеність його первинної потреби. Аналіз ланцюга: «результати труда – винагорода – задоволеність – забезпеченість населення/депривація» зумовило необхідність розробки заходів, що сприятимуть створенню антидеприваційної системи управління персоналом підприємств: підвищення інвестицій в виробництво, технології, техніку, вивід капіталу з тіньового обертання, практика капіталовкладень в навчання персоналу, створення зручних графіків роботи з застосування елементів дистанційної роботи (за виключенням робочих професій), створення зручних та комфортних умов праці, сприяння політики участі персоналу у прибутках при власній розробленій бізнес-ідеї, креативності працівників, їх автономії та «робота з викликом». Впровадження запропонованих заходів сприятиме зацікавленості персоналу у результатах свого труда, зниженню такого негативного явища, як депривація у суспільстві в цілому, підвищенню ефективності роботи вітчизняних підприємств.*

Ключові слова: *підприємство, система управління персоналом підприємства, депривація, задоволеність робітників підприємства.*

Аннотация. *В статье проанализированы научные разработки ведущих отечественных и зарубежных специалистов теоретиков и практиков, по созданию эффективной системы управления персоналом, которые доказывают, что ориентация высшего менеджмента руководителей на улучшение условий работы персонала повышают эффективность его работы. Статистический анализ показал, уже почти 30 лет повышается уровень депривации населения Украины. Сопоставление показателей, характеризующих уровень депривации в Украине с показателями стран ЕС свидетельствует о том, что украинцы все больше не в состоянии удовлетворить почти свои первичные потребности в еде, в жилье, в обеспечении себе нормальных санитарных жилищных условий и других нуждах. В результате несовершенной экономической политики государства и методов, которые сегодня применяются руководителями на предприятиях, большинство украинцев находятся в состоянии глубокой депривации. Анализ цепочки: «результаты труда – вознаграждение – удовлетворенность – обеспеченность населения/депривация» обусловило необходимость разработки мероприятий, способствующих созданию антидепривационной системы управления персоналом предприятий: повышение инвестиций в производство, технологии, технику, вывод капитала из теневого обращения, практика капиталовложений в обучение персонала, создание удобных графиков работы с применением элементов дистанционной работы (исключая рабочих профессий), создание удобных и комфортных условий труда, содействие политике участия персонала в прибылях при собственной разработанной бизнес-идеи, креативности работников, их автономии и «работе по вызову». Внедрение предложенных мероприятий будет способствовать заинтересованности персонала в результатах своего труда, снижению такого негативного явления, как депривация в обществе в целом, повышению эффективности работы отечественных предприятий.*

Ключевые слова: *предприятие, система управления персоналом предприятия, депривация, удовлетворенность работников предприятия.*

Summary. *The article analyzes the scientific developments of leading domestic and foreign theorists and practitioners that create personnel management effective system, which prove the orientation of top management to improve working conditions of staff and increase the efficiency of its work. Statistical analysis has shown that the level of deprivation of the population of Ukraine has been rising for almost 30 years. The comparison of indicators is characterizing the level of deprivation in Ukraine with indicators of EU countries and shows that Ukrainians are no longer able to satisfy almost their basic needs: food, housing needs, normal sanitary housing conditions and other needs. As a result of the imperfect economic policy of the state and the methods are used today by enterprises managers, the majority of Ukrainians are in a state of deep deprivation. The analysis of the chain: «results of labor – remuneration – satisfaction – security of the population / deprivation» necessitated the development of measures to create an anti-deprivation system of personnel management of enterprises: increasing investment in production, technology, equipment, withdrawing capital from shadow circulation, creation of convenient work schedules with the use of elements of remote work (excluding blue-collar occupations), creation of convenient and comfortable conditions labor, the promotion of the staff participation policy in the profits with their own developed business ideas, the creativity of employees, their autonomy and «work on call». The implementation of the proposed measures will contribute to the staff's interest in the results of their work, reducing such a negative phenomenon as deprivation in society as a whole and improving the efficiency of domestic enterprises.*

Key words: *enterprise, enterprise personnel management system, deprivation, employee satisfaction.*

Постановка проблеми. Сучасні заходи управління персоналом на українських підприємствах вимагають високу орієнтацію на підвищення мотивації та зацікавленості робітників у вкладеному труді. Прийнято вважати, що якщо, наприклад, вироблення на підприємстві зростає, то персонал підприємства краще працює та більш замотивований. Але, іноді це зовсім інакше, через те, що вихідні дані, що використовуються для розрахунку таких показників не достатньо коректні через те, що вони іноді не впливають на розмір продукції, що виробляється. Результат таких розрахунків — не коректні висновки та прийняті управлінські рішення. Крім того, зміна продукції, що виробляється, може залежати від кількості замовлень споживачів, зміни конкуренції, проблем зі станом технологічного обладнання на виробництві, від якості сировини та інше.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням розробки системи управління персоналом підприємств присвячено багато наукових праць вітчизняних та закордонних фахівців з теорії та практики: Балабанової Л. Баніт О., Бельчевої Г., Манакової Н., Третьяк О., Ходикіної І., Циханенко І. Шершневої Ю., Штельми О. та інших [1; 2; 4; 6–9]. Такі вчені, як Манакова Н., Циханенко І., Бельчева Г. та Штельма О. розробили метод, що реалізується на основі логістичного регресійного аналізу, який дозволив вибрати групу окремих факторів і аспекти задоволеності роботою, які впливають на плинність кадрів. Крім того, ними було встановлено, що рівень заробітної плати і сімейний стан є значними предикторами для намірів персоналу [4].

Факт підвищення залученості персоналу позитивно впливає на якість роботи, підтверджується практикою роботи німецької корпорації BMW GROUP, аналіз якої виконаний в науковій роботі Баніт О. В., що присвячена особливостям управління людськими ресурсами. Дотримання принципів інноваційності, здатність до кооперації, гнучкості та прозорості, підтримання корпоративної соціальної відповідальності та корпоративної культури, а також впровадження заходів, спрямованих на покращення якості трудового життя, безперервність навчання та розвиток персоналу сприятимуть стійкості та незалежності підприємства, нададуть сприятливі ринкові перспективи та зберігатиме робочі місця в довготривалій перспективі [2]. Третьяк О. та Шершньова Ю. розглядають процес управління персоналом підприємства як складну цілісну систему, що охоплює кілька взаємопов'язаних і взаємодіючих підсистем: підсистема формування якісного та кількісного складу персоналу підприємства відповідно до стратегії підприємства, підсистема використання (орієнтована на ефективну реалізацію професійних, інтелектуальних, творчих, підприємницьких здібностей працівників підприємства та на досягнення кінцевих цілей) та підсистема розвитку людських ресурсів організації (орієнтована на підвищення компетенцій працівників відповідно до завдань стратегічного розвитку організації) [6; 8].

Але сьогодні економічна ситуація в Україні не дозволяє легко розробляти та впроваджувати науково-практичні методі в цьому напрямку через складність економічної ситуації. Також відзначається не достатність теоретичного та практичного інструментарію/заходів, що сприяли би підвищенню рівня задоволеності персоналу підприємства та покращенню життя населення, яке все більш відчуває на себе депривацію. Тому ціль даної наукової роботи буде сформульована наступним чином.

Формулювання цілей статті. Проаналізувати сучасний рівень депривації населення України та розробити заходи щодо створення антидепривацій-ної системи управління персоналом підприємства.

Виклад основного матеріалу. Проектування служби з управління людськими ресурсами багато в чому залежить від стратегії, розміру організації, її структури та стадії життєвого циклу, фінансових можливостей, а також від ставлення власників до кадрових питань, їх бачення ролі й статусу цього підрозділу у стратегічному розвитку компанії. Доведено, що без збільшення інвестицій та організаційних витрат, враховуючи той факт, що навпаки скорочення витрат на працівників є життєздатним вибором для досягнення ефективності роботи компанії, не можливо підвисити задоволеність працею робітників та знизити рівень депривації населення [9].

В попередній науковій роботі в рамках дослідження тактики підприємств в контексті управління персоналом, виконано поглиблений аналіз ступеню задоволеності робітників, розроблений відповідний методичний інструментарій та виконана його апробація на однієї з вітчизняних корпорацій [3]. Результати цієї роботи свідчать про тісний зв'язок між задоволеністю працівників та рівнем депривації їх домогосподарств. Але на практиці в нашій країні протягом вже більш, ніж 30 років найчастіше відбувається так, що підсистема формування працює якісно, завдяки якості вищої освіти ще з радянських часів. А підсистема використання працює вже недостатньо якісно: наймані працівники не можуть на повну віддачу реалізувати свої здібності через зниження якості вищого менеджменту підприємства (наявність застарілого обладнання, технологій, зниження вартості активів підприємства) та жорсткого впливу факторів зовнішнього середовища (зниження попиту на ринку та конкурентоспроможності підприємства, низька якість ресурсів, висока вартість енергоносіїв, недосконала податкова політика та ін.). Особливого значення набуває підсистема розвитку людських ресурсів організації, яка також майже вже 30 років на деяких підприємствах реалізується не досконало. Річ у тому, що вітчизняні українські підприємства в більшої своєї чисельності не вкладають кошти в навчання персоналу. А протягом останніх 10 років майже зовсім ні одне підприємство навіть не планує такі інвестиції. Менеджмент підприємств все більш орієнтований на тіньову складову ведення бізнесу, що на практиці означає виплата низьких заробітних плат, недопустимих умов праці та зовсім не сприяє підвищенню мотивації персоналу. А навпаки сприяє зниженню його життєвого рівня через незадоволеність первинними потребами. Це призводить до зниження зацікавленості персоналу підприємства, зростанню депресії та підвищенню депривації в суспільстві в цілому.

В 2017 році Державна служби статистики України провела програму дослідження, яка передбачала вивчення сприйняття населенням ознак бідності та позбавлення (депривації) у сфері їхніх споживчих можливостей за наявних у суспільстві стандартів, ступеня актуальності для населення базових ознак бідності та позбавлення, а також аналіз поширення серед домогосподарств окремих проявів позбавлення в частині можливостей задоволення не тільки мінімально необхідних фізіологічних потреб, а й потреб, пов'язаних із розвитком особистості та забезпеченням належного рівня комфортності існування [5]. Було обстежено 8 тис. домогосподарств, які брали участь у вибірковому обстеженні умов життя, щодо їхніх доходів та споживчих можливостей. Відзначається недостатність коштів для задоволення неочікуваних необхідних витрат за рахунок власних ресурсів — 60%; для тижневого сімейного відпочинку не вдома один раз на рік — 52%; недостатність коштів для оплати необхідних товарів та послуг охорони здоров'я — 30%; відсутність автомобіля — 29%; недостатність коштів для своєчасної та в повному обсязі оплати рахунків за житло та необхідні послуги з його утримання — 25%; відсутність у житлі певних зручностей — 21–15%; відсутність у населеному пункті закладів, які надають побутові послуги, — 20%; незабезпеченість населеного пункту своєчасними послугами екстреної (швидкої) медичної допомоги — 15%, відсутність комп'ютера — 14% [5]. Звідси очевидна незадоволеність у населення первинних потреб.

У країнах-членах ЄС рівень матеріальної депривації визначається як відсоток населення із вимушеною відсутністю принаймні трьох, а глибокої депривації — чотирьох і більше із таких дев'яти ознак матеріальної депривації: недостатність коштів для своєчасної та в повному обсязі оплати орендних/іпотечних платежів, платежів за споживчими кредитами або оплати житлово-комунальних послуг; недостатність коштів для підтримування достатньо теплої температури у своєму житлі; відсутність можливості дозволити собі неочікувані необхідні витрати за рахунок власних ресурсів; недостатність коштів для споживання страви з м'ясом, курятиною, рибою (або їх вегетаріанським еквівалентом) через день; недостатність коштів для тижневого сімейного відпочинку не вдома один раз на рік; відсутність автомобіля; відсутність пральної машини; відсутність кольорового телевізора; відсутність телефону (у т.ч. мобільного). На рисунку 1 наведено показники

матеріальної депривації в Україні та в країнах Європейського Союзу в середньому по 28 країнах.

Як у країнах ЄС, так і в Україні, населення найбільше потерпало від неможливості дозволити собі неочікувані необхідні витрати за рахунок власних ресурсів. Однак, значення цього показника в Україні було в 1,6 раза вище (60% проти 36% у країнах ЄС) [5].

На рисунках 2–4 відображено, що населення України відчувають високий рівень депривації, та не в змозі за рахунок своїх доходів забезпечити майже свої первинні потреби, а саме. Частка населення України, яка повідомило про недостатність коштів для споживання страв з м'ясом, курятиною, рибою (або їх вегетаріанським еквівалентом) через день та найнижча, ніж у будь-якій країні ЄС (рис. 2). Так, показники матеріальної деривації в Німеччині значно нижче, ніж в Україні, деякі в них: недостатність коштів для споживання страв з м'ясом, курятиною, рибою через день в Німеччині — 6,5%, в Україні — 24,5%.

Відзначається велика недостатність коштів для підтримування достатньо теплої температури у житлі в Україні — 25,6%, для порівняння у Німеччині — 3,7% (рис. 3). У жителів України це находить прояв в тому, опалювальний сезон починається не вчасно через неможливість, в свою чергу, заздалегідь придбати газ опалювальними підприємствами.

Також відзначається недостатність коштів для своєчасної та в повному обсязі оплати орендних/іпотечних платежів, платежів за споживчими кредитами або оплати житлово-комунальних послуг жителів України — 28,3%, а жителів Німеччини — 4,2%. Це свідчить про високу заборгованість населення

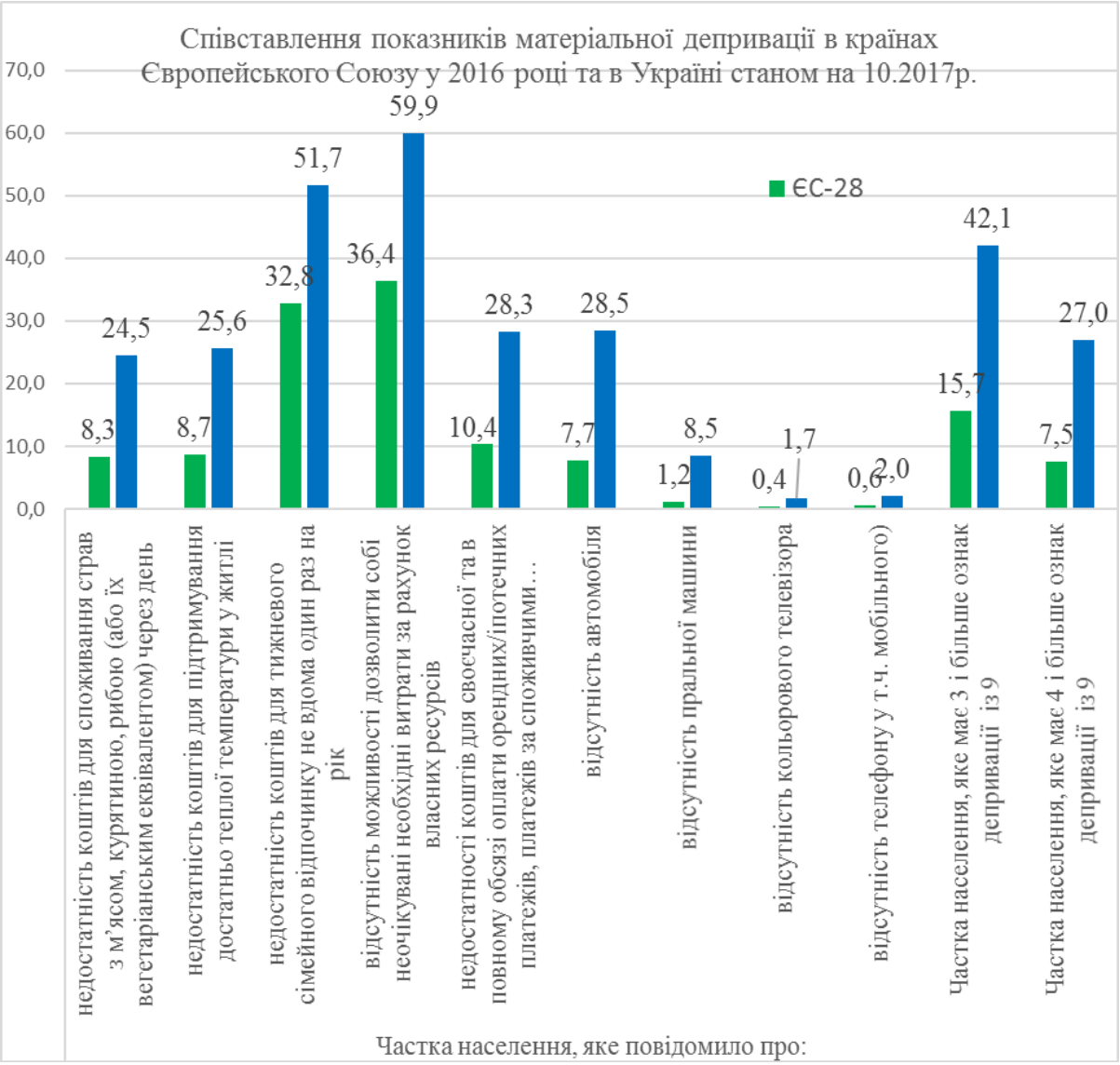

Рис. 1. Співставлення показників матеріальної депривації в країнах Європейського Союзу у 2016 році та в Україні станом на 10.2017 р.

Джерело: побудовано за даними [5]

України за житлово-комунальні послуги, банківські іпотечні кредити по зрівнянню з європейськими країнами.

В цілому, відсутність можливості дозволити собі неочікувані необхідні витрати за рахунок власних ресурсів жителів України — 60%, а жителів

Рис. 2. Частка населення, яке повідомило про недостатність коштів для споживання страв з м'ясом, курятиною, рибою (або їх вегетаріанським еквівалентом) через день,%

Джерело: побудовано за даними [5]

Примітка: * за даними опитування домогосподарств, проведеного у жовтні 2017 р.

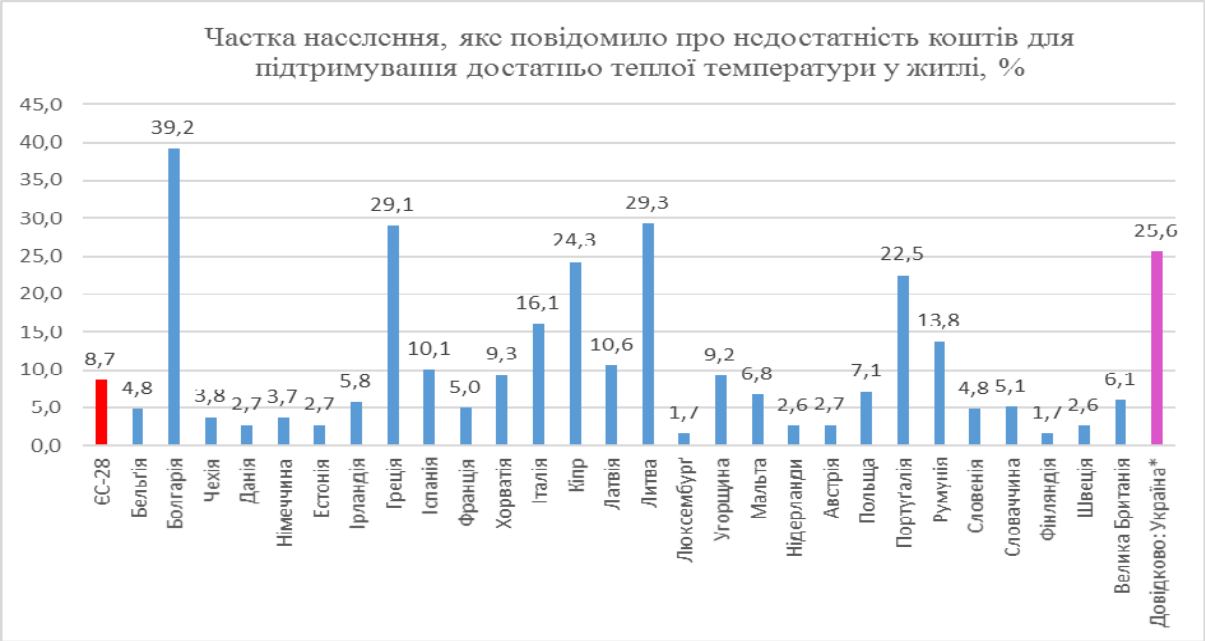

Рис. 3. Частка населення, яке повідомило про недостатність коштів для підтримування достатньо теплої температури у житлі,%

Джерело: побудовано за даними [5]

Рис. 4. Частка населення, яке повідомило про недостатності коштів для своєчасної та в повному обсязі оплати орендних/іпотечних платежів, платежів за споживчими кредитами або оплати житлово-комунальних послуг, %

Джерело: побудовано за даними [5]

Німеччини — 60%. В загальній чисельності: частка населення, яке має 3 і більше ознак депривації із 9–9,7% (42,1%); частка населення, яке має 4 і більше ознак депривації із 9–3,7% (27%) [5].

Тут відстежується такий ланцюг: «результати труда — винагорода — задоволеність — забезпеченість населення/депривація». Якщо розглядати таку залежність, то можна зробити висновок про те, що для зниження депривації населення необхідно, щоб роботодавець створював таку систему управління персоналом, яка сприятиме зниженню цього негативного явища в суспільстві. Якщо розглянути досвід менеджменту західнонімецької автомобільної корпорації BMW сприяє дотриманню працівниками таких цінностей, як виконання зобов'язань, дотримання інструкцій (дисципліна, відповідальність і старанність, виконання обов'язків) [2]. Але все більш нагальними стають потреби людини у саморозвитку й самореалізації. В результаті підвищується зацікавленість працівників до інтересної, креативної, різнобічної та відповідальної діяльності. Відповідно до цього, ставлення керівництва компаній до потреб персоналу змінюється, воно все більшою мірою мусить пристосовуватися до мінливих поглядів працівників на характер і умови зайнятості, професійне зростання й мотивацію.

Пропонуються наступні заходи щодо створення антидеприваційної система управління персоналом підприємства, яка підвисить ефективність управління персоналом підприємства на українських підприємствах з метою запобігання їх депривації на даному етапі розвитку країни є: підвищення інвестицій в виробництво, технології, техніку, вивід капіталу з тіньового обертання, практика капіталовкладень в навчання персоналу, створення зручних графіків роботи з застосування елементів дистанційної роботи (за виключенням робочих професій), створення зручних та комфортних умов праці, сприяння політики участі персоналу у прибутках при власній розробленій бізнес-ідеї, креативності працівників, їх автономії та «робота з викликом».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, орієнтація вищого менеджменту на працівників у кадровій політиці сприяє зростанню ефективності діяльності підприємства, що довів аналіз прогресивних теоретиків та практиків вищого менеджменту вітчизняних та закордонних провідних підприємств. Заходами створення антидеприваційної системи управління персоналом підприємства є: підвищення інвестицій в виробництво, технології, техніку, вивід капіталу з тіньового обертання, практика капіталовкладень в навчання персоналу, створення зручних графіків роботи з застосування елементів дистанційної роботи (за виключенням робочих професій), створення зручних та комфортних умов праці, сприяння політики участі персоналу у прибутках при власній розробленій бізнес-ідеї, креативності працівників, їх автономії та «робота з викликом».

Література

1. Балабанова Л. В. Стратегічне управління персоналом підприємства: навч. посіб. / Л. В. Балабанова, О. В. Стельмашенко. — К.: Знання, 2011. — 236 с.

2. Баніт О. В. Особливості управління людськими ресурсами в німецьких корпораціях (на прикладі BMW GROUP) / О. В. Баніт // Електронне наукове видання «Адаптивне управління: теорія і практика» Серія «Педагогіка» Випуск 2(3), 2017. — Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/706994/1/%D0%9E%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB.%20%D1%83%D0%BF%D1%80.%20%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%BC%D0%B8%20%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%83%D1%80%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%B8.pdf

3. Божанова В. Ю. Матричний інструментарій менеджменту та його апробація в будівельній корпорації / В. Ю. Божанова, О. Є. Кононова // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». — 2018. — № 5(13). — С. 14–20. Режим доступу: https://doi.org/10.25313/2520-2294-2018-5-3808

4. Манакова Н. Влияние демографических факторов и факторов удовлетворенности работой в процессах управления персоналом: прогнозирование оборота персонала на основе логистической регрессии / Н. Манакова, И. Цыханенко, А. Бельчева, О. Штельма // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://doi.org/10.15587/1729-4061.2017.103318

5. Самооцінка домогосподарствами України доступності окремих товарів та послуг (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств) за 2017 рік / І. Осипова // Офіційний сайт Державної служби статистики України. — Електронний ресурс. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

6. Третьяк О. П. Сучасні персонал-технології у системі управління персоналом на підприємстві / О. П. Третьяк // Науковий вісник НЛТУ України. — 2014. — Вип. 24.4. — С. 389–397.

7. Ходикіна І. В. Підходи до оцінки ефективності систем управління персоналом / І. В. Ходикіна // Науковий вісник Мукачівського державного університету, 2015. — Серія Економіка. Випуск 2(4). Частина 2. — С. 115–120.

8. Шершнева Ю. В. Основные направления повышения эффективности управления персоналом на предприятии / Ю. В. Шершньова // [Електроний ресурс]. — Сайт Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (ХНЕУ ім. С. Кузнеця). — Режим доступу: http://www.repository.hneu.edu.ua

9. The Impact of Employee Satisfaction on Quality and Profitability in High-contact Service Industries [Електроний ресурс] / Rachel W. Y. Yee, Andy C. L. Yeung, T. C. Edwin Cheng // P. 42. — Режим доступу: http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.486.8384&rep=rep1&type=pdf

References

1. Balabanova L. V. Stratehichne upravlinnia personalom pidpryiemstva: navch. posib. / L. V. Balabanova, O. V. Stelmashenko. — K.: Znannia, 2011. — 236 s.

2. Banit O. Osoblyvosti upravlinnia liudskymy resursamy v nimetskykh korporatsiiakh (na prykladi BMW GROUP) / O. Banit // Elektronne naukove vydannia «Adaptyvne upravlinnia: teoriia i praktyka» Seriia «Pedahohika» Vypusk 2(3), 2017. — Rezhym dostupu: http://lib.iitta.gov.ua/706994/1/%D0%9E%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB.%20%D1%83%D0%BF%D1%80.%20%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%BC%D0%B8%20%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%83%D1%80%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%B8.pdf

3. Bozhanova V. Yu. Matrichniy InstrumentarIy menedzhmentu ta yogo aprobatsIya v budIvelnIy korporatsIYi / V. Yu. Bozhanova, O. E. Kononova // MIzhnarodniy naukoviy zhurnal «Internauka». SerIya: «EkonomIchnI nauki». — 2018. — #5(13). — S. 14–20. Rezhim dostupu: https://doi.org/10.25313/2520-2294-2018-5-3808

4. Manakova N. Vliyanie demograficheskih faktorov i faktorov udovletvorennosti rabotoy v protsessah upravleniya personalom: prognozirovanie oborota personala na osnove logisticheskoy regressii / N. Manakova, I. Tsyihanenko, A. Belcheva, O. Shtelma // [Elektronnyiy resurs]. — Rezhim dostupa: https://doi.org/10.15587/1729–4061.2017.103318

5. SamootsInka domogospodarstvami UkraYini dostupnostI okremih tovarIv ta poslug (za danimi vibIrkovogo obstezhennya umov zhittya domogospodarstv) za 2017 rIk / I. Osipova // OfItsIyniy sayt DerzhavnoYi sluzhbi statistiki UkraYini. — Elektronniy resurs. — Rezhim dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua/

6. Tretiak O. P. Suchasni personal-tekhnolohii u systemi upravlinnia personalom na pidpryiemstvi / O. P. Tretiak // Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. — 2014. — Vyp. 24.4. — S. 389–397.

7. Khodykina I. V. Pidkhody do otsinky efektyvnosti system upravlinnia personalom / I. V. Khodykina // Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu, 2015. — Seriia Ekonomika. Vypusk 2(4). Chastyna 2. — S. 115–120.

8. Shershneva Yu. V. Osnovnyie napravleniya povyisheniya effektivnosti upravleniya personalom na predpriyatii / Yu. V. Shershnova // [Elektroniy resurs]. — Sayt HarkIvskogo natsIonalnogo ekonomIchnogo unIversitetu ImenI Semena Kuznetsya (HNEU Im. S. Kuznetsya). — Rezhim dostupu: http://www.repository.hneu.edu.ua

9. The Impact of Employee Satisfaction on Quality and Profitability in High-contact Service Industries [Elektroniy resurs] / Rachel W. Y. Yee, Andy C. L. Yeung, T. C. Edwin Cheng // P. 42. — Rezhim dostupu: http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.486.8384&rep=rep1&type=pdf

УДК 331.107

Семенчук Тетяна Борисівна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
Державний університет інфраструктури та технологій
Семенчук Татьяна Борисовна
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры менеджменту
Государственный университет инфраструктуры та технологий
Semenchuk Tetiana
Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Management
State University of Infrastructure and Technologies

Сорокун Юлія Сергіївна
магістрант
Державного університету інфраструктури та технологій
Сорокун Юлия Сергеевна
магистрант
Государственного университета инфраструктуры та технологий
Sorokun Yuliia
Master Student of the
State University of Infrastructure and Technologies

DOI: 10.25313/2520-2294-2018-10-4231

СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА «КАЙДЗЕН» ТА ЙОГО ЕФЕКТИВНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ

СОВРЕМЕННЫЙ ИНСТРУМЕНТ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОИЗВОДСТВА «КАЙДЗЕН» И ЕГО ЭФФЕКТИВНОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ

MODERN MANAGEMENT TOOL OF KAIZEN AND ITS EFFECTIVENESS OF IMPLEMENTATION

Анотація. *У статті розглянуто практичний метод розрахунку ефективності від впровадження японської філософії «Кайдзен» на основі показника підвищення ефективності обладнання OEE (Overall Equipment Effectiveness). Автори звертають увагу на важливість створення єдиної системи обліку вхідних даних від основної діяльності на підприємстві для розрахунку показники ефективності використання обладнання. Визначені та враховані основні особливості організації виробництва «Кайдзен».*

Вітчизняні науковці зазвичай проводять аналіз ефективності використання обладнання показниками динаміки та структури основних засобів, технічного стану та руху основних засобів та аналіз забезпеченості основними засобами. Стаття узагальнює показники роботи обладнання для розрахунку OEE. Розглянуто показник загальної ефективності обладнання OEE та проаналізовано метод розрахунку показника OEE. Наведені ключові фактори (вхідні дані) для розрахунку показника ефективності обладнання, для визначення економічного ефекту. Сформований табель для обліку вхідних даних для розрахунку показника ефективності використання обладнання OEE. Охарактеризований процес ведення журналу обліку вхідних даних за рахунок автоматизації збору даних (розробка програмного забезпечення).

Визначені нормативні результуючі значення показника OEE. Визначено, що OEE – це єдиний показник для виявлення втрат, порівняльного аналізу роботи обладнання та підвищення продуктивності виробничого обладнання (наприклад,

усунення простоїв). Оцінка продуктивності виробничого обладнання є дуже важливим показником у виробничому процесі, таких як планування та технічне обслуговування обладнання. Низька точність вимірювань продуктивності може призвести до прийняття помилкових рішень. У цьому дослідженні загальна ефективність обладнання (OEE) розглядається як показник продуктивності виробничого обладнання. На практиці компоненти OEE можуть містити незначну похибку через ручні або напівавтоматичні вимірювальні системи.

Визначено та виділено основні вхідні дані, які необхідні для визначення економічного ефекту від впровадження системи «Кайдзен» на основі аналізу показника OEE.

Ключові слова: *організація виробництва, «Кайдзен», OEE, використання обладнання, ощадливе виробництво.*

Аннотация. *В статье рассмотрен практический метод расчета эффективности от внедрения японской философии «Кайдзен» на основе показателя повышения эффективности оборудования OEE (Overall Equipment Effectiveness). Авторы обращают внимание на важность создания единой системы учета входных данных от основной деятельности на предприятии для расчета показатели эффективности использования оборудования. Определены та учтены основные особенности организации производства «Кайдзен»..*

Отечественные ученые как правило проводят анализ эффективности использования оборудования показателями динамики и структуры основных средств, технического состояния и движения основных средств, и анализ обеспеченности основными средствами. Статья обобщает показатели работы оборудования для расчета OEE. Рассмотрены показатель общей эффективности оборудования OEE и проанализированы метод расчета показателя OEE. Приведенные ключевые факторы (входные данные) для расчета показателя эффективности оборудования, для определения экономического эффекта. Сформированный табель для учета входных данных для расчета показателя эффективности использования оборудования OEE. Охарактеризован процесс ведения журнала учета входящих данных за счет автоматизации сбора данных (разработка программного обеспечения).

Определены нормативные результирующие значения показателя OEE. Определено, что OEE – это единственный показатель для выявления потерь, сравнительного анализа работы оборудования и повышение производительности производственного оборудования (например, устранение простоев). Оценка производительности производственного оборудования является очень важным показателем в производственном процессе, таких как планирование и техническое обслуживание оборудования. Низкая точность измерений производительности может привести к принятию ошибочных решений. В этом исследовании общая эффективность оборудования (OEE) рассматривается как показатель производительности производственного оборудования. На практике компоненты OEE могут содержать незначительную погрешность через ручные или полуавтоматические измерительные системы.

Определены и выделены основные входные данные, которые необходимы для определения экономического эффекта от внедрения системы «Кайдзен» на основе анализа показателя OEE.

Ключевые слова: *организация производства, «Кайдзен», OEE, использование оборудования, бережливое производство.*

Summary. *The article outlines the practical method of calculating the efficiency of the implementation of the Japanese philosophy «Kaizen» based on an indicator of the increase of equipment effectiveness OEE (Overall Equipment Effectiveness). The authors lay stress on the importance of creating a unified input data accounting system for the main operations of the enterprise for the calculation of indicators of the effectiveness of equipment usage. The main features of «Kaizen» technology of production organization are determined and taken into account.*

Domestic scientists usually perform an analysis of the effectiveness of equipment usage with the help of indicators of dynamics and structure of the fixed assets, technical conditions and fixed assets movements and sufficiency analysis of fixed assets. The article summarizes the equipment performance for calculation of OEE. The overall efficiency of equipment OEE is considered, and the method of calculating the OEE indicator is analyzed in the article. The key factors (input data) for calculation of the equipment effectiveness and determination of the economic effect are defined. An input data accounting chart for calculation of overall equipment effectiveness OEE is created. The process of keeping the log of the input data accounting through data collection automation (software development) is described.

Normative resulting values of OEE indicator are determined. It is specified that OEE is the single best metric for identifying losses, benchmarking progress, and improving the productivity of manufacturing equipment (i.e., eliminating waste). Evaluation of manufacturing equipment performance has been critical in production-related functions such as planning, scheduling, and maintenance. Nevertheless, low accuracy of performance measurements can mislead decision makers. In this study, overall equipment effectiveness (OEE) is considered as a performance indicator of manufacturing equipment.

The primary input data necessary to determine the economic effect of implementing the Kaizen technology is determined and specified. The main requirement OEE indicator has to meet to achieve the economic demand is defined.

Key words: *production organization, Kaizen, OEE, equipment use, Lean Production.*

Постановка проблеми. Продуктивність використання обладнання та тенденція світових компаній до використання методів ощадливого виробництва спонукає українські підприємства до пошуку раціональних систем використання наявних ресурсів, зокрема обладнання. Одним із найважливіших факторів збільшення обсягів та якості виробництва продукції чи надання послуг на підприємстві є забезпечення його основними засобами в необхідній кількості, а також повне й ефективне використання обладнання підприємства.

Організація виробництва «Кайдзен» застосовує набір методів та інструментів, які дозволяють досягти максимального економічного ефекту від переоцінки використання обладнання на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження концепції «Кайдзен» та методики ощадливого використання обладнання розкрито в працях таких дослідників, як Масаакі Імаі [1], І. В. Колос [9, с. 152–157], Дж. Лайнер [10], А. О. Дворецький [11, с. 96], М. В. Шашина [12, с. 26–30] та інших, проте питання ефективності використання обладнання на підприємстві залишається до кінця не вирішеним.

Ефективне використання обладнання має велике значення, як для підприємства, так і для економіки країни в цілому. Максимальне використання обладнання на підприємстві веде до зменшення потреби у введенні в експлуатацію нових виробничих потужностей, до збільшення випуску обсягів продукції та підвищення рівня її якості, прискорює їх оборотність, що значною мірою сприяє вирішенню проблеми скорочення розриву в термінах фізичного і морального зносу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розглянути та узагальнити в єдину систему обліку показників загальної ефективності обладнання (Overall Equipment Effectiveness, OEE), надалі OEE. Сформувати інструмент, методику збору та обробки факторів впливу на показник ефективності. Оцінити можливі перспективи використання організації виробництва «Кайдзен».

Виклад основного матеріалу. Тема отримання економічного ефекту від використання обладнання проаналізована та розглянута вітчизняними та зарубіжними науковцями та практиками. Проте поняття ощадливого використання обладнання на підприємстві на основі організації виробництва «Кайдзен» є сучасним підходом щодо оцінювання ефективності використання основних засобів. Тому проблема дослідження є досить актуальною. «Кайдзен» — система управління, що вперше була представлена в праці Масаакі Імаі «Кайдзен: ключ до успіху японських компаній» (1986 року).

В перекладі термін «Кайдзен» з японського походить з двох слів — «Kai» — зміни та «Zen» — краще, тобто дослівно «Kaizen» — зміни на краще. Це сукупність заходів, що призводять до покращення робочого процесу і як наслідок — до збільшення об'єму виробництва при однакових затратах. Суть методу Кайдзен є постійне і неперервне вдосконалення, покращення самого процесу діяльності, в якому задіяні всі співробітники організації [1].

Ціль «Кайдзен» — створення цінностей, як матеріальних так і відносних, з метою зменшення втрат. Втрати в «Кайдзен» — це «муда». Під «муда» розуміється будь-яка діяльність, що не створює цінності, тому усунення «муда» — це принцип малих затрат та удосконалення процесу (зайве переміщення людей, накопичення запасів тощо). Головні принципи організації робочого місця, за для усунення «муди» — це все, що необхідно, розміщується поруч з робітником і готове до використання. Організація робочого місця дозволить сфокусуватись на виробничих задачах, що зменшить втрати часу на пошук необхідних деталей та збільшить швидкість виконання замовлень [2, с. 43–49].

Місце, де створюється продукція (завод, цех, склад, будівельний майданчик тощо) — в «Кайдзен» називається «гемба». Масаакі Імаі стверджує, що «гемба» — це епіцентр подій, там створюється реальна цінність для споживача і знаходяться рішення проблем.

«Гемба» — це робочі місця співробітників і внутрішнє середовище, в якому вони працюють, тому саме від робітників залежить розвиток компанії. В межах японського підходу, організація та підтримка «гемба» — головна задача менеджерів. Головні елементи управління «гемба» є стандартизація, інструменти 5S та виключенням «муди» (витрат) [1].

«Кайдзен» — це загальний термін для цілого діапазону тенденцій розвитку виробництва, багато з них зараз можуть самостійно функціонувати, тому існує так звана «парасолька Кайдзен» яка об'єднує різні елементи покращення робочого процесу, зокрема такі як всебічний контроль якості, гуртки якості, всебічний догляд за обладнанням, «Канбан», нуль дефектів, «Точно в термін», відношення співпраці між робітниками і менеджерами тощо [3, с. 523].

Якщо поглянути на «Кайдзен» через призму роботи обладнання, то це дає можливість знаходження практично невичерпних можливостей вдосконалення. Хоча основний акцент в даній системі змістився на вбудовування якості в процес проектування, його забезпечення на етапі виробництва, як і раніше залишається невід'ємною складовою контролю якості. Японський менеджмент вважає, що нове обладнання завжди вимагає додаткового

Рис. 1. «Парасолька «Кайдзен»

поліпшення. Здавалося б, в цьому немає потреби, оскільки більша його частина виготовляється за індивідуальним замовленням. Виробники розуміють, що навіть найкраще устаткування потребує доопрацювання і вдосконалення в процесі експлуатації. Тому більшість промислових підприємств має власні потужності для ремонту і навіть виробництва верстатів [2, с. 43–49].

Вітчизняні науковці зазвичай проводять аналіз ефективності використання обладнання показниками динаміки та структури основних засобів, аналіз технічного стану та руху основних засобів та аналіз забезпеченості основними засобами.

В. Мантинський (Wojciech Mączyński) у роботі «Показники OEE, MTBF, MTTR — щось більше чим абсолютні знаки?» стверджує, що показник OEE був розроблений як частина ощадливого виробництва, зокрема, потужного та цілісного процесу вдосконалення, відома як TPM (Total Productive Maintenance) [4, с. 28].

OEE (Overall Equipment Effectiveness) або загальна ефективність обладнання — поширена система аналізу загальної ефективності роботи обладнання, призначена для контролю і підвищення ефективності виробництва і заснована на вимірі і обробці конкретних виробничих показників [5].

Індикатор OEE — загальна ефективність машин і пристроїв — це ключовий індикатор ефективності обладнання на підприємстві. Цей показник є комплексним, і описує три основні напрямки діяльності підприємства: доступність, ефективність використання та якість виробленої продукції [4, с. 28].

Формула для розрахунку ефективності використання обладнання:

$$OEE = A \cdot P \cdot Q, \quad (1)$$

де A — доступність, розраховується як співвідношення фактично відпрацьованого часу до планового випуску продукції;

P — продуктивність, розраховується як відношення кількості виготовленої продукції до часу роботи та до норм продуктивності за годину;

Q — якість, розраховується як співвідношення якісної продукції до загальної кількості виготовленої продукції [6, с. 122].

Основна перевага OEE в порівнянні з іншими показниками продуктивності є те, що він об'єднує три окремі компоненти в єдине чисельне значення і його вважають загальним показником ефективності обладнання [6, с. 122].

Для розрахунку показника ефективності обладнання необхідно провести аналіз діяльності. Ключові фактори для розрахунку OEE наведені в таблиці 1.

Наведені показники роботи аналізують OEE як добовий результат, проте даний алгоритм може застосовуватися для розрахунку OEE у різних часових інтервалах таких як тиждень, місяць, квартал тощо.

Нормативна швидкість виконання (ідеальний час виконання) — теоретичний мінімальний час, щоб вироблення однієї деталі (це не «бюджетний» або «стандартний» час). Важливо, щоб ідеальний час виконання був справжнім та чесним засобом швидкого виконання процесу, навіть якщо процес наразі працює повільніше через проблеми з продукцією, матеріалом або обладнанням [6, с. 122].

Таблиця 1

Ключові показники (вхідні дані) для розрахунку ОЕЕ

Показники для розрахунку	Одиниця виміру
Тривалість робочого дня, $T_{рч}$	Хвилин
Короткі перерви в роботі, $T_{кпр}$	Хвилин
Обідня перерва, $T_{оп}$	Хвилин
Простій, $T_{пр}$	Хвилин
Нормативна швидкість виконання (ідеальний час виконання), $T_{норм}$	Хвилин
Всього виготовлено, Qд	Одиниць
Кількість браку, $Q_{брак}$	Одиниць

Джерело: розроблено авторами на основі [7]

Згруповані вхідні дані для розрахунку загальної ефективності обладнання є основним джерелом для розрахунку ОЕЕ. Розрахунок трьох компонентів ОЕЕ може ґрунтуватися відповідно до умов виробництва чи обсягів виробництва. Для розрахунку доступності виробництва (А), необхідно розрахувати запланований час виробництва ($T_{пчв}$), як різницю між тривалістю робочого дня ($T_{рч}$) та сумою значень коротких перерв в роботі ($T_{кпр}$) та обідньої перерви ($T_{оп}$). Час роботи ($T_р$) визначається як різниця між запланованим часом виробництва ($T_{пчв}$) та простоєм ($T_{пр}$). Кількість якісних деталей ($Q_{яд}$) — це різниця між кількістю всього виготовлених деталей ($Q_д$) та кількістю браку ($Q_{брак}$) [6, с. 122].

При впровадженні системи збору та обробки інформації для розрахунку ОЕЕ, найкраще починати з пілотної реалізація проекту на одному обладнанні, машині, чи лінії виробництва. При виборі пілотної зони, необхідно опиратися на те, де працівники найбільш зацікавлені у вивченні нових речей та ідеєю до покращення.

Результативне значення показника ОЕЕ можливо визначати як коефіцієнтний показник в натуральному виразі або відсоткове значення, тому кожне підприємство може обрати на власний розсуд зручну для нього одиницю виміру.

Для обліку вхідної інформації авторами статті запропоновано наступний табель обліку вхідних

Таблиця 2

Табель обліку вхідних даних для розрахунку показника ефективності використання обладнання ОЕЕ

Вхідні дані для розрахунку		Обладнання (модель, рік випуску тощо)		
Робочий час, хв $T_{рч}$				
Короткі перерви в роботі, хв $T_{кпр}$				
Обідня перерва, хв $T_{оп}$				
Простій, хв $T_{пр}$				
Нормативна швидкість виконання, хв ($T_{норм}$)				
Виготовлено деталей, шт Qд				
Кількість браку, шт $Q_{брак}$				
Запланований час виробництва $Тпчв = T_{рч} - (T_{кпр} + T_{оп})$				
Час роботи, хв $T_р = Тпчв - T_{пр}$				
К-ть якісних деталей, шт $Qкяд = Qд - Q_{брак}$				
Показники для розрахунку ОЕЕ	Доступність $A = T_р/Тплч$			
	Продуктивність $P = (Qд/T_р)/T_{норм}$			
	Якість $Q = Qкяд/Qд$			
ОЕЕ				

Джерело: розроблено авторами на основі [7]

даних для розрахунку показника ефективності використання обладнання, який представлений в таблиці 2.

Нормативне значення показника ефективності використання обладнання зазвичай ділять на чотири групи. Перша група — це значення показника ефективності використання обладнання — 1,00 (або 100%). Даний показник свідчить про відмінне виробництво — виробляється тільки якісна продукція, максимально швидко і без зупинок. Друга група — сукупний бал всіх критеріїв OEE менший або дорівнює 0,85 (або 85%), вважається світовим класом для підприємств дискретного виробництва, тобто еталоном. Для багатьох підприємств — це відповідна довгострокова мета та ціль. Сукупний бал всіх критеріїв OEE менший або дорівнює 0,60 (або 60%) — третя група. Є цілком характерним для виробників з застарілим обладнанням, не ефективно використаним часом, але означає існування достатнього простору для удосконалень.

Сукупний бал всіх критеріїв OEE, що становить менше 0,4 (або 40%), є частим для виробничих компаній, які тільки починають відстежувати і підвищувати ефективність свого виробництва, та є четверною групою. Дана оцінка є низькою, і в більшості випадків її можна удосконалити завдяки заходам відстеження причин зупинок і спрямування зусиль на найбільш великі джерела та причини зупинок [5].

Система показників OEE відображає в чисельному вигляді, як загальну величину втрат, так і окремий рівень стану її складових, тобто передбачає декомпозицію з пошуком причин втрат. Ідею OEE можна сформулювати наступним чином: розрахувавши показники OEE та проаналізувавши їх, можна встановити які втрати мають найбільшу частину, і далі сконцентруватися на них, не відволікаючись на другорядні втрати. Потрібно намагатись виявити причини цих втрат і запропонувати заходи по їх усуненню. Усунувши головні виявлені проблеми, потрібно знову оцінити показник OEE, встановити які втрати переважають, але вже на новому рівні загальних витрат.

Метод «Кайдзен» спрямовано на стимулювання працівників підприємства до розроблення і внесення пропозицій з удосконалення і поліпшення процесу діяльності та реалізації в короткостроковому діапазоні цілей з орієнтацією на довгостроковий успіх.

Складовими елементами «Кайдзен» прийнято виокремлювати: взаємодію між персоналом, особисту дисципліну, командний дух, гуртки якості, пропозиції з удосконалення. Беззаперечною перевагою методу «Кайдзен», доцільно вважати, постійне вдосконалення на безперервній основі з фокусуванням на зменшення/повне усунення непродуктивних витрат (втрат) під час створення підприємством цінності для споживача [9, с. 150].

Основними обмеженнями в реалізації методу доречно розглядати: часткове залучення персоналу до процесу постійного вдосконалення; неприйняття зміни корпоративної культури; недостатній рівень розвитку самодисципліни; відсутність стандартизації роботи і тотального контролю якості діяльності і продукції в межах підприємства [9, с. 151].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, оцінка ефективності використання обладнання на основі показника OEE можлива за рахунок практичного впровадження та використання на підприємстві організації виробництва «Кайдзен». Впровадження «Кайдзен» є початком процесу змін підходу до використання обладнання персоналом підприємства.

Під час аналізу розрахунку авторами розроблений бланк для обліку вхідних даних від основної діяльності підприємства, що дає змогу згрупувати та узагальнити інформацію для розрахунку показників ефективності використання обладнання OEE. Даний бланк може формуватися, як за допомогою введення журналу обліку вхідних даних, так і за рахунок автоматизації збору вхідних даних (розробка програмного забезпечення).

Результативне значення показника OEE є орієнтовним та може містити певні неточності, причиною цього можуть стати не точні виміри під час збору даних. Проте головна вимога до показника OEE виконується за будь-яких умов, — вказати на основну причину збитку та витрат. Апарат управління підприємства має усвідомлювати, що втрати не є слабкими сторонами в виробництві, а є місцем для покращення або поліпшення виробничого процесу.

Ситуація, що склалася, дає змогу розуміти необхідності глибоких зрушень у сфері ощадливого використання матеріально-технічної бази, що зумовлює потребу вивчення питань, пов'язаних із формуванням нових методичних підходів до вирішення проблеми ефективного використання обладнання.

Література

1. Масааки Имаи. Гемба Кайдзен. Путь к снижению затрат и повышению качества. — М.: Альпина Паблишер, 2010. — 344 с.

2. Кобилюх О. Я., Мельник Г. М. Ощадливе виробництво як концепція оптимізації виробничого та управлінського процесів. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». — 2012. — № 749. — С. 43–49.

3. Ghazali M., Mahmud M. A Review of Contributing Factors and Challenges In Implementing Kaizen in Small and Medium Enterprises. Procedia Economics and Finance. — 2016. — № 35. — P. 522–531.

4. Wojciech M. Wskaźniki OEE, MTBF i MTTR — czy to coś więcej niż wartości bezwzględne?. Utrzymanie Ruchu. — 2011. — 1/2011. — P. 28–30.

5. What is Overall Equipment? Free resources and fresh perspectives on OEE [online]. URL: https://www.oee.com (дата звернення: 03.05.2018).

6. Sonmez V., Testik M. C. & Testik O. M. Overall equipment effectiveness when production speeds and stoppage durations are uncertain. The International Journal of Advanced Manufacturing Technology. — 2018. — № 95 (4). — P. 121–130.

7. The Fast Guide to OEE. / Presented by Vorne Industries, 2008. — P. 13–21.

8. Rahmanian F., Rahmatinejad Z. Impact of Kaizen implementation on performance of manufacturing companies' staff. European Online Journal of Natural and Social Sciences. — 2013. — № 2 (3). — P. 1094–1103. ISSN1805–3602

9. Колос І. В. Типологія методів ощадливого виробництва. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. — 2017. — № 3 (08). — С. 147–152.

10. Лайнер Д. Дао Toyota: 14 принципов менеджмента ведущей компании мира / Д. Лайнер; пер. с англ. Серия «Модели менеджмента ведущих корпораций». — М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. — 402 с.

11. Ассонов Д. О., Дворецький А. О. Потенціал та психологічні особливості реалізації кайдзен в Україні. XV Всеукраїнська наукова конференція молодих учених та студентів «Наукові розробки молоді на сучасному етапі», 28–29 квітня 2016 року в м. Києві. КНУТД. — С. 96.

12. Шашина М. В., Федотов О. Ю. Застосування концепції кайдзен менеджменту для підвищення ефективності діяльності вітчизняних підприємств. Агросвіт. — 2018. — № 7. — С. 26–30.

References

1. Masaaki Imai. Gemba Kaydzen. Put k snizheniyu zatrat i povysheniyu kachestva. — M.: Alpina Pablisher, 2010. — 344 s.

2. Kobyljukh O. Ja. Oshhadlyve vyrobnyctvo jak koncepcija optymizaciji vyrobnychogho ta upravlinsjkogho procesiv. Visnyk Nacionaljnogho universytetu «Ljvivsjka politekhnika». — 2012. — № 749. — C. 43–49.

3. Ghazali M., Mahmud M. A Review of Contributing Factors and Challenges In Implementing Kaizen in Small and Medium Enterprises. Procedia Economics and Finance. — 2016. — № 35. — P. 522–531.

4. Voycieckh M. Indicators of OEE, MTBF and MTTR, — whether something more than merciless costs?. Maintainance of Motion. — 2011. — 1/2011. — P. 28–30.

5. What is Overall Equipment? Free resources and fresh perspectives on OEE [online]. URL: https://www.oee.com (Accessed: 03.05.2018).

6. Sonmez V., Testik M. C. & Testik O. M. Overall equipment effectiveness when production speeds and stoppage durations are uncertain. The International Journal of Advanced Manufacturing Technology. — 2018. — № 95 (4). — P. 121–130.

7. The Fast Guide to OEE. / Presented by Vorne Industries, 2008. — P. 13–21.

8. Rahmanian F., Rahmatinejad Z. Impact of Kaizen implementation on performance of manufacturing companies' staff. European Online Journal of Natural and Social Sciences. — 2013. — № 2 (3) — P. 1094–1103. ISSN1805-3602

9. Kolos I. V. Typologhija metodiv oshhadlyvogho vyrobnyctva. Skhidna Jevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnja. — 2017. — № 3 (08). — S. 147–152.

10. Lajner D. Dao Toyota: 14 pryncypov menedzhmenta vedushhej kompanyy myra / D. Lajner; per. s anghl. Seryja «Modely menedzhmenta vedushhykh korporacyj». — M.: Aljpyna Byznes Buks, 2005. — 402 s.

11. Assonov D. O., Dvorecjkyj A. O. Potencial ta psykhologhichni osoblyvosti realizaciji kajdzen v Ukrajini. XV Vseukrajinsjka naukova konferencija molodykh uchenykh ta studentiv «Naukovi rozrobky molodi na suchasnomu etapi», 28–29 kvitnja 2016 roku v m. Kyjevi. KNUTD. — S. 96.

12. Shashyna M. V., Fedotov O. Ju. Zastosuvannja koncepciji kajdzen menedzhmentu dlja pidvyshhennja efektyvnosti dijaljnosti vitchyznjanykh pidpryjemstv. Aghrosvit. — 2018. — № 7. — S. 26–30.

УДК 330.101

Родіонов Павло Юрійович
кандидат економічних наук
Коледж інженерії та управління НАУ
Родионов Павел Юрьевич
кандидат экономических наук
Колледж инженерии и управления НАУ
Rodionov Pavlo
PhD in Economics
College of Engineering and Management of NAU

Плосконос Ганна Миколаївна
кандидат економічних наук
Коледж інженерії та управління НАУ
Плосконос Анна Николаевна
кандидат экономических наук
Колледж инженерии и управления НАУ
Ploskonos Anna
PhD in Economics
College of Engineering and Management of NAU

DOI: 10.25313/2520-2294-2018-10-4212

ЕВЕНТУАЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПОСТСТРУКТУРАЛІСЬКОГО ПІДХОДУ В МЕТОДОЛОГІЇ ЕКОНОМІКИ

ЭВЕНТУАЛЬНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПОСТСТРУКТУРАЛИСТСКОГО ПОДХОДА В МЕТОДОЛОГИИ ЭКОНОМИКИ

EVENTUALNIST USE POSTSTRUCTURAL METHODOLOGY APPROACH IN ECONOMY

Анотація. *У статті досліджується можливість взаємодії філософії постструктуралізму з економічною наукою в контексті пошуку шляхів подальшого розвитку економічної методології та філософії науки. Дається характеристика поняття «постструктуралізм» та його значення для економіки. Визначено, що у роботах філософів-постструктуралістів піднімаються питання щодо економічного та політичного устрою, а також функціонування ринкової економіки. Узагальнені зв'язки між постструктуралізмом та економічною методологією, зокрема показано, що концепція методологічного плюралізму поставила під сумнів об'єктивність пізнання через зовнішній вплив на суб'єкт пізнання.*

Зроблено акцент на факті, стосовно якого питання впливу інституційного середовища піднімалося не тільки вченими-постструктуралістами, але і такими дослідниками економічної думки, як Т. Кун та Р. Коуз, що може слугувати додатковим аргументом на користь таких міркувань.

В якості перспектив взаємодії постструктуралізму та економічної методології окреслені можливості використання в економічних роботах інтертекстуального та риторичного аналізів, розробку нової концепції «економічної людини», дослідженню економічних епістем, або структур знань, а також аналізу проблем економічного знання в інформаційному суспільстві.

Досліджено сутність та можливості використання риторичного аналізу, під яким розуміється інструмент для декомпозиції наукової роботи, що базується на досягненнях літературної критики, постструктуралізму та класичної риторики.

Розглянуто поняття метафори, що є ключовим для риторичного аналізу, встановлено, що метафори в даному контексті можна поділити на ключові, педагогічні та евристичні. Систематизовано проведений Д. Макклоскі риторичний аналіз роботи Р. Коуза «Природа фірми». В результаті зроблено акцент на способах доведення правого характеру даної роботи, що Д. Макклоскі здійснює, визначаючи підхід Р. Коуза як казуїстичний та такий, що ґрунтується не тільки

на фактах та емпіричних перевірках, але і на метафорах та історіях. Риторичному аналізу натомість поряд з іншими постструктураліськими методами відведено місце інструменту, що має використовуватися з метою краще зрозуміти та оцінити роль наукової роботи, зробивши акцент на відношенні між суб'єктами пізнання.

Ключові слова: *методологія економіки, постструктуралізм, риторичний аналіз, методологічний плюралізм, економічна теорія.*

Аннотация. *В статье исследуется возможность взаимодействия философии постструктурализма с экономической наукой в контексте поиска путей дальнейшего развития экономической методологии и философии науки. Дается характеристика понятия «постструктурализм» и его значение для экономики. Определено, что в работах философов-постструктуралистов поднимаются вопросы экономического и политического устройства, а также функционирования рыночной экономики. Обобщенные связи между постструктурализмом и экономической методологии, в частности показано, что концепция методологического плюрализма поставила под сомнение объективность познания через внешнее воздействие на субъект познания.*

Сделан акцент на факте, по которому вопрос влияния институциональной среды поднимался не только учеными-постструктуралисты, но и такими исследователями экономической мысли, как Т. Кун и Р. Коуз, что может служить дополнительным аргументом в пользу следующих соображений.

В качестве перспектив взаимодействия постструктурализма и экономической методологии указанные возможности использования в экономических работах интертекстуальный и риторического анализа, разработку новой концепции «экономического человека», исследованию экономических эпистем, или структур знаний, а также анализа проблем экономического знания в информационном обществе.

Исследована сущность и возможности использования риторического анализа, под которым понимается инструмент для декомпозиции научной работы, основанный на достижениях литературной критики, постструктурализма и классической риторики.

Рассмотрены понятие метафоры, является ключевым для риторического анализа, установлено, что метафоры в данном контексте можно разделить на ключевые, педагогические и эвристические. Систематизированы проведен Д. Макклоски риторический анализ работы Р. Коуза «Природа фирмы». В результате сделан акцент на способах доведения правого характера данной работы, Д. Макклоски осуществляет, определяя подход Р. Коуза как казуистический и такой, основанной не только на фактах и эмпирических проверках, но и на метафорах и историях. Риторическом анализа взамен наряду с другими постструктуралиськимы методами отведено место инструмента, который должен использоваться с целью лучше понять и оценить роль научной работы, сделав акцент на отношении между субъектами познания.

Ключевые слова: *методология экономики, постструктурализм, риторический анализ, методологический плюрализм, экономическая теория.*

Summary. *The Article researches the possibility of post structuralism philosophy interaction with the economic science in the context of searching for the ways to further develop economic methodology and philosophy of the science. Term «post structuralism» is defined, and its role for economics is outlined. It has been established that philosophers-poststructuralists raise in their papers issues related to economic and political structure, as well as functioning of market economy. Connections between post-structuralism and economic methodology have been generalized, and in particular, it has been shown that the concept of methodological pluralism challenged the objectivity of learning through external impact on the subject of learning.*

An emphasis was made on the fact that the issue of institutional environment influence was raised by not only scientists-poststructuralists, but also by such researchers of economical thought as T. Kuhn, R. Coase, which may serve as additional argument in favor of such opinion.

Possible applications in economic papers of inter-textual and rhetoric analysis, development of a new concept of an «economic person», research of economic episystems, or the structure of knowledge, as well as analysis of economic knowledge issues in informational society have been outlined as the prospects of interaction of post-structuralism and economic methodology.

Essence and possibilities of using rhetoric analysis have been researched. Rhetoric analysis is understood as an instrument to decompose a scientific paper, which is based on the achievements of literary critics, post-structuralism and classical rhetoric.

A concept of a metaphor has been considered, which is the core element of rhetoric analysis. It has been found that metaphors in this context may be divided into key, pedagogical and heuristic. Rhetoric analysis of R. Coase paper «Nature of a Firm» performed by D. McCloskey has been systemized. As a result, an emphasis has been made on the tools that prove the legal nature of this paper. Such legal nature was proven using R. Coase's approach as casuistic and such that is based not only on the facts and empiric verifications, but on the metaphors and histories as well. Therefore, rhetoric analysis along with the other poststructuralist methods was given a place of the instrument that has to be used in order to better understand and evaluate the role of a scientific paper making emphasis on the relation between the subjects of learning.

Key words: *methodology economy, post-structuralism, rhetorical analysis, methodological pluralism, economic theory.*

Постановка проблеми. Розвиток економічної науки протягом XX ст. характеризувався домінуванням ідеалів та принципів досліджень, характерних філософії модернізму. Застосування методів пізнання, притаманних природничим наукам, широке розповсюдження математичного апарату, нарешті — хоча і подекуди формальне — проте офіційне використання критерію фальсифікації дозволило економістам досягти вагомих результатів, що зумовило перетворення економічної теорії у провідну суспільну науку.

Проте, починаючи з другої половини XX ст. на зміну філософії модернізму прийшов постмодернізм, в основу якого серед іншого були покладені ідеї філософів-постструктуралістів, а з початком XXI ст. і метамодернізм. З часом, з'явилися перші роботи, присвячені філософії науки та економічній теорії, в основу яких було покладено концепти постмодернізму.

Зважаючи на досягнення модерністського проекту в економіці, та приймаючи до уваги останні роботи, що пов'язані з філософією та методологією, на нашу думку необхідно дослідити можливості філософської концепції постструктуралізму як чинника для розвитку економічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед авторів, що займалися дослідженням філософських та методологічних проблем науки, слід відзначити І. Лакатоса (Lakatos, 1967), П. Фейерабенда (Feyerabend, 1975) та Р. Рорті (Rorty, 1997). Вагомий внесок до постструктуралізму та значущі праці залишили Ж. Деррида (Derrida, 1967), М. Фуко (Foucault, 1969), Ж. Бодрийяр (Baudrillard, 1972) та ін. Проблеми методології економіки досліджували М. Блауг (Blaug, 1994), Д. Хаусман (Hausman, 2012), Д. Макклоскі (McCloskey, 2015), І. Болдирєв (Boldyrev, 2011), Р. Коуз (Coase, 2015), А. Кламер (Klamer, 2015) та В. Д. Базилевич (Bazilevich, 2015). Проте слід звернути увагу на той факт, що зазначені вище автори у своїх працях здебільшого розглядали методологічні засади наукових досліджень крізь призму модернізму, натомість питання щодо можливості практичного застосування ідей філософії постструктуралізму в економічних дослідженнях залишається невирішеним.

Формулювання цілей статті. Основною ціллю статті є вивчення можливості взаємодії постструктуралізму та економічної методології, для чого слід дослідити та узагальнити зв'язки між постструктуралізмом та економічною наукою, а також окреслити напрями та перспективи їх синтезу.

Виклад основного матеріалу. Поява та розвиток у другій половині XX ст. філософських та культурних течій, що отримали загальну назву «постмодернізм» часто вважається, серед іншого, реакцією на модернізм та притаманні йому риси. В значній мірі основою постмодернізму можна вважати постструктуралізм, ці поняття істотно пов'язані між собою і тому їх не доцільно відділяти одне від одного.

Незважаючи на стрімке проникнення постструктуралістських ідей у суспільні науки, в економічній теорії здебільшого застосовуються модерністські стандарти наукової діяльності. В той же час філософія постструктуралізму може дати поштовх для вирішення актуальних проблем економічної науки.

Відповідно, нашим завданням буде дослідити, яким чином теорія постструктуралізму може взаємодіяти з економічною методологією та що синтез цих напрямів досліджень може привнести у розвиток економічної науки та філософії економіки загалом. Проте спершу визначимо, яким чином ми будемо трактувати дефініцію «постструктуралізм».

У загальному вигляді філософія постструктуралізму піддає реконструкції класичне уявлення щодо трансцендентального суб'єкту як елементу суб'єктно-об'єктної опозиції; скасовує такі поняття, як «центр» і «структура», натомість вводиться поняття «ризома»; філософи-постструктуралісти відкидають будь-яку методологію дослідження як історично сформованого дискурсивного продукту [1, с. 9–10]. Проте така коротка характеристика постструктуралізму залишає поза увагою значущість і можливість впливу його концептів на економічну думку. Оскільки у роботах дослідників, що можуть бути зарахованими до постструктуралістів, акцент часто робиться на дослідженні суспільства з точки зору його економічної та політичної систем, критичного аналізу теорії пізнання та функціонування сучасної науки, вивченню питань, пов'язаних з історією людства та становлення капіталізму, їх надбання можуть бути цікавими і для вчених економістів та методологів.

Зазначимо, що постмодернізм є більш широким поняттям порівняно с постструктуралізмом, проте у даній роботі ми будемо вживати поняття «постмодернізму» та «постструктуралізму» в одному змістовному значенні, що зумовлено великою кількістю спільних позицій між ними.

Намагаючись зробити внесок у розвиток економічної методології через її синтез з філософією постмодернізму, виникає ситуація, коли більшу увагу слід приділити аргументації необхідності та прикладам такої взаємодії.

Як зазначає спеціаліст у галузі економічної методології О. І. Ананьїн, постмодерністська постановка питання щодо методу і методології відштовхувалася від концепції методологічного анархізму П. Фейерабенда. Принцип методологічного плюралізму у контексті постмодерністської концепції науки

призвів до радикального перегляду відносин між об'єктом і суб'єктом пізнання. Якщо мотивація суб'єкта пізнання визначається правилами гри, що склалися у науці і якщо ці правила гри залишають за ним свободу інтерпретації предмета пізнання і свободу вибору методу дослідження, то говорити про об'єктивність пізнання стає недоцільним [2, с. 425].

Наведене твердження наскрізно проходить через всі роботи філософів науки та методологів, що працювали у постмодерністському руслі, хоча і є не єдиною корисною ідеєю в контексті розвитку економічної думки. Для більшої об'єктивності слід зазначити, що питанням впливу зовнішнього оточення на пізнавальну діяльність дослідника цікавилися не тільки філософи-постструктуралісти.

Так, за думкою історика та методолога економічної науки М. Блауга [2, с. 80], недовіра до когнітивних факторів порівняно з факторами соціологічними як до детермінантів поведінки в науці, що має вплив на вибір серед декількох наукових теорій, простежувалася ще у праці філософа науки Т. Куна «Структура наукових революцій» [4].

До питання ролі інституційних факторів у процесі наукового пізнання звертався і Р. Коуз у своїй лекції «Як економісти мають обирати». Так, в зазначеній праці акцентується увага на небезпеці, що виникає у результаті застосування стандартів професії економіста, що встановлюються професійними організаціями, такими як університети та професійні спільноти. Відповідно, навіть всередині університетів має зберігатися значний ступінь автономії шкіл та факультетів [5, с. 36–37]. Фактично Р. Коуз звертає увагу на проблему впливу інституційного середовища на діяльність вченого та процес наукового пізнання.

Однак саме у роботах постструктуралістів, виходячи з їх критики раціоналізму та логічного позитивізму, зазначені питання щодо ролі інституційного оточення в процесі дослідження набувають значення детермінантних факторів впливу на наукову діяльність. Таким чином, постмодерністська критика науки серед іншого базується на тому факті, що суб'єкт пізнання знаходиться під впливом оточуючого середовища. Безпосередньо у контексті економічної науки, на думку О. І. Ананьїна, постмодерністська позиція зводиться до наступних чинників:

– відкидання великої, тобто традиційно нормативної методології як особливого типу знання, що вносить у науку істинно науковий метод пізнання;
– визнання принципу методологічного плюралізму, що залишає за вченим право самому визначати метод досліджень;
– визнання малої методології як сукупності знань щодо конкретних технологій наукового аналізу;
– установка на визначення фактичної методології економічних досліджень на основі опису та інтерпретації наукового дискурсу або історії економічної думки [2, с. 425–426].

Беручи до уваги наведені вище чинники, спробуємо проаналізувати праці постструктуралістів та окреслити, в який спосіб цей філософський напрям може взаємодіяти з економічною методологією (рис. 1). Так, цікавою серед іншого є можливість використання інтертекстуального аналізу, що дозволяє розглядати наукову працю як «інтертекст», або як діалогічну взаємодію текстів, за допомогою якої автор надає своїй праці відповідне змістовне наповнення [1, с. 48–62].

Приймаючи до уваги критику «Homo Economicus» від Ж. Бодрийяра, перспективною видається розробка моделі поведінки людини, яка буде більш наближеною до реальності та більшою мірою відповідати на запити економічної науки [6, с. 16]. Вагоме значення можуть стати праці, які залишив М. Фуко. Зокрема, він розглядав еволюцію економічного знання в контексті зміни епістем — позаособистісних логічних структур, що обумовлюють можливість і характер як абстрактних наукових, так і позанаукових, повсякденних знань [6, с. 12]. Зокрема вивчення, яким чином побудовані економічні системи знань дозволить досліджувати економіку як науку, що обумовлена історично культурним контекстом. Нарешті, роль та значення наукового знання в інформаційному суспільстві досліджував Ж. Ф. Ліотар, відповідний розвиток або залучення окремих елементів його праць стати також цінними для економічної методології [6, с. 14].

Окреме місце серед робіт, що пов'язані з філософією постмодернізму та можуть мати вплив на економічну науку займає риторичний аналіз, запропонований Д. Макклоскі з метою дослідити, яким саме чином вчені переконують свою аудиторію у власній правоті, використовуючи риторичні прийоми та мову. Враховуючи велику увагу, яку приділяють постструктуралісти питанням мови як посередника в процесі наукової діяльності, розглянемо далі у нашій роботі сутність та особливості риторичного аналізу.

Так, Д. Макклоскі, виклавши свої ідеї у праці «Риторика економічної науки», стала одним з перших дослідників, що запроваджували постмодерністський підхід у економічній науці [7]. Використання риторичного аналізу, основою якого слугували досягнення літературної критики, власне постмодернізму та надбань класичної риторики для аналізу наукових праць викликало серйозний резонанс в середовищі економістів та започаткувало дискусію щодо можливостей постмодернізму як філософської основи майбутнього розвитку методології економіки.

Рис. 1. Взаємодія постструктуралізму та економіки
Джерело: складено автором на основі [1, с. 48–62; 6, с. 12–16]

Зауважимо, що слідуючи Д. Макклоскі, ми маємо відділяти риторичний аналіз тексту від філософського. На підтвердження цієї думки Д. Макклоскі наводить цитату Р. Ланема, згідно якої ми маємо бути в змозі перемикатися з філософської позиції на риторику для того, щоб розуміти, про що йде мова у тексті та яким чином він досягає своєї головної на думку автора мети — тобто переконує [7, с. 6–7].

Проте, розглядаючи роботу Д. Макклоскі, філософ та методолог суспільних наук І. А. Болдирєв звертає увагу на той факт, що її робота сприяла відходу від нормативності у методології, відкривши дорогу новим методам і підходам. Економічна наука почала трактуватися як множина неоднорідних і соціально сконструйованих дискурсів, що створюються конкретними колективами вчених і підлягають інтерпретації [8, с. 61], а це вже є характерною ознакою постструктуралізму.

Важливе місце у праці Д. Макклоскі займає поняття «метафора», що набуває значення одного з типів аргументації, поряд з фактом, логікою та історією, утворюючи «риторичну тетраду» [7, с. 27]. «Факти і логіка присутні в економіці,» — говорить Д. Макклоскі, і продовжуючи зауважує: «Проте серйозна аргументація в економічній науці використовує і метафори, і історії».

Так, Д. Макклоскі пропонує розглядати математичні моделі, статистичні тести та ринкову аргументацію в якості троп, або риторичних фігур — метафор, аналогій і звернень до авторитету. «Економічна критика в тому вигляді, як вона представлена в даній роботі — це не спроба взяти в облогу економічну теорію з ціллю продемонструвати, що вона не досконала через те, що не користується риторикою», зазначає Д. Макклоскі, та продовжує: — «Літературна критика економіки — всього лише спроба показати, яким чином економіка досягає своїх результатів» [7, с. 26].

Нідерландський економіст А. Кламер, розвиваючи ідеї Д. Макклоскі, пропонує розглядати економічну науку як «простір розмов», та коментуючи її метафоричний характер, виділяє наступні типи метафор:

– педагогічні, що слугують для прояснення і уточнення опису;
– евристичні, які являються каталізаторами мислення, спонукаючи дослідників розглянути те або інше явище під новим кутом зору;
– ключові, тобто центральні концептуальні схеми, які використовуються для тлумачення світу [9, с. 191–193].

Таким чином, Д. Макклоскі, проводячи риторичний аналіз здійснює своєрідну декомпозицію наукового тексту, що в значній мірі ґрунтується на класичній риториці, для чого визначає стиль автору, розміщення матеріалу та характер наведених аргументів, а це в свою чергу має підвищити наше розуміння тексту, що аналізується.

Для кращого розуміння підходу Д. Макклоскі прослідкуємо, у чому полягає сутність даного методу на прикладі риторичного аналізу класичної статті Р. Коуза «Природа фірми» [10], що був здійснений у роботі «Риторика економічної науки», для чого систематизуємо основні викладені там ідеї та твердження (табл. 1).

Здійснюючи аналіз, Д. Макклоскі зауважує, що Р. Коуз «Перевертає ієрархію, яка існує між теорією і практикою», в той же час економіка Р. Коуза «Ближче до права, ніж до кодифікації». Таким чином, на думку Д. Макклоскі «Підхід Р. Коуза до економічної науки саме казуїстичний; він шукає історії і метафори, факти і логіку, що підходять до випадку, який розглядається». Під «казуїстичним» Д. Макклоскі тут розуміє пов'язане зі здоровим глуздом та загальною мораллю, на противагу тим недолікам, що на її думку присутні в логічному позитивізмі [7, с. 135–136].

Зробивши акцент на характері аргументації Р. Коуза, який передбачає залучення великої кількості фактів реального світу, звертаючи увагу на структуру роботи «Природа фірми», що має спільні риси з моделлю судового спору, а також зваживши на загальний стиль праці, Д. Макклоскі робить цілком слушний висновок щодо правового характеру досліджуваної роботи.

Загалом, проведення риторичного аналізу ми можемо звести до наступних положень. Так, Д. Макклоскі пропонує розглядати наукові тексти як такі, що мають метафоричний характер, а відтак піддаються літературному та риторичному аналізам. Як зазначає А. Кламер, риторичний підхід пов'язаний з методом герменевтики, що спонукає тих, хто вивчає економічну науку трактувати значення, які породжуються словами і текстами [9, с. 154–155].

Риторичний аналіз дозволяє вивчати особливості, що існують безпосередньо між суб'єктами пізнання і ведуть до складності трактування та розуміння сторонніх ідей. Під час риторичного аналізу наукових праць здійснюється їх декомпозиція, що дозволяє виявити можливі внутрішні суперечності у роботи та спосіб, в який автор переконує у своїй правоті.

Використання риторичного аналізу дозволяє отримати нове розуміння економічної теорії, а вивчення способів аргументації, які використовує автор праці призводить до появи нових наукових запитань, що також є досягненням на шляху економічного теоретизування, адже як зазначав філософ науки М. Полані: «Ставити в ході дослідження гарні запитання — ознака наукового таланту» [11, с. 55–56].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Дослідивши можливі варіанти використання ідей постструктуралізму в якості чинників для розвитку економічної методології, ми можемо говорити наступне. Так, значущими концептами філософії постструктуралізму для економічної методології є відкидання єдиної нормативної ідеології; акцент на суб'єктивізмі в науковій діяльності; запровадження принципу методологічного плюралізму. Загалом пропонується розглядати науку, і зокрема економічну науку, як соціальний конструкт.

В перспективі ми бачимо можливість отримати новий поштовх для розвитку економічної методології за рахунок застосування різноманітних напрямів постструктуралізму, серед яких можемо назвати роботу над новим підходом до моделі економічної людини, дослідження епістеми економічних знань, роботу в напрямку вивчення місця економічних

Таблиця 1

Риторичний аналіз статті «Природа фірми»

Складова класичної риторики	Характеристика складової
Елокуція (стиль)	1. Автор використовує мову «високочолої» економічної науки, використовуючи традиційні для економіки формулювання («за інших рівних умов», «як наслідок», «має тенденцію»). 2. У роботі автором також застосовується правова, подекуди змагальна риторика (відкидання автором існуючих ліній аргументації шляхом перерахування альтернатив; апеляції до політики актуальності на противагу академічній риториці; активне використання фактів з реального світу).
Диспозиція (розміщення матеріалу)	На думку Д. Макклоскі, у своїй роботі Р. Коуз застосовує модель «судового спору»: привертає увагу читача до наявних проблем (exordium), згодом слідує опис фактів (narratio), відділення фактів суперечливих від тих, що мають беззаперечний характер (partitio), доказ (probatio), зокрема автор доводить свою ідею щодо основної причини створення фірм, спростування (refutatio), де відкидаються інші варіанти відповіді на поставлене автором запитання, і нарешті висновок (peroratio) — апеляція до риторики наукового експерименту та ствердження щодо того, що новий спосіб вивчення фірми науково «керований»
Інвенція (підбір аргументів)	В даній праці застосовується інвенція, що має переважно економічний характер, автор «створює» нову аудиторію — юридично освічених економістів або юристів з економічним ухилом (розгляд проблем з точки зору альтернативних видатків, контрфактична аргументація).

Джерело: складено автором на основі [7, с. 119–136]

знань в інформаційному суспільстві. Окремо слід виділити застосування риторичного аналізу, який дозволяє з'ясувати структуру та способи аргументації, що застосовуються у роботі, отримати новий погляд на наукову працю, розглядаючи її в контексті відношень між суб'єктами пізнання та їх методами переконання у власній правоті.

В цілому, незважаючи на складний процес синтезу постструктуралізму з економічною методологією, окремі концепти постмодернізму мають стати додатковим інструментом для наукової рефлексії. Це дозволить заново поглянути на проблеми і досягнення економічної науки, призвівши до появи нових теоретичних та практичних розробок.

Література

1. Дьяков А. В. Философия пост-структурализма во Франции. — Нью-Йорк.: Издательство «Северный Крест», 2008. — 364 с.

2. Лебедев С. А. Философия социальных и гуманитарных наук. Учебное пособие для вузов / Под общ. ред. проф. С. А. Лебедева. М.: Академический Проект, 2006. — 912 с. («Gaudeamus»).

3. Блауг М. Методология экономической науки, или Как экономисты объясняют. Пер. с англ. / Науч. ред. и вступ. ст. В. С. Автономова. — М.: НП «Журнал Вопросы экономики», 2004. — 416 с.

4. Кун Т. Структура научных революций. С вводной статьей и дополнениями. 1969 г. — М.: Прогресс, 1977. — 300 с.

5. Коуз Р. Очерки об экономической науке и эконом истах / пер. с англ. М. Марков; науч. Ред. Д. Расков. — М.; Спб: Изд-во Института Гайдара; Изд-во «Международные отношения»; Факультет свободных искусств и наук СПбГУ, 2015. — 288 с.

6. Зарубина Н. Н. Социально-экономическая проблематика в теориях постмодернистского типа / Социологические исследования. 2012. № 11, С. 9–19.

7. Макклоски Д. Риторика экономической науки. Второе издание [Текст] / пер. с англ. О. Якименко; науч. ред. перевода Д. Расков. — М.; СПб: Изд-во Института Гайдара; Издательство «Международные отношения», Факультет свободных искусств и наук СПбГУ, 2015. — 328 с.

8. Болдырев И. А. Экономическая методология сегодня: краткий обзор основных направлений / Журнал новой экономической ассоциации. — 2011. — № 9. — С. 47–70.

9. Кламер А. Странная наука экономика: приглашение к разговору / пер. с англ. И. Дягилевой; науч. ред. перевода Д. Расков. — М.; СПб: Изд-во Института Гайдара; Издательство «Международные отношения», Факультет свободных искусств и наук СПбГУ, 2015. — 336 с.

10. Коуз Р. Фирма, рынок и право / [Р. Коуз; пер. с англ.]. — М.: Новое издательство, 2007. — 224 с. — Библиотека Фонда «Либеральная миссия».

11. Полани М. Личностное знание: на пути к посткритической философии: Пер. с англ. / Майкл Полани; Общ. редакция В. А. Лектроского, В. И. Аршинова. — М.: Прогресс, 1985. — 344 с.

References

1. Dyakov A. B. (2008), The philosophy of post-structuralism in France. — New York: Publishing House «Northern Cross» (In Rus.)

2. Lebedev S. A. (2006), Philosophy of Social and Human Sciences. In S. A. Lebedev (Ed.). Textbook for high schools. Moscow: Academic Project («Gaudeamus»). (In Rus.)

3. Blaug M. (2004) The methodology of economic science, or How economists explain. Moscow: NP «Journal of Economic Issues» (In Rus.)

4. Kuhn T. (1964), Structure of scientific revolutions. With introductory article and additions. M.: Progress. (In Rus.)

5. Coase, R. (2015), Essays on economics and economists. International Relations Publishing House, Faculty of Liberal Arts and Sciences, St. Petersburg State University (In Rus.)

6. Zarubina N. N. (2012), Socio-economic problems in postmodernist theories. Sociologicheskie issledovanija (Sociological research), 11, 9–19 ((In Rus.)

7. McCloskey D. (2015), Rhetoric of economic science. Second edition. International Relations Publishing House, Faculty of Liberal Arts and Sciences, St. Petersburg State University (In Rus.)

8. Boldyrev I. A. (2011), Economic methodology today: a brief overview of the main areas. Zhurnal novoj jekonomicheskoj associacii (Journal of the new economic association), 9, 47–70 (In Rus.)

9. Klamer A. (2007), Strange Science Economics: An Invitation to a Conversation. International Relations Publishing House, Faculty of Liberal Arts and Sciences, St. Petersburg State University (In Rus.)

10. Polanyi, M. (1985), Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy. M.: Progress (In Rus.)

11. Coase, R. (2007), Company, market and law. Trans. from Eng. [Firma, rynok i pravo], A new publishing house, Library Foundation «Liberal Mission», Moscow, 224 p. (In rus.)

УДК 330.131.7

Блудова Тетяна Володимирівна
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри вищої математики
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
Блудова Татьяна Владимировна
доктор экономических наук, профессор,
професор кафедры высшей математики
Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана
Bludova Tatiana
Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Advanced Mathematics Department
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Островська Марія Сергіївна
асистент кафедри вищої математики
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
Островская Мария Сергеевна
ассистент кафедры высшей математики
Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана
Ostrovska Mariia
Assistant of Advanced Mathematics Department
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

DOI: 10.25313/2520-2294-2018-10-4188

МОДЕЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕКЛАМНИХ ЗВЕРНЕНЬ ПІДПРИЄМСТВА

МОДЕЛЬ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ РЕКЛАМНЫХ ОБРАЩЕНИЙ ПРЕДПРИЯТИЯ

MODEL OF INFORMATION SUPPORT OF ADVERTISING APPEALS

Анотація. *В статті розглядаються основні види та параметри рекламних звернень, а також класифікація рекламних звернень з позицій рекламного креативу, на основі нестандартних підходів у їх створенні та використанні у їх побудові елементів творчості. Виокремлено параметри рекламного звернення В процесі інформаційного забезпечення цільової аудиторії споживачів про продукцію підприємства. Проаналізовано, що розробка комплексу рекламних онлайн-інструментів для підприємства ставить на меті не тільки продаж продукції, а також формує групу лояльних споживачів і включає в собі ціль залучення більшої кількості споживачів продукції підприємства. Обґрунтовується необхідність формування та представлення моделі інформаційного забезпечення рекламних звернень підприємства, у якій рекламне звернення є центром процесу рекламної дії на споживача продукції підприємства. Представлена графічна візуалізація періодичного розміщення рекламних звернень підприємства.*

Після статистичного аналізу реакції збуту виробів за умови рівномірного періодичного розміщення рекламних звернень підприємства та проведення регресійного аналізу, представлена математична модель збуту підприємства в залежності від дії реклами за допомогою ряду Фур'є. Реакція збуту виробів за умови рівномірного періодичного розміщення рекламних звернень підприємства моделюється функцією, яка має періодичний характер і представлена у вигляді розкладу в ряд Фур'є.

Ключові слова: *рекламне звернення, модель інформаційного забезпечення рекламних звернень, ряд Фур'є.*

Аннотация. *В статье рассматриваются основные виды и параметры рекламных обращений, а также классификация рекламных обращений с позиций рекламного креатива на основе нестандартных подходов в их создании и использовании в их построении элементов творчества. Выделены параметры рекламного обращения В процессе информационного обеспечения целевой аудитории потребителей о продукции предприятия. Проанализировано, что разработка комплекса рекламных онлайн-инструментов для предприятия ставит целью не только продажа продукции, а также формирует группу лояльных потребителей и включает в себя цель привлечения большего количества потребителей продукции предприятия. Обосновывается необходимость формирования и представления модели информационного обеспечения рекламных обращений предприятия, в которой рекламное обращение является ядром процесса рекламного воздействия на потребителя продукции предприятия. Представлена графическая визуализация периодического размещения рекламных обращений предприятия.*

После статистического анализа реакции сбыта изделий при условии равномерного периодического размещения рекламных обращений предприятия и проведения регрессионного анализа, представлена математическая модель сбыта предприятия в зависимости от воздействия рекламы с помощью ряда Фурье. Реакция сбыта изделий при условии равномерного периодического размещения рекламных обращений предприятия моделируется функцией, которая имеет периодический характер и представлена в виде разложения в ряд.

Ключевые слова: *рекламное обращение, модель информационного обеспечения рекламных обращений, ряд Фурье.*

Summary. *The article deals with the main types and parameters of advertising appeals, as well as the classification of advertising appeals from the positions of advertising creativity, based on non-standard approaches in their creation and use in their construction elements of creativity. The parameters of advertising appeal are outlined in the process of informational provision of the target audience of consumers about the products of the enterprise. It is analyzed that the development of the complex of advertising online tools for the enterprise aims not only to sell products, but also forms a group of loyal consumers and includes the goal of attracting more customers of the enterprise. The necessity of forming and presenting the model of information support of advertising appeals of the enterprise, in which advertising appeal is the core of the process of advertising action on the consumer of enterprise products, is substantiated. The graphical visualization of the periodic placing of advertising appeals of the enterprise is presented.*

After a statistical analysis of the sales reaction of products under the condition of a uniform periodic placement of advertising appeals of the enterprise and the conduct of regression analysis, the mathematical model of the company's sales is presented, depending on the action of advertising using the Fourier series. The reaction of sales of products under the condition of a uniform periodic placement of advertising appeals of the enterprise is modeled by a function that is periodic in nature and presented in the form of a schedule in the Fourier series.

Key words: *advertising appeal, model of information support of advertising appeals, Fourier series.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Моделювання процесу реакції збуту на рекламні звернення підприємства перш за все повинно допомогти підвищити ефективність маркетингу з ціллю підвищення рекламного відгуку і збільшення прибутку за допомогою донесення своєї інформації до готового відгукнутися споживача, що являється актуальною проблемою для будь якого підприємства. Разом з тим залишається ряд проблем, що потребує вирішення, серед яких можна виокремити визначення оптимальної величини рекламного бюджету підприємства при моделюванні процесу рекламних звернень, а також оптимізації процесів медіа-планування.

Вимірювання ефективності рекламних звернень підприємства являється актуальною проблемою, бо необхідно знати наскільки ефективно витрачається рекламний бюджет і в свою чергу наскільки впливові рекламні звернення на збут підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В процесі інформаційного забезпечення цільової аудиторії споживачів про продукцію підприємства можна виокремити наступні параметри рекламного звернення [1; 2]:

- візуальна та змістовна привабливість рекламного звернення,
- фокусування рекламного звернення (якщо вірогідність показу реклами потрібному споживачеві низька, то потрібно фокусувати за тематичним або за віковим критерієм на групу споживачів продукції підприємства),
- частота рекламного звернення,
- показники розташування рекламного звернення в різних ЗМІ.

Візуальну привабливість рекламного звернення можна підвищувати за допомогою дизайну, гами кольорів, технології виготовлення рекламного звернення, скажімо статичний банер можна переробити у вигляді динамічного Flash-банера, або використання

текстового блоку замість банера [2]. Зауважимо, що взагалі заміна технології виготовлення рекламного звернення може нести додаткові витрати не тільки фінансові, а і часові. Фокусування рекламного звернення — процес таргетингу за соціально-демографічними характеристиками, що розподіляє цільову аудиторію споживачів на групи, кластери за віковими критеріями, рівню доходів, соціального статусу, професійної діяльності, а також потреби розділення аудиторії за територіальною ознакою [3]. Класифікація рекламних звернень з позицій рекламного креативу представлена в Табл. 1. [3].

Кожне із рекламних звернень має свої особливості і стандартні підходи у створенні, але найбільшого ефекту можна досягнути, якщо використати у їх побудові елементи творчості, на чому і базується рекламний креатив.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Представити класифікацію рекламних звернень з позицій рекламного креативу та модель інформаційного забезпечення рекламних звернень підприємства. Розглянути прикладне значення розкладу ряду Фур'є для функції рекламних відгуків. Надати економічну інтерпретацію періодичної функції рекламних відгуків підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. При оцінці ефективності реклами важливо враховувати весь комплекс створилися на ринку умов і всіх факторів, що сприяють або перешкоджають вирішенню завдань рекламної компанії [4]. Підрахувати абсолютну економічну ефективність окремих рекламних акцій або кампаній в цілому можна лише побічно через множини не піддаються обліку ринкових чинників. Неможливо, наприклад, провести грань між ефективністю реклами і результатами контактів споживачів з іншими людьми, особливостей сезонних продажів або випадково виниклих обставин, таких, наприклад, як зміна цін або розорення конкурента [5]. Відносна економічна оцінка ефективності рекламної кампанії може бути проведена шляхом порівняння обсягів реалізації або отриманих доходів до і після рекламної кампанії і співвіднесенням отриманих доходів з витратами на рекламу [6].

Однією з основних властивостей середовища Інтернету є її гіпермедійна природа, що характеризується високою ефективністю у представленні і засвоєнні інформації, що значно підвищує можливості маркетингу в посиленні взаємозв'язку підприємств і споживачів. Крім того, роль, що виконується Інтернетом, не обмежуються лише комунікативними функціями, а також включає можливість висновку операцій, здійснення покупок і проведення платежів, додаючи йому межі глобального електронного ринку [7]. Розробка комплексу рекламних онлайн-інструментів для підприємства ставить на меті не тільки продаж продукції, а також формує групу лояльних споживачів і включає в собі ціль залучення більшої кількості споживачів продукції підприємства. На Рис. 1 представлена модель інформаційного забезпечення рекламних звернень підприємства.

Можна означити наступні програмні забезпечення для врахування рекламних витрат підприємства: Галактика-Маркетинг (Автоматизація обліку); Стратегія (інструмент консультантів та експертів), FinExpert-Маркетинг (автоматизація продажу і маркетингу підприємств), Clientele (обслуговування і підтримка клієнтів) [8].

Наприклад, система SAS Marketing Optimization прогнозує очікувану віддачу від кожного клієнта по окремих пропозиціях. Потім ця інформація аналізується з метою вибору оптимальної комбінації пропозицій і каналів для окремих клієнтів, що визначає [9]:

1. Більш ефективне використання маркетингового бюджету.
2. Підвищення ефективності каналів.
3. Виключення неузгоджених і конфліктуючих комунікацій.

Рекламне звернення підприємства являється формою пропозиції товарів і послуг з метою вплину-

Таблиця 1

Види рекламних звернень

Тип рекламоносія	Вид рекламного звернення
Друкована реклама	рекламне оголошення; розгорнуте рекламне звернення; «життєва історія»; консультація фахівця; каталог; прейскурант; афіша; листівка
Радіореклама	коротке закличне звернення; репліка; розгорнуте радіооголошення; радіоафіша та анонс; обмін репліками; радіоспот; консультація фахівця
Телереклама	рекламне оголошення; рекламний ролик; анонс; рекламний відеокліп; рекламний відеофільм; рекламна передача
Зовнішня реклама	вивіска; вітрина; плакат

ти певним чином на цільову аудиторію споживачів продукції підприємства. За допомогою рекламного звернення формується визначене уявлення покупця про особливості товару чи послуг, т.б. реклама доводиться до максимально великої цільової аудиторії або зосереджуватися на невеликому її сегменті. Таким чином, рекламне звернення є ядром процесу рекламної дії на споживача продукції підприємства [3; 10].

Періодичне розміщення рекламних звернень, за яким слідує пауза, а потім звернення повторяється, — використовується при обмеженому рекламному бюджеті, відносно нечастому циклі покупок і в рекламі сезонних виробів (Рис. 2).

Після проведення рекламних звернень вивчається реакція збуту підприємства, яка, як правило має вигляд періодичної розривної (розрив 1-го роду стрибок) функції [10]. Для моделювання функцій збуту підприємства необхідно використовувати розкладання в ряд Фур'є функцію рекламних відгуків підприємства, яка як правило має періодичний характер [10].

На рисунку 3 представлена реакція на рекламні відгуки підприємства збуту його виробів.

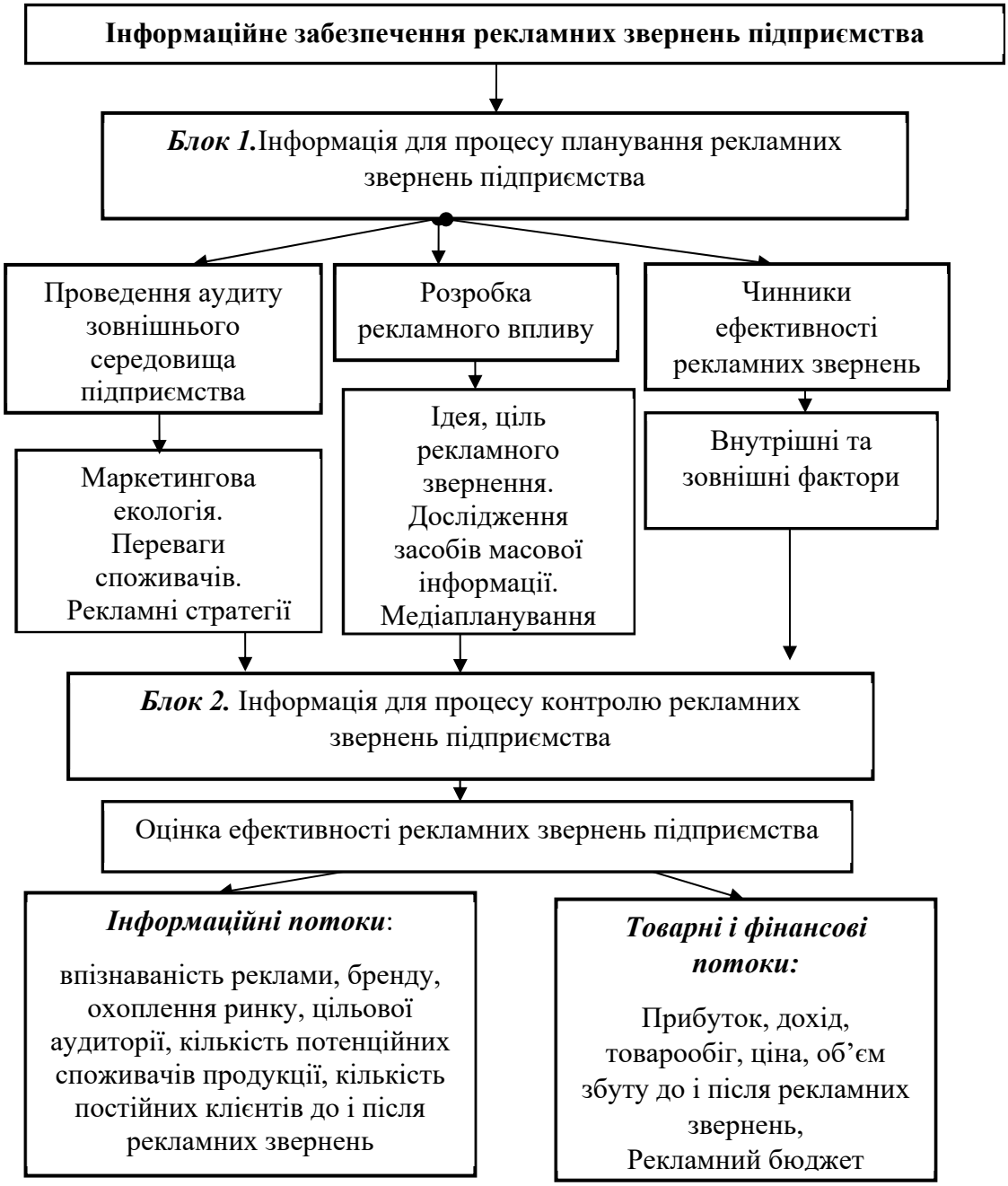

Рис. 1. Модель інформаційного забезпечення рекламних звернень підприємства

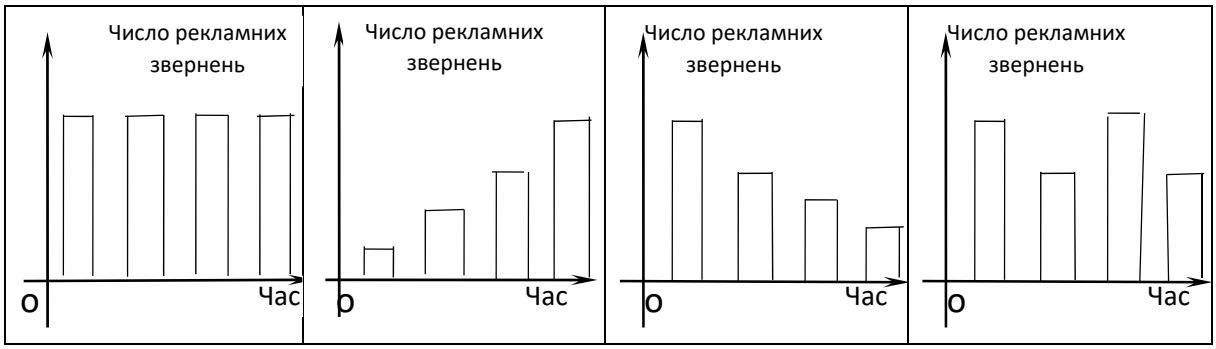

Рис. 2. Періодичне розміщення рекламних звернень

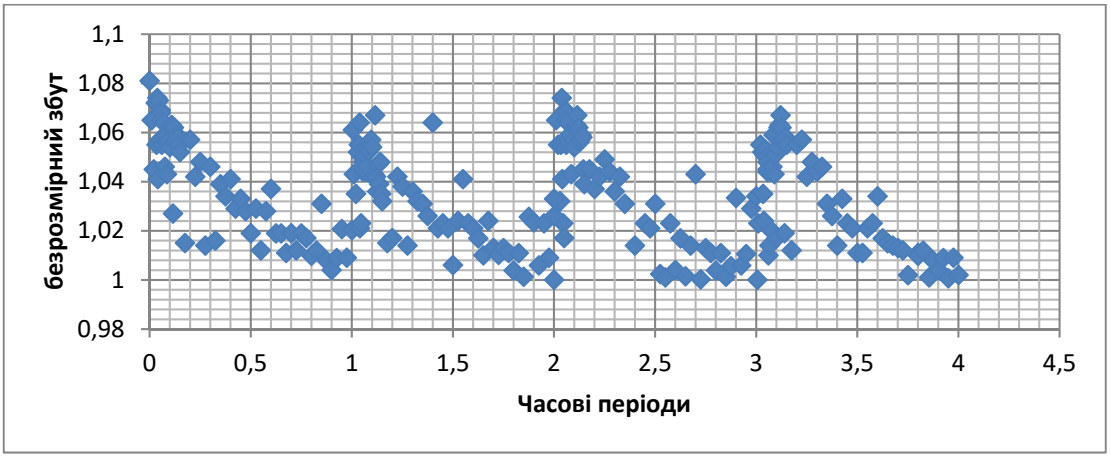

Рис. 3. Реакція збуту виробів за умови рівномірного періодичного розміщення рекламних звернень підприємства

Таким чином, ефект від рекламних звернень підприємства після статистичного аналізу ілюстровано на рисунку 3. Після проведення регресійного аналізу була поставлена математична задача: розкласти в ряд Фур'є функцію з періодом $T=2$, яка задана на інтервалі $(-1;1)$ формулою $f(x)=|x|$ (Рис. 4).

Знаходимо коефіцієнти ряду Фур'є:

$$a_0 = 2\int_0^1 x\,dx = 2\frac{x^2}{2}\Big|_0^1 = 1,$$

$$a_n = 2\int_0^1 x\cos n\pi x\,dx = 2\left(\frac{x}{n\pi}\sin n\pi x + \frac{1}{n^2\pi^2}\cos n\pi x\right)\Big|_0^1 =$$

$$= \frac{2}{n^2\pi^2}\left(\cos n\pi - 1\right) = \begin{cases} 0, & n-парне, \\ -\dfrac{4}{n^2\pi^2}, & n-не\ парне. \end{cases}$$

Таким чином, реакція збуту виробів за умови рівномірного періодичного розміщення рекламних звернень підприємства моделюється наступною функцією:

$$f(x) = \frac{1}{2} - \frac{4}{\pi^2}\sum_{n=1}^{\infty}\frac{\cos(2n-1)\pi x}{(2n-1)^2}.$$

Отже, для моделювання функцій збуту підприємства використано розкладання в ряд Фур'є функції

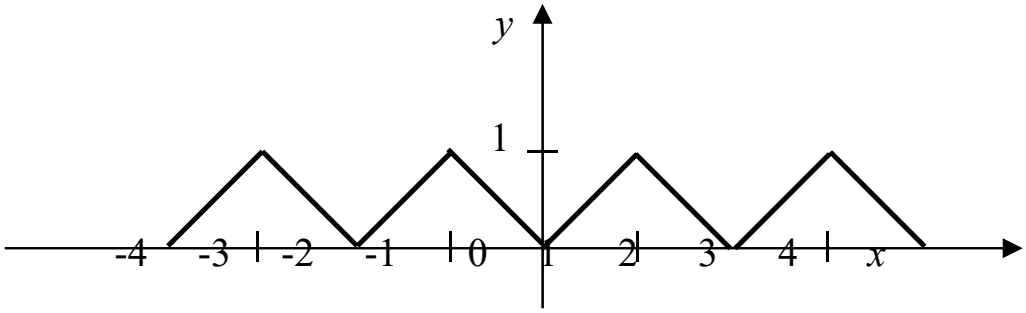

Рис. 4. Періодична функція реакції збуту виробів

рекламних відгуків підприємства, яка має періодичний характер.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Основу інформаційного забезпечення цільової аудиторії споживачів про продукцію підприємства покладено три економічні та технічні рішення: рішення щодо рекламного тексту, рішення щодо бюджету та рішення щодо розповсюдження рекламного звернення в засобах масової інформації. Дослідження в цих напрямах тривалий час велись нарізно. Сьогодні вже створено технічні засоби і моделі комунікативних процесів, що дають змогу охопити всі складові процесу рекламних звернень.

Отже, розглянуто основні види та параметри рекламних звернень, а також класифікація рекламних звернень з позицій рекламного креативу, на основі нестандартних підходів у їх створенні та використанні у їх побудові елементів творчості. Виокремлено параметри рекламного звернення. Обґрунтовано необхідність формування та представлення моделі інформаційного забезпечення рекламних звернень підприємства. Після статистичного аналізу реакції збуту виробів за умови рівномірного періодичного розміщення рекламних звернень підприємства та проведення регресійного аналізу, представлена математична модель збуту підприємства в залежності від дії реклами за допомогою ряду Фур'є. Реакція збуту виробів за умови рівномірного періодичного розміщення рекламних звернень підприємства моделюється функцією, яка має періодичний характер і представлена у вигляді розкладу в ряд Фур'є.

Отже, розклад функції дає можливість розвитку моделювання рекламних звернень підприємства, як реакції збуту — прояву короткострокового поточного ефекту від рекламних звернень підприємства.

Література

1. Horsky D., An empirical analysis of the optimal advertising policy, Management Science, 23, 1037–49, June 1977.

2. Rust R. T. Advertising Media Models: A Practical Guide. Lexington, Mass: Lexington Books, 1986.

3. Kuehn A. A., McGuire T.W., and Weiss D. L., Measuring the effectiveness of advertising, 185–194 in R. M. Haas, ed., Science, Technology and Marketing, American Marketing Association, Chicago, 1966.

4. Блудова Т. В., Островська М. С. Моделювання функцій рекламних відгуків за допомогою розкладання в ряди Фур'є. Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та управління», 29 вересня 2017 року. в м. Полтава. Центр фінансово-економічних наукових досліджень. — С. 146–148.

5. Bludova Tatiana, Savchuk Natalia. Modeling the economic security of regional external trade flows (IndexCopernicus, Directory of Open Access Journals, ESCI by Web of Science).Baltic Journal of Economic Studies. Vol. 3, No. 5. — December (2017).

6. Мошенська А. В. Дослідження ефектів від рекламних звернень підприємства та їх графічний аналіз / Формування ринкових відносин в Україні. — 2014. — № 10(161). — С. 127–131.

7. Павленко А. Маркетингові комунікації: сучасна теорія і практика: Монографія / Павленко А., Войчак А., Примак Т. — К.: КНЕУ, 2005. — 408 с.

8. Блудова Т. В., Токар В. В. Моделювання інноваційно-інвестиційної діяльності в контексті економічної безпеки підприємства / Ефективна економіка, 2013. — № 2. Фахове видання [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1826

9. Підлісна О. В. Аналіз та перспективи розвитку вітчизняного ринку рекламних послуг / О. В. Підлісна // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 2. — С. 56–58.

10. Блудова Т. В. Теорія ймовірностей: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. В. Блудова; ред.: В. С. Мартиненко; НБУ. Львів. банк. ін-т. — Л.: ЛБІ НБУ, 2005. — 318 с.

References

1. Horsky D., An empirical analysis of the optimal advertising policy, Management Science, 23, 1037–49, June 1977.

2. Rust R. T. Advertising Media Models: A Practical Guide. Lexington, Mass: Lexington Books, 1986.

3. Kuehn A. A., McGuire T.W., and Weiss D. L., Measuring the effectiveness of advertising, 185–194 in R. M. Haas, ed., Science, Technology and Marketing, American Marketing Association, Chicago, 1966.

4. Bludova T. V., Ostrovs'ka M. S. Modelyuvannya funktsiy reklamnykh vidhukiv za dopomohoyu rozkladannya v ryady Fur"ye. Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya «Aktual'ni pytannya ekonomiky, finansiv, obliku ta upravlinnya», 29 veresnya 2017 roku. v m. Poltava. Tsentr finansovo-ekonomichnykh naukovykh doslidzhen'. — S.146–148.

5. Bludova Tatiana, Savchuk Natalia. Modeling the economic security of regional external trade flows (IndexCopernicus, Directory of Open Access Journals, ESCI by Web of Science).Baltic Journal of Economic Studies. Vol. 3, No. 5. — December (2017).

6. Moshens'ka A. V. Doslidzhennya efektiv vid reklamnykh zvernen' pidpryyemstva ta yikh hrafichnyy analiz / Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini. — 2014. — № 10(161). — S. 127–131.

7. Pavlenko A. Marketynhovi komunikatsiyi: suchasna teoriya i praktyka: Monohrafiya / Pavlenko A., Voychak A., Prymak T. — K.: KNEU, 2005. — 408 s.

8. Bludova T. V., Tokar V. V. Modelyuvannya innovatsiyno-investytsiynoyi diyal'nosti v konteksti ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva / Efektyvna ekonomika, 2013. — № 2. Fakhove vydannya. [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1826

9. Pidlisna O. V. Analiz ta perspektyvy rozvytku vitchyznyanoho rynku reklamnykh posluh / O. V. Pidlisna // Investytsiyi: praktyka ta dosvid. — 2010. — № 2. — S. 56–58.

10. Bludova T. V. Teoriya ymovirnostey: Navch. posib. dlya stud. vyshch. navch. zakl. / T. V. Bludova; red.: V. S. Martynenko; NBU. L'viv. bank. in-t. — L.: LBI NBU, 2005. — 318 c.

УДК 336.22:334.012.64

Дулік Тетяна Олександрівна
кандидат економічних наук, доцент
Університет митної справи та фінансів
Дулик Татьяна Александровна
кандидат экономических наук, доцент
Университет таможенного дела и финансов
Dulik Tetyana
PhD in Economics, Associate Professor
University of Customs and Finance

Александрюк Тетяна Юріївна
старший викладач
Університет митної справи та фінансів
Александрюк Татьяна Юрьевна
старший преподаватель
Университет таможенного дела и финансов
Aleksandriuk Tetyana
Senior Lecturer
University of Customs and Finance

DOI: 10.25313/2520-2294-2018-10-4215

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ОПОДАТКУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ БІЗНЕС-СТРУКТУР В УКРАЇНІ

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ СУБЪЕКТОВ БИЗНЕС-СТРУКТУР В УКРАИНЕ

SOCIO-ECONOMIC TAXATION ASPECTS REGARDING BUSINESS-STRUCTURES IN UKRAINE

Анотація. *Здійснено комплексне дослідження соціально-економічних аспектів оподаткування суб'єктів бізнес-структур в Україні, які стимулюють (стримують) їх розвиток у сучасній трансформаційній економіці й розроблені рекомендації щодо доцільності застосування єдиного податку з урахуванням оновлених положень податкового законодавства.*

Інформаційною базою дослідження слугували чинні нормативно-правові та законодавчі акти з питань оподаткування суб'єктів бізнес-структур в Україні, офіційні аналітичні та статистичні матеріали Світового банку, Міністерства фінансів України, Держкомстату України, монографічні та періодичні видання.

В основу досліджень покладені філософські складові методології із загальнотеоретичними підходами, згідно з якими пізнання соціально-економічних аспектів оподаткування суб'єктів бізнес-структур в Україні здійснюється у взаємозв'язку, взаємозалежності та розвитку з іншими явищами та процесами, які відбуваються на макро- та мікроекономічному рівні.

У статті значну увагу приділено аналізу наукових літературних джерел українських вчених, які стосуються теоретико-прикладних тенденцій розвитку малого підприємництва в Україні та особливостей оподаткування суб'єктів бізнес-структур, що спонукало до подальших роздумів про те, які з них є найбільш переконливими та формуванню власної точки зору на досліджувану проблему.

У статті здійснено наукове обґрунтування поняття «суб'єкти бізнес-структур», визначено правові основи та умови їх функціонування в Україні; розглянуто основні якісні характеристики сучасного вітчизняного бізнес-середовища; проаналізовано позиції України серед 190 країн світу у рейтингу легкості ведення бізнесу (Doing Business 2006–2018 рр.);

представлена порівняльна характеристика внеску суб'єктів бізнес-структур у розвиток національних економік; доведено про наявність певних стримуючих чинників для подальшого розвитку бізнесу в Україні та вказано на дестимулюючий вплив чинної системи оподаткування на фінансово-господарську діяльність суб'єктів бізнес-структур у контексті як загальноприйнятого порядку оподаткування їх доходів, так і з використанням спеціального податкового режиму; критично оцінюється запроваджена спрощена модель сплати єдиного податку.

Розроблені рекомендації щодо доцільності застосування єдиного податку з урахуванням оновлених положень податкового законодавства можуть бути основою при формуванні податкової політики в Україні та для прийняття управлінських рішень відповідними інституціями на макро- та мікроекономічному рівні.

Ключові слова: *податки, податковий тиск, суб'єкти бізнес-структур, оподаткування, спеціальні податкові режими, спрощена система оподаткування, обліку і звітності, єдиний податок.*

Аннотация. *Осуществлено комплексное исследование социально-экономических аспектов налогообложения субъектов бизнес-структур в Украине, которые стимулируют (сдерживают) их развитие в современной трансформационной экономике и разработаны рекомендации относительно целесообразности применения единого налога с учетом обновленных положений налогового законодательства.*

Информационной базой исследования служили действующие нормативно-правовые и законодательные акты по вопросам налогообложения субъектов бизнес-структур в Украине, официальные аналитические и статистические материалы Мирового банка, Министерства финансов Украины, Госкомстата Украины, монографические и периодические издания.

В основу исследований положены философские составляющие методологии с общетеоретическими подходами, согласно которым познание социально-экономических аспектов налогообложения субъектов бизнес-структур в Украине осуществляется во взаимосвязи, взаимозависимости и развитии с другими явлениями и процессами, которые происходят на макро-и микроэкономическом уровне.

В статье значительное внимание уделено анализу научных литературных источников украинских ученых, которые касаются теоретико-прикладных тенденций развития малого предпринимательства в Украине и особенностей налогообложения субъектов бизнес-структур, что побуждало к дальнейшим размышлениям о том, какие из них являются наиболее убедительными и формированию собственной точки зрения на исследуемую проблему.

В статье осуществлено научное обоснование понятия «субъекты бизнес-структур», определены правовые основы и условия их функционирования в Украине; рассмотрены основные качественные характеристики современной отечественной бизнес-среды; проанализированы позиции Украины среди 190 стран мира в рейтинге легкости ведения бизнеса (Doing Business 2006–2018 гг.); представлена сравнительная характеристика взноса субъектов бизнес-структур в развитие национальных экономик; доказано о наличии определенных сдерживающих факторов для дальнейшего развития бизнеса в Украине и указано на дестимулирующее влияние действующей системы налогообложения на финансово-хозяйственную деятельность субъектов бизнес-структур в контексте как общепринятого порядка налогообложения их доходов, так и с использованием специального налогового режима; критически оценивается введенная упрощенная модель уплаты единого налога.

Разработанные рекомендации относительно целесообразности применения единого налога с учетом обновленных положений налогового законодательства могут быть основой при формировании налоговой политики в Украине и для принятия управленческих решений соответствующими институциями на макро- и микроэкономическом уровне.

Ключевые слова: *налоги, налоговое давление, субьекты бизнес-структур, налогообложение, специальные налоговые режимы, упрощенная система налогообложения, учета и отчетности, единый налог.*

Summary. *Surveyed are socio-economic taxation aspects regarding business structures in Ukraine, which either encourage or curb their development in the present-day transformational economy. Worked out are recommendations regarding reasonability of single tax collection amid amended tax legislation.*

As an informative base of research normatively served legal and legislative acts on the issues of business structures taxation in Ukraine, official analytical and statistical materials of the World bank, the Ministry of Finances of Ukraine, State statistical services of Ukraine, monograph and periodic editions.

The basis for research encompasses philosophical component methodologies with general theoretic approaches, according to which perception of socio-economic aspects of business structures taxation in Ukraine is carried out in intercommunication, interdependence and development, with other phenomena and processes which take place on macro- and micro-economical levels.

In this article, significant attention is paid to the analysis of scientific sources by the Ukrainian scientists, which cover applied principles and theory and progress of small enterprise in Ukraine and features of business structures taxation trends, that induced to the subsequent reflections on the ideas, which are the most convincing and to forming our own point of view on the problem under consideration.

The scientific study of the concept «business structures» is carried out in the article, certainly legal frameworks and their operating conditions in Ukraine; basic high-quality descriptions of modern domestic business-environment are considered; positions of Ukraine are analyzed among 190 countries in the world as to how easy it is to conduct business in the country (Doing Business 2006–2018); comparative description of contributions done by business structures is presented in development of national economies; it has been well-proven certain restraining factors for ongoing development of business in Ukraine and discouraging influence of the operating system of taxation is presented on financial economic activity of business structures in the context of both generally accepted system of taxing their profits and the use of single tax system; also critically discussed is the introduction of simplified model of payment in the form of the single/fixed tax.

Recommendations have been worked out as to feasibility of single/ fixed tax model taking into account the renewed system of tax legislation and they can be the basis for determining tax policy in Ukraine and for making administrative decisions by corresponding institutions on both macro- and micro-economic levels.

Key words: *taxes; tax burden; entities of business-structures; taxation; special tax treatments; simplified system of taxation, accounting and reporting; single tax.*

Постановка проблеми. Сучасні динамічні відтворювальні та трансформаційні процеси на рівні національних економік об'єктивно призводять до зміни пріоритетних напрямів у їх розвитку та ставлять на порядок дня нові завдання соціально-економічного характеру, які слід безвідкладно вирішувати. Серед таких завдань чи не найважливішими для України є забезпечення реалізації конституційних демократичних засад у бізнес-середовищі шляхом поліпшення бізнес-клімату та встановлення оптимального оподаткування для суб'єктів бізнес-структур (далі — СБС) і тим самим налагодження з ними партнерських, компромісних взаємовідносин, оскільки вони виступають численною, потужною армією платників податків, здатних внести суттєвий вклад у створення валового внутрішнього продукту (далі — ВВП) і, відповідно, до його розподілу та перерозподілу. Так, у більшості розвинених країн до 50% приросту ВВП забезпечують невеликі бізнес-компанії, які активно підтримує держава. В Україні до таких досягнень, як і до тамтешнього рівня держпідтримки, дуже далеко [1].

Дієвим чинником, що сприяє імплементації демократичних принципів у сучасне українське суспільство, зняттю соціальної напруги серед СБС та одночасно може здійснювати стимулюючий вплив на розвиток їх діяльності є застосування згідно з Податковим кодексом України (далі — ПКУ) так званих спеціальних податкових режимів [2], що певною мірою оптимізують процедуру оподаткування. На сьогоднішній день у контексті чинного податкового законодавства їх різновидом є сплата єдиного податку [2], окремі правила справляння та порядок нарахування якого у 2018 році підлягли певним змінам. Тому постає гостра необхідність здійснення комплексних досліджень соціально-економічних аспектів оподаткування СБС в Україні, які стимулюють (стримують) їх розвиток у сучасній трансформаційній економіці та теоретичного обґрунтування доцільності застосування єдиного податку з урахуванням оновлених положень податкового законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поглиблений аналіз наукових літературних джерел засвідчує про наявність ґрунтовних досліджень, які стосуються тенденцій та особливостей розвитку малого підприємництва в Україні [3; 4; 5]; концептуальних положень функціонування мережевих бізнес-структур [6]; соціально-економічної ролі податків та оподаткування у суспільстві, їх функцій та впливу на фінансово-господарську діяльність підприємців [7; 8; 9; 10]; особливостей та порядку оподаткування доходів, отриманих суб'єктами бізнесу — юридичними і фізичними особами з урахуванням організаційно-правової форми їх утворення та сфери діяльності [11; 12]; альтернативних систем оподаткування малого бізнесу [13; 14]; теоретичних засад і практики оподаткування суб'єктів малого підприємництва з позицій покращення реалізації його фіскального та стимулюючого потенціалу [12]; порядку справляння податку на додану вартість (далі — ПДВ), єдиного податку за спрощеною системою оподаткування, обліку і звітності із застосуванням новітніх технологій [12; 13; 14; 15]; алгоритму ведення обліку доходів і витрат, заповнення і подання податкової звітності [12; 13; 14]; податкового регулювання малого бізнесу в трансформаційній економіці України [16]; механізму захисту інтересів підприємців як платників податків від свавілля фіскальних органів [17]; засобів ефективної державної фінансової політики підтримки розвитку малого підприємництва [18; 19; 20]; світового досвіду фіскального регулювання бізнесу [21] тощо. Їх авторами є такі українські вчені: В. Андрущенко [21], О. Апостолюк [20], З. Варналій [3], В. Вишневський [9; 10; 15; 22], Д. Гетьманцев [17], О. Дикань [5], Ю. Іванов [11; 13], О. Квасовський [12], О. Клепанчук [16], Д. Ляпін [18], В. Ляшенко

[4], В. Мареніченко [19], М. Слатвінська [14], А. Соколовська [7; 8], В. Суторміна [21], В. Федосов [21], С. Шульц [6] та інші.

Наукові дослідження цих авторів є тим теоретичним надбанням, яке надає ключ до розуміння понятійного апарату, змісту податкового законодавства в Україні і тим самим уможливлює розробку більш раціональної його моделі та внаслідок її імплементації — подальший розвиток сучасної податкової практики в національному бізнес-середовищі.

Окрім того, вони надають повне уявлення про те, як відбувалося в Україні становлення і розвиток альтернативних систем оподаткування суб'єктів господарювання загалом, та малого підприємництва зокрема, що може забезпечити уникнення недоречних помилок законотворцями та СБС у майбутній податковій практиці.

Насамкінець, цінність цих досліджень полягає і в тому, що вони служать справі підготовки висококваліфікованих фахівців — працівників органів соціального забезпечення та Державної фіскальної служби України, інших фахівців, а також вихованню як у платників податків, так і пересічних громадян податкової культури.

Водночас слід зазначити, що для побудови сучасної цивілізованої, перевіреної часом та фіскальною практикою оптимальної конструкції податкових правовідносин між державою та СБС й на цій основі більш досконалої системи їх оподаткування в Україні, уникнення ухилення від сплати податків [22], недопущення у майбутньому помилок при розробці податкового законодавства та суб'єктивного впливу на його змістовне наповнення, такі наукові дослідження щодо «формування певної податкової моделі, що включає техніку оподаткування, види, форми, елементи податків та управління ними» [21, с. 4] повинні бути надійним теоретичним підґрунтям, опорою, орієнтиром не лише для вітчизняної законотворчої діяльності в галузі оподаткування СБС, але й проведення податкових реформ та такого перманентного процесу, як подальші наукові дослідження, результатом яких має бути створення для відповідного періоду часу більш оптимальної податкової моделі розподілу та перерозподілу ВВП, опосередкованого рухом власних фінансових ресурсів платників податків. За переконанням авторів монографії «Держава — податки — бізнес (Із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки)», до такого процесу «необхідно підходити як до накопиченого часом і практикою світового досвіду. Інакше ми і надалі будемо йти шляхом проб і помилок там, де вже все досить ясно і мається певний світовий досвід, що заслуговує на увагу. І те, що для Заходу є сьогодні само собою зрозумілим або давно пройденим етапом, для нас завжди буде відкриттям» [21, с. 4].

Отже, спонукальним мотивом для здійснення теперішніх наукових досліджень соціально-економічних аспектів оподаткування СБС в Україні є намагання їх авторів проаналізувати малодосліджені актуальні форми прояву об'єкта дослідження в умовах українського сьогодення та отримати про нього нову систему знань, що синтезуватиме у собі обґрунтування доцільності застосування платниками єдиного податку та окреслення векторів оптимізації його справляння. В основу цих досліджень покладена така «наукова парадигма» пізнання соціально-економічних явищ та процесів, «яка з'єднує філософські складові методології із загальнотеоретичними підходами, що панують у конкретній науці на певному етапі її розвитку, а також з панівними суспільними цінностями» [23, с. 20], а саме: аналіз і синтез, індукція і дедукція, діалектична логіка, системно-структурний підхід, статистичні методи тощо та гносеологія [23, с. 33–39, 137]. Причому остання є сукупністю тих пізнавальних процесів, завдяки яким досліджено об'єктивно-суб'єктивний характер сучасних національних податкових правовідносин між державою (органами місцевого самоврядування (далі — ОМС) та СБС, тобто платниками податків — юридичних і фізичних осіб [24].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є комплексне дослідження соціально-економічних аспектів оподаткування СБС в Україні, які стимулюють (стримують) їх розвиток у сучасній трансформаційній економіці й розробка рекомендацій щодо доцільності застосування єдиного податку з урахуванням оновлених положень податкового законодавства.

Виклад основного матеріалу. У контексті наших досліджень під поняттям «суб'єкт бізнес-структури» слід розуміти окрему дієздатну суспільну групу представників національної економіки, які самостійно здійснюють на її території офіційно дозволену фінансово-господарську діяльність. Іншими словами, це самостійна організація або організаційна одиниця, функціонування якої підпорядковано певним, відносно стійким правилам та нормам [2; 25; 26]. До таких СБС можна віднести будь-які офіційно організовані підприємства (мікропідприємства, малі, середні або великі [26]), фірми, компанії, створення та фінансово-господарська діяльність яких здійснюється в різних галузях національної економіки (промисловість, будівництво, сільське господарство, транспорт, торгівля, сфера послуг тощо) на власний розсуд та ризик для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою

одержання прибутку [6]. Тобто під таке узагальнене визначення підпадають як юридичні, так і фізичні особи, що є згідно з чинним законодавством не лише суб'єктами господарювання або підприємницької діяльності, але й платниками податків. При цьому слід зазначити, що у чинному законодавстві України визначення поняття СБС у такому форматі відсутнє.

Загальні положення щодо осіб, які можуть займатися підприємницькою (господарською) діяльністю, містяться у Господарському кодексі України (далі — ГКУ). Так, за змістом Р. 2 ст. 55 ГКУ суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством [25]. Отже, згідно з вище зазначеним визначенням до таких суб'єктів господарювання можна віднести підприємства та підприємців (юридичних, фізичних осіб).

Проте, на нашу думку, сьогодні, в епоху трансдисциплінарності економічних знань, є потреба в новому визначенні цього терміну, мається на увазі під юридичним кутом зору та з урахуванням усіх характеристик СБС, що мають місце у сучасному науково-практичному просторі.

Сьогодні, на відміну від минулих років, також суттєво відрізняються умови функціонування СБС та їх основні якісні характеристики, які полягають у наступному [27]: поступово відмирає індустріальний бізнес та крупномасштабне виробництво розглядається як релікт минулого; спостерігається розвиток інтелектуального бізнесу при активному використанні інноваційних, інтелектуальних ресурсів, *трансдисциплінарних* знань та великого діапазону компетенцій, бізнес-моделювання тощо. А сучасний розподіл ресурсів бізнес-компаній, який призводить до успішної діяльності, являє собою таке їх співвідношення: 90% — інтелектуальних ресурсів та 10% — матеріальних ресурсів; в пріоритеті є малий бізнес, головною цінністю якого виступають людські ресурси, оскільки він здатний бути більш функціональним та адекватно реагувати на усі зміни ринкової кон'юнктури, швидко адаптуватись до умов, що змінюються тощо.

Такі зміни у сучасному бізнес-середовищі, що сприяли розвитку бізнесу, який розглядається як важливе джерело створення практично усіх економічних благ суспільства та є одним з найбільш дієвих чинників не тільки поліпшення економічної ситуації в країні, але й забезпечення економічного зростання та соціальної стабільності, відбуваються в результаті реформаційних перетворень в економіці України.

Так, завдяки імплементації комплексу реформаційних заходів впродовж 2006–2017 рр. у вітчизняне бізнес-середовище, Україна щороку займала більш вигідні позиції серед 190 країн світу у рейтингу легкості ведення бізнесу (Doing Business 2006–2018 рр.), свідченням чого є рис. 1.

Узагальнені результати сформованого рейтингу держав офіційно надає та оприлюднює група експертів Світового банку у своїй щорічній доповіді, яка містить аналіз простоти ведення бізнесу в їх найкрупніших мегаполісах (для України — це Київ). Складання доповіді здійснюється у два етапи: аналізу нормативно-правових актів, які регулюють діяльність малих і середніх підприємств протягом усього життєвого

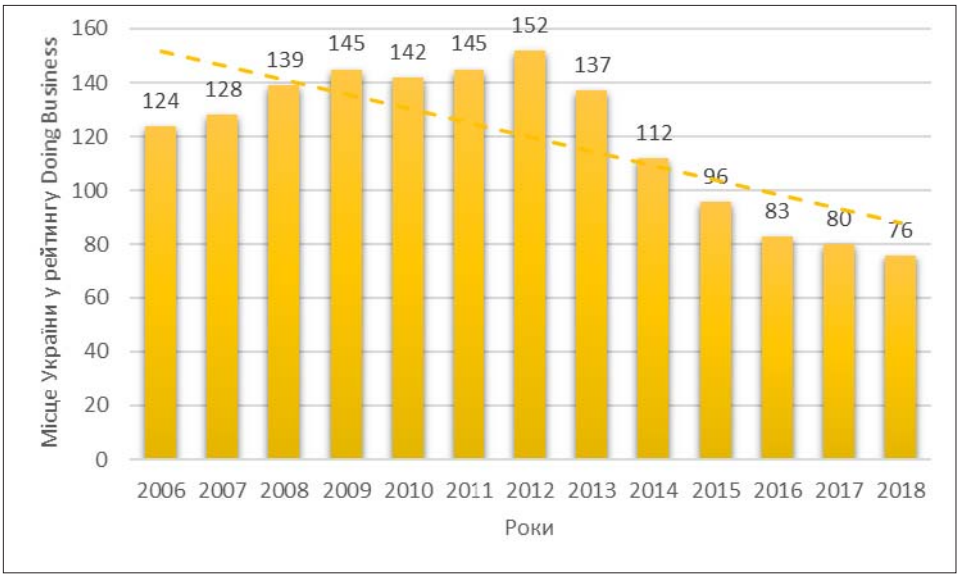

Рис. 1. Позиції України у рейтингу легкості ведення бізнесу (Doing Business 2006–2018 рр.)
Джерело: побудовано за даними [28; 29]

циклу, а також порядку їх застосування на практиці (у тому числі усіх змін, які відбулися з моменту проголошення попередньої доповіді), та опитування підприємців. Окрім того, цей аналіз включає 10 індикаторів (створення підприємств, отримання дозволу на будівництво, підключення до системи електропостачання, реєстрація власності, отримання кредитів, захист інвесторів, оподаткування, міжнародна торгівля, забезпечення виконання контрактів, вирішення неплатоспроможності (процедура банкрутства)), кожен із яких, у свою чергу, має певні параметри.

Наприклад, такий важливий індикатор стану національного бізнес-середовища, як оподаткування оцінюється за підсумками попереднього податкового року за допомогою таких параметрів: кількості податків, що сплачувалися СБС та часу, який витрачався ним на їх сплату (податку на прибуток (% від прибутку), податку на заробітну плату та обов'язкових відрахувань (% від прибутку), а також податків на споживання), простоти відшкодування ПДВ та коригування податку на прибуток, сукупної податкової ставки (вартість усіх податків, які стягуються (у % від прибутку)). Завдяки оцінюванню цих параметрів визначається якість податкового адміністрування, а також рівень податкового навантаження на типове підприємство (частка податкових виплат від виручки за рік). Так, за цими параметрами, проведеного рейтингу серед 190 країн, Україна у 2012 р. посідала аж 181 місце. Проте, починаючи з 2016 р. і впродовж наступних двох років (2017 р., 2018 р.), завдяки попередньому активному впровадженню у податкову практику реформаційних заходів фіскального характеру, її позиції на світовій арені суттєво покращали та переміщували країну на 107-е, 84-е, 43-е місця відповідно [28; 29].

Крім того, дослідження міжнародних експертів Doing Business 2006–2018 рр. не лише вказують на здобутки в національних економіках, але й акцентують увагу на ті проблеми, які перешкоджають розвитку бізнесу, визначають причини їх виникнення та надають рекомендації про проведення необхідних реформ.

Однак досягнуті прогресивні зміни у рейтингу не відтворюють реального стану справ в українському бізнес-середовищі та не покращують умови діяльності СБС для їх інноваційного розвитку та залучення інвестицій, оскільки він містить більшою мірою політкоректний підхід до моніторингу та аналізу процедури ведення бізнесу в різних країнах, а їх показники скоріше є його формальним відображенням.

Разом із тим, за останні 27 років український бізнес поступово замінив механізми державного регулювання економіки, звів їх дію до необхідного мінімуму і став відігравати роль сприятливого середовища, що створює відповідні умови для ринкової саморегуляції на основі дії об'єктивних економічних законів та механізмів.

Сьогодні СБС України є невід'ємною і дієвою ланкою економіки держави, яка пронизує усі її галузі й функціонує у визначених чинним законодавством межах за чисельністю зайнятих працівників та обсягами виробництва [2; 25; 26]. За офіційними статистичними даними в Україні у 2015 р. значення показників питомої ваги суб'єктів середнього та малого підприємництва у загальних показниках по суб'єктах господарювання наближаються до рівня, який зафіксувався в окремих європейських країнах, про що ілюструє рис. 2 [30].

За галузевими ознаками малий бізнес переважно зосереджений в торгівлі та сфері послуг. Так, за повідомленням журналу «Роботодавець», станом на 09.07. 2018 р. майже 97% підприємств, що працюють у сфері оптової та роздрібної торгівлі, відносяться до малого бізнесу (згідно з Законом № 2164-VIII середня кількість працівників — до 50 осіб, чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) — до 8 мільйонів євро [26]). Одночасно у промисловості цей показник перевищує 87%, у сільському господарстві — понад 94%. Проте, коефіцієнт корисної дії від функціонування цих підприємств поки незначний. Наприклад, малий бізнес промисловості забезпечує тільки трохи більше 7% виробленої продукції, торгівлі — 19% [1].

У 2016 р. Програма USAID «ЛЕВ» (Програма Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Лідерство в економічному врядуванні» (ЛЕВ)) презентувала дослідження про складнощі, з якими стикаються в Україні представники СБС. Половина з опитаних 2000 підприємців побоюється розвивати бізнес через політичну нестабільність, третина — через військові дії на сході, інфляцію і рівень оподаткування [31].

У 2018 р. за результатами вже згаданого дослідження малого бізнесу, проведеного USAID зазначено наступне: «Підприємці вважають державну політику щодо розвитку малого бізнесу негативною або нейтральною. Керівники малого бізнесу мають занадто низькі управлінські компетенції, що не дозволяє підприємствам показувати високі результати. У той же час бізнес виявляє бажання розвиватися і створювати максимально якісні послуги і товари» [1].

Аналогічними є висновки Індексу настроїв малого бізнесу (оцінка поточного стану бізнесу, динаміка його розвитку, оцінка бізнес-клімату) на 2018 рік, який вперше провела Європейська Бізнес Асоціація

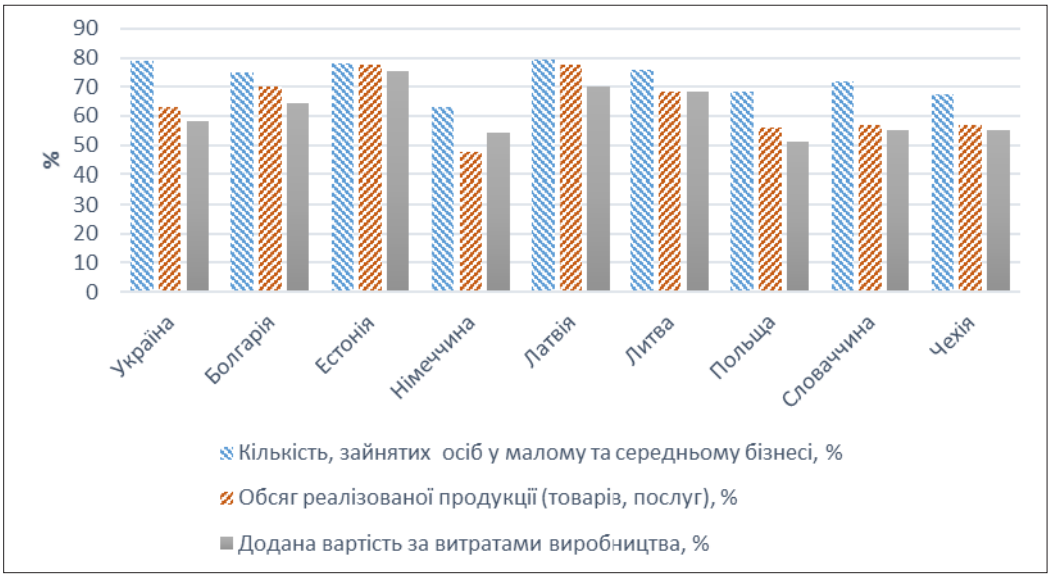

Рис. 2. Порівняльна характеристика внеску СБС у розвиток національних економік
Джерело: побудовано за даними [30]

спільно з компанією ЛІГА: ЗАКОН у межах проекту Unlimit Ukraine. Загальний Індекс настроїв малого бізнесу становить 3,2 із 5-ти можливих, що відповідає нейтральному рівню [32].

Отже, все зазначене є свідченням того, що бізнес-середовище України знаходиться у полі зору як західних, так і вітчизняних аналітиків-експертів [1; 5; 18; 28; 31; 32]. При цьому більшість з них не мають оптимістичних настроїв стосовно подальшого розвитку бізнесу в Україні та доводять про наявність певних стримуючих чинників, а саме: корупцію на усіх рівнях ешелонів влади, нестабільну політичну ситуацію та лобіювання власних інтересів окремих осіб та осередків, війну на сході країни тощо і, як наслідок — наявний бар'єрний соціально-економічний простір в якому функціонують сучасні СБС. Такий несприятливий для їх діяльності бізнес-простір містить численні перешкоди, основними серед яких є:

– нестабільне та суперечливе українське правове поле;
– недобросовісна конкуренція;
– недостатня розвиненість сучасної інфраструктури, що забезпечує функціонування основного виробництва, у тому числі бізнес-центри, бізнес-інкубатори, технологічні парки, інформаційно-консультативні установи, громадські об'єднання суб'єктів підприємництва;
– значні адміністративні обмеження з боку органів місцевої влади. Наприклад, дозвільна практика щодо створення та функціонування СБС та система контролю за їх діяльністю (щоб утримувати бізнес, щорічно підприємець платить майже 30 000 грн. за дозвільні документи [31]);
– низький рівень ресурсного та інформаційного забезпечення;
– дефіцит власних обігових фінансових та інвестиційних ресурсів;
– неефективна кредитна політика та банківська система. Так, незалежна асоціація банків України констатує: у вітчизняній банківській системі частка кредитів підприємствам малого та середнього бізнесу у загальному портфелі кредитування — найнижча в Європі. Цей показник становить всього 9%. Для порівняння: в Чехії — 70%, в Польщі — 58% [1].

Водночас, за даними зазначеного опитування, проведеного в I кварталі 2018 р 72% керівників малих підприємств в якості основної причини відмови від банківського кредитування називають високу процентну ставку. Зараз по кредитах для підприємств малого та середнього бізнесу середня ефективна ставка (включає всі комісії і додаткові платежі, які доводиться платити підприємству, крім відсотків по кредиту) становить близько 21%. Скажімо, в Польщі ставка за кредитом для малого та середнього бізнесу терміном на п'ять-вісім років складе всього 2%. У Британії діє схема забезпечення кредитів, по якій малі підприємства з доходом до 5,6 млн. фунтів можуть отримати кредит 250 тис. фунтів на термін до п'яти років під 2% річних. І щоб отримати кредит, необхідно лише надати бізнес-план і прогноз фінансових показників. Українські ж банки виставляють дуже високі вимоги до заставного майна [1];
– недосконала система оподаткування та надмірний податковий тиск. Так, у вигляді податків до

місцевих бюджетів України йде 23,7% прибутку від бізнесу [31];
– відсутність належної державної фінансової підтримки та стимулювання тощо.

Загалом за наслідками дії таких перешкод у бізнес-просторі спостерігається неплатоспроможність та збитковість значної кількості функціонуючих легальних СБС, уповільнення темпів приросту бізнес-сектору та його власного капіталу, а потім і переміщення у тіньову економіку внаслідок неможливості функціонувати офіційно.

Таким чином, очевидним є факт того, що на період трансформаційних процесів в Україні та для створення певної «критичної маси» СБС, необхідна їм стимулююча підтримка з боку держави шляхом надання безпосередньої фінансової допомоги, або створення пільгових умов оподаткування та кредитування, після чого цей сектор економіки зможе функціонувати порівняно автономно.

За найзагальнішим визначенням оподаткування — це процес справляння (нарахування та сплати) податків, зборів, інших платежів згідно із чинним податковим законодавством.

Оподаткування як соціально-економічне явище, проявляється через систему податкових правовідносин, які виникають між державою (ОМС) та платниками податків, у тому числі СБС, у процесі розподілу та перерозподілу новоствореної частки вартості ВВП. При цьому необхідно усвідомити, що оподаткування та функціонування податкових правовідносин відбувається у процесі реалізації податками і зборами, що є складовими елементами податкової системи держави, фіскальної та соціально-регулюючої функцій, які характеризують їх суспільне призначення. Тому процес оподаткування треба розглядати, з одного боку, як основу фінансової бази держави (ОМС), а з іншого, як механізм регулювання економіки й соціальної сфери.

Таким чином, у сутності процесу оподаткування одночасно поєднуються й тісно переплітаються об'єктивні ознаки фіскального та соціально-регулюючого характеру податків. При цьому їх фіскальне призначення є першоосновою, а похідним від нього — соціально-регулюючий зміст. Ці ознаки податків та оподаткування виявляються, по-перше, у процесі формування доходів бюджетів держави (ОМС), що є фінансовим підґрунтям її існування, а також певним мірилом її можливостей у світовому економічному просторі щодо розвитку національної економіки, освіти, науки, культури, охорони здоров'я, гарантування економічної безпеки та соціального забезпечення, зростання добробуту тощо; по-друге, у їх соціально-регулюючому впливі на рівень доходів та різні види діяльності СБС, прийняття ними відповідних управлінських рішень, обсяги виробництва та споживання, рівень і структуру сукупного попиту та сукупної пропозиції тощо.

Про роль податків (зборів) та системи оподаткування у реалізації ними фіскального призначення свідчить той факт, що в більшості розвинутих країн за їх допомогою формується від 80% до 90% і більше державних доходів [8, с. 66]. В Україні їх фіскальне значення у формуванні бюджетів держави є також суттєвим, свідченням чого є узагальнені показники зведеного бюджету, які використовуються для аналізу та прогнозування соціально-економічного розвитку держави. Так, за вісім аналізованих періодів (2010–2017 рр.) середнє значення частки

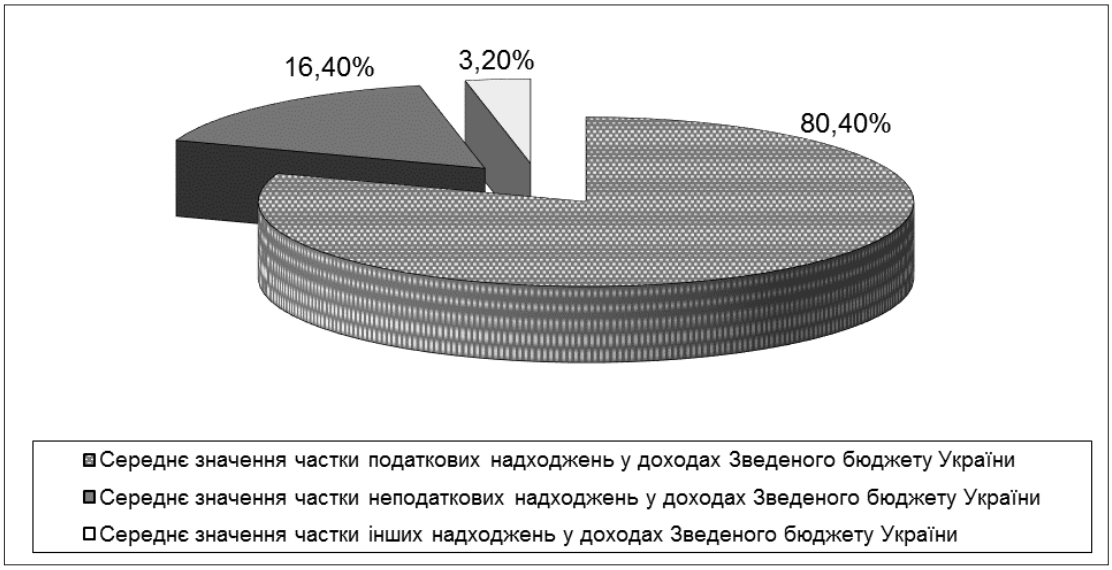

Рис. 3. Показники формування доходів Зведеного бюджету України протягом 2010–2017 рр.
Джерело: розраховано та побудовано за даними [33]

податкових надходжень у його доходах становить трохи більше 80%, тоді як неподаткові й усі інші надходження не досягають 20% (рис. 3).

Загалом сучасна система оподаткування України в основному спрямована на реалізацію фіскальної функції податків і зборів. У ній майже відсутні інструменти соціально-регулюючого та стимулюючого характеру, які здатні створювати сприятливі умови для економічного зростання та активізації інвестиційної діяльності СБС. Це зумовлює потребу в її подальшому удосконаленні у напрямку уніфікації та зменшення негативного впливу елементів податків, зборів, інших платежів на доходи та рівень життя їх платників. Основною парадигмою сучасної системи оподаткування має бути: простота нарахування податків, зборів, інших платежів і зручність їх сплати, стабільність та зрозумілість положень податкового законодавства, справедливість в розподілі податкового навантаження й впливу податків на доходи їх платників та з урахуванням платоспроможності, а також достатня бюджетна наповнюваність податковими надходженнями для фінансового забезпечення виконання державою соціально-економічних функцій та розвитку національної економіки.

Українські реалії щодо обсягів новоствореного ВВП, як основаного макроекономічного показника, що характеризує рівень розвитку національної економіки, його перерозподілу через бюджетну систему та використання державних доходів, отриманих в основному за рахунок податкових надходжень у 2010–2017 рр. є свідченням наявності законодавчо врегульованої, функціональної системи оподаткування, здатної мобілізувати у розпорядження держави значні фінансові ресурси, які спрямовуються на різні суспільні потреби соціально-економічного характеру (табл. 1).

Окрім того, дані табл. 1 свідчать про позитивну динаміку доходів, мобілізованих до всіх бюджетів України у 2010–2017 рр., виключенням став лише 2013 рік для зведеного та державного бюджетів, а для місцевих — 2014 рік. Саме в цей період часу спостерігається погіршення економічної та політичної ситуації в країні, розгортання кризи платежів та військових дій на сході і як наслідок наявні значні

Таблиця 1

Динаміка зміни ВВП та основних показників формування і використання фінансових ресурсів держави через бюджетну систему України*

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. проти 2016 р.	
									+/–, млн. грн	+/–, %
ВВП	1082569	1316600	1408889	1454931	1566728	1979458	2383182	2982920	599738	25,2
Зведений бюджет України (млн. грн.)										
Доходи	304851	387853	432944	429986	443983	652031	782748	1016788	234040	29,90
в т.ч. податкові надходження	236901	323991	347986	341156	355428	507636	650782	828159	177377	27,26
Видатки	377873	416854	492455	505844	523126	679871	835590	1056760	221170	26,47
Дефіцит	-73022	-29001	-59511	-75858	-79143	-27840	-52842	-39972	12870	-24,36
Державний бюджет України (млн. грн.)										
Доходи	233852	311898	344711	337618	354966	531551	612103	787297	175194	28,62
в т.ч. податкові надходження	179507	261605	274715	262777	280178	409418	503879	627154	123275	24,47
Видатки	225830	238584	271222	287608	299617	402931	489348	566641	77293	15,80
Дефіцит	8022	73314	73489	50010	55349	128620	122755	297949	175194	142,72
Місцеві бюджети України (млн. грн.)										
Доходи	70999	75954	88232	92368	89017	120480	170645	229491	58846	34,48
в т.ч. податкові надходження	57394	62 386	73 270	78 388	75 250	98 218	146902	201005	54103	36,83
Видатки	152043	178269	221233	218236	223509	276940	70938	490 119	419181	590,91
Дефіцит	-81044	-102315	-133001	-125868	-134492	-156460	99707	-260628	-360335	-361,39

* Без урахування міжбюджетних трансфертів

Джерело: розраховано та побудовано за даними [33; 34; 35]

бюджетні втрати. Поміж тим, у наступному звітному періоді, хоч і достатньо повільно, але все-таки відбувалися позитивні процеси адаптації національної економіки до нових умов та компенсація, втрачених фінансових ресурсів держави.

У 2015–2017 рр. доходи бюджетів держави продовжували стрімко зростати, однак темпи їх зростання були меншими, ніж темпи росту видатків, унаслідок чого спостерігається збільшення їх дефіциту. Динаміка зміни частки доходів та видатків Зведеного бюджету України від ВВП впродовж 2010–2017 рр. представлена на рис. 4.

Отже, фактичні статистичні дані щодо обсягів бюджетних доходів і видатків свідчать про суттєвий дисбаланс між ними, тобто відставання останніх від доходів, більшість яких витрачалася на оборону та військові дії на сході країни, утримання силових структур, урегулювання громадського правопорядку, безпеку та судову владу, обслуговування зовнішнього боргу, управління тощо і зовсім мізерні суми на поточні трансферти підприємствам. У середньому за 2010–2017 рр. їх частка у загальному обсязі видатків Зведеного бюджету України становила всього 5,7% (рис. 5) [33].

Так, зазначені дані рис. 5 свідчать про низький рівень фінансової підтримки державою суб'єктів господарювання, а між тим вони є самою головною рушійною силою, здатною стабілізувати соціально-економічну ситуацію в країні та забезпечити економічне зростання й добробут її громадян.

Покращувати вартісні звітні показники бюджетів України її уряду вдавалося в основному за рахунок галопуючої інфляції, що в свою чергу позначилося і на загальних обсягах податкових надходжень, однак доходи та платоспроможний попит СБС — платників податків залишалися низькими, що призвело до порушення податкової дисципліни та зростання соціальної напруги. Загалом за досліджувані останні вісім років новостворена частка ВВП, що перерозподілялася через податкові платежі до бюджетів України була не високою та постійно коливалася, що свідчить про адекватну реакцію їх платників, у тому числі СБС, на зміни у податковому законодавстві та відповідно і в бізнес-середовищі. Так, середнє значення показників часток податкових надходжень до зведеного, державного та місцевих бюджетів України у ВВП зафіксувало їх у розмірі 24,8%; 19,4%; 5,4% відповідно. Динаміка зміни часток податкових надходжень до бюджетів України від ВВП упродовж 2010–2017 рр. зображена на рис. 6.

Таким чином, здійснені попередні дослідження є яскравим доказом того, що важливим індикатором стану національної економіки, своєрідним «лакмусовим папірцем», який відтворює дійсний стан справ щодо рівня її розвитку, є показник ВВП, певна частка якого через податки та законодавчо врегульовану систему оподаткування власних доходів платників, у тому числі СБС, підлягає одержавленню. Кінцевим результатом процедури привласнення державою їх доходів є формування фінансових ресурсів, які спочатку акумулюються у відповідному бюджеті (державному або місцевих бюджетах), а потім спрямовуються на управлінські, економічні, соціальні нужди національної економіки. Водночас темпи та пропорції зростання ВВП суттєво впливають на обсяги податкових надходжень, а значить і доходи бюджетів держави [35].

На сучасному етапі трансформаційного розвитку національної економіки, з метою створення умов для

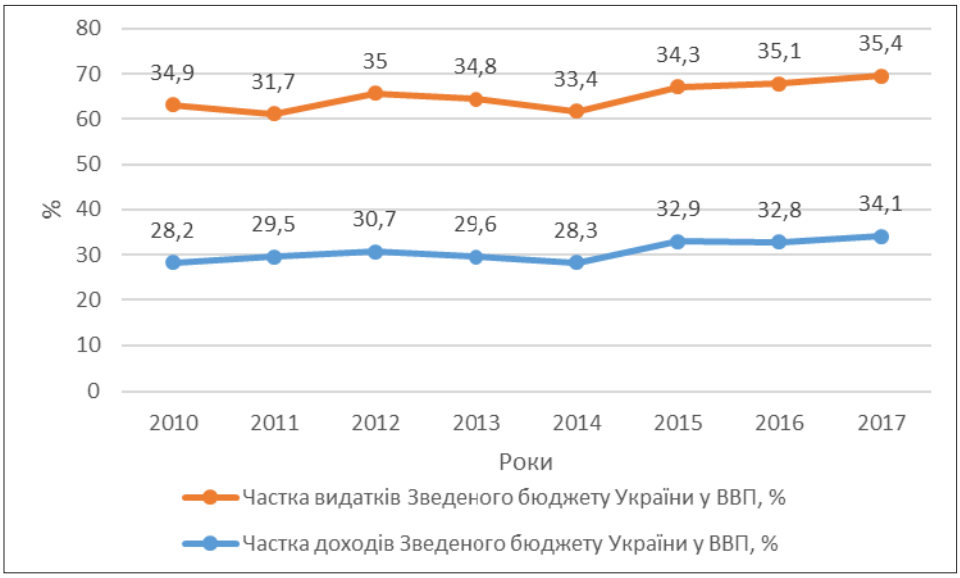

Рис. 4. Динаміка зміни частки доходів та видатків Зведеного бюджету України від ВВП упродовж 2010–2017 рр.*
Джерело: розраховано та побудовано за даними [33; 34]

Рис. 5. Динаміка зміни вартісних показників та частки поточних трансфертів підприємствам у видатках Зведеного бюджету України впродовж 2010–2017 рр.

Джерело: розраховано та побудовано за даними [33]

відтворення та зростання обсягів ВВП, сприяння активізації інвестиційної та інноваційної діяльності СБС, легалізації їх доходів, а значить і збільшення податкових платежів до бюджетів держави, чинним законодавством передбачено для їх платників самостійний вибір взаємовідносин з бюджетною системою та способів сплати податків, а саме: у загальноприйнятому порядку або з використанням спеціального податкового режиму.

Загальноприйнятий порядок вимагає від СБС, у разі наявності в нього об'єктів оподаткування, обов'язкову сплату усієї сукупності загальнодержавних і місцевих податків та зборів, що справляються в установленому ПКУ порядку та, які включені до чинної податкової системи України, тоді як спеціальний податковий режим — сплату лише єдиного податку [2].

На сьогодні до складових елементів податкової системи України включено такий перелік податків і зборів: 7 загальнодержавних податків: податок на прибуток підприємств (для юридичних осіб); податок на доходи фізичних осіб (далі — ПДФО); ПДВ; акцизний податок; екологічний податок; рентна плата;

Рис. 6. Динаміка зміни часток податкових надходжень до бюджетів України від ВВП впродовж 2010–2017 рр.

Джерело: розраховано та побудовано за даними [33; 34]

мито, з них, рентна плата має 6 різновидів (ст. 251 ПКУ); 2 місцевих податки: податок на майно, єдиний податок, з них, 3 податки на майно (податок на майно, відмінне від земельної ділянки, транспортний податок, плата за землю (ст. 265 ПКУ)); 2 місцевих збори: збір за місця для паркування транспортних засобів; туристичний збір (ст. 9, 10 ПКУ)) [2].

Все зазначене інформує про наявну розгалужену податкову систему в Україні, яка, по-перше, за своєю структурою наближається до податкових систем країн — членів Європейського Союзу (далі — ЄС); по-друге, охоплює велике коло дійових осіб — суб'єктів податкових правовідносин (органи законодавчої та виконавчої влади держави, які встановлюють та контролюють процедуру оподаткування (Верховна Рада України, ОМС, Державна фіскальна служба), платників податків (юридичні і фізичні особи)) та широкий спектр об'єктів оподаткування, що є необхідною умовою ефективного податкового адміністрування і як наслідок — отримання достатнього обсягу податкових надходжень; по-третє, у разі застосування посиленого податкового тиску, непомірного для СБС, може здійснювати дестимулюючий вплив на їх фінансово-господарську діяльність.

Спеціальний податковий режим — система заходів, що визначає згідно з ПКУ особливий порядок оподаткування окремих категорій господарюючих суб'єктів, визначення елементів податків та зборів, звільнення від їх сплати (ст. 11 ПКУ)) [2]. Саме єдиний податок і є втіленням такого податкового режиму, який було впроваджено в українську податкову практику з 01.01. 1999 р. Указом Президента України від 03.07. 1998 р. № 727/98 «Про спрощену систему оподаткування, обліку і звітності суб'єктів малого підприємництва» з метою підтримки та сприяння розвитку СБС.

Єдиний податок — це податок, який сплачується фізичними та юридичними особами — СБС, які перебувають на спрощеній системі оподаткування, обліку і звітності.

Спрощена система оподаткування, обліку та звітності — особливий механізм справляння податків і зборів, що замінює сплату окремих податків і зборів, встановлених п. 297.1 ст. 297 ПКУ, єдиним податком, в порядку та на умовах, визначених гл. XIV ПКУ, з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності (ст. 291.2 ПКУ) [2].

Згідно з п. 297.1 ст. 297 ПКУ єдиний податок замінює сплату таких податків:

1) податку на прибуток підприємств;
2) ПДФО у частині доходів (об'єкта оподаткування), що отримані в результаті господарської діяльності платника єдиного податку першої — третьої групи (фізичної особи) та оподатковані згідно з гл. XIV ПКУ;
3) ПДВ з операцій з постачання товарів, робіт та послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України, крім ПДВ, що сплачується фізичними особами та юридичними особами, які обрали ставку єдиного податку 3%, визначену пп. 1 п. 293.3 ст. 293 ПКУ, а також, що сплачується платниками єдиного податку четвертої групи;
4) податку на майно (в частині земельного податку), крім земельного податку за земельні ділянки, що не використовуються платниками єдиного податку першої — третьої груп для провадження господарської діяльності та платниками єдиного податку четвертої групи для ведення сільськогосподарського товаровиробництва;
5) рентної плати за спеціальне використання води платниками єдиного податку четвертої групи [2].

Отже, таке звільнення від сплати п'яти податків є вагомою перевагою у бік єдиного податку, який по суті й отримав таку назву завдяки цій його особливості. Водночас, справляння цього податку є більш простою й зрозумілою для СБС процедурою, ніж стягнення усіх інших податків.

Порядок обчислення, елементи (платники, об'єкт оподаткування, ставки тощо) та сплата єдиного податку регламентуються гл. XIV ст. 291–300 ПКУ та встановлені у певному значенні [2].

У межах нашого дослідження розглянемо, насамперед, платників єдиного податку, оскільки до них віднесено тих підприємців, які підпадають під СБС. Вони класифіковані на такі чотири групи (ст. 291 ПКУ) [2]:

– до 1-ї групи включено фізичних осіб — підприємців, які не використовують працю найманих осіб, здійснюють виключно роздрібний продаж товарів з торговельних місць на ринках та/або провадять господарську діяльність з надання побутових послуг населенню і обсяг доходу яких протягом календарного року не перевищує 300 000 гривень;
– до 2-ї групи належать фізичні особи — підприємці, які здійснюють господарську діяльність з надання послуг, у т.ч. побутових, платникам єдиного податку та/або населенню, виробництво та/або продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного господарства, за умови, що протягом календарного року відповідають сукупності таких критеріїв: не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, одночасно не перевищує 10 осіб; обсяг доходу не перевищує 1 500 000 гривень.

– 3-я група поєднує фізичних осіб — підприємців, які не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, не обмежена та юридичних осіб — суб'єктів господарювання будь-якої організаційно-правової форми, у яких протягом календарного року обсяг доходу не перевищує 5 000 000 гривень;
– 4-а група включає сільськогосподарських товаровиробників, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75%.

При цьому слід звернути увагу на п. 291.5. ст. 291 ПКУ, де визначено ті категорії СБС, які не можуть бути платниками єдиного податку першої –третьої груп (наприклад, суб'єкти господарювання (юридичні особи та фізичні особи — підприємці), які здійснюють: діяльність з організації, проведення азартних ігор, лотерей (крім розповсюдження лотерей), парі (букмекерське парі, парі тоталізатора); обмін іноземної валюти тощо). А положення п. 291.5-1. ст. 291 ПКУ визначає певні обмеження і для платників четвертої групи (наприклад, суб'єкти господарювання, у яких понад 50 відсотків доходу, отриманого від продажу сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки, становить дохід від реалізації декоративних рослин (за винятком зрізаних квітів, вирощених на угіддях, які належать сільськогосподарському товаровиробнику на праві власності або надані йому в користування, та продуктів їх переробки), диких тварин і птахів, хутряних виробів і хутра (крім хутрової сировини) тощо) [2].

Стримуючим чинником для переходу СБС на сплату єдиного податку, навіть при можливості самостійного його вибору, є дотримання певних вимог, встановлених гл. XIV ПКУ, та потреба в офіційній реєстрації його платником у порядку, визначеному цією главою [2].

Отже, вказана вище класифікація платників єдиного податку забезпечує охоплення основних категорій СБС, які, з відомих причин, потребують державної підтримки, у тому числі пільгових умов оподаткування.

На перший погляд може видатися, що саме єдиний податок і забезпечує певні привілеї для його платників, оскільки позитивних аргументів на його користь достатньо (наприклад, забезпечення індивідуального, диференційованого підходу до оподаткування доходів платників єдиного податку; спрощення порядку ведення облікової та звітної документації, обчислення та сплати податку тощо).

Проте, цей податок, як і будь-який інший обов'язковий платіж, обмежує витрати власних доходів СБС і переміщає їх у розпорядження держави і тому для нього є також актуальною така податкова термінологія, як «податкове зобов'язання», «податковий тиск», «податковий борг», «фінансові санкції» тощо.

Більше того, з кожним роком вимоги до застосування цього податку стають більш жорсткими і тим самим посилюють податковий тиск на СБС. Свідченням цього можуть бути впроваджені податкові ставки єдиного податку, розмір яких для платників 1-ї та 2-ї груп залежить від щорічно зростаючих рівнів прожиткового мінімуму для працездатних осіб та мінімальної заробітної плати відповідно, для 3-ї та 4-ї груп — від результатів їх діяльності, яка супроводжується численними перепонами законодавчого характеру, корупцією, свавіллям контролюючих органів, обмеженими фінансовими та технологічними можливостями тощо. До речі, ці ж самі перепони є на шляху й платників 1-ї та 2-ї груп.

Так, у 2018 р. ставки цього податку встановлено (ст. 293 ПКУ) [2]:

1) для першої групи платників єдиного податку — у межах до 10% розміру прожиткового мінімуму (у 2018 р. його розмір становить 1762 грн.; у 2017 р. — 1600 грн.);
2) для другої групи платників єдиного податку — у межах до 20% розміру мінімальної заробітної плати (у 2018 р. її розмір складає 3723 грн.; у 2017 р. — 3200 гривень).

Тобто, у 2018 р,. порівняно з 2017 р., розмір ставок збільшився на 16,20 грн. (з 160,00 грн. до 176,20 грн.) та 104,60 грн. (з 640,00 грн. до 744,60 грн.) на місяць відповідно.

Крім того, конкретна ставка єдиного податку для 1 та 2 груп його платників залежить від виду діяльності СБС і встановлюється місцевими радами у вище зазначених межах [2].

Розмір ставки єдиного податку у 2018 р. для платників 3-ї групи залежить від рівня отримуваних ними доходів та встановлено з можливістю самостійного вибору платником серед такої альтернативи: 3% від доходу у разі сплати ПДВ; 5% від доходу у разі включення ПДВ до складу єдиного податку. Ці самі ставки діяли і в 2017 році.

Окрім того, пп. 293.4–293.8 ст. 293 ПКУ передбачено для вище зазначеної категорії платників застосування й іншого розміру ставок з урахуванням певних особливостей (наприклад, встановлюється 15% ставка до суми перевищення граничного обсягу доходу, визначеного у пп. 1–3 п. 291.4 для 1–3 груп платників тощо) [2].

Для платників єдиного податку 4-ї групи розмір ставок податку з одного гектара сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду залежить від категорії (типу) земель, їх розташування та ста-

Таблиця 2

Ставки єдиного податку для платників четвертої групи

№ п\п	Види земельних ділянок	Ставки єдиного податку (у % від нормативної грошової оцінки)		
		загальні	у гірських зонах та на поліських територіях	на закритому ґрунті
1.	Рілля, сіножаті, пасовища	у 2017–2018 рр. — 0,95; у 2016 р. — 0,81; у 2015 р. — 0,45	у 2017–2018 рр. — 0,57; у 2016 р. — 0,49; у 2015 р. — 0,27	у 2017–2018 рр. — 6,33; у 2016 р. — 5,4; у 2015 р. — 3,0
2.	Багаторічні насадження	у 2017–2018 рр. — 0,57; у 2016 р. — 0,49; у 2015 р. — 0,27	у 2017–2018 рр. — 0,19; у 2016 р. — 0,16; у 2015 р. — 0,09	–
3.	Землі водного фонду	у 2017–2018 рр. — 2,43; у 2016–2015 рр. — 1,35	–	–

новить у відсотках бази оподаткування (п. 293.9 ст. 293 ПКУ) (табл. 2) [2].

Отже, вище розглянута інформація засвідчує про те, що для кожної групи платників єдиного податку встановлені окремі ставки. При цьому вони є достатньо дієвим його елементом, здатним посилювати (послаблювати) рівень податкового тиску на доходи СБС.

Водночас слід взяти до уваги й те, що відповідно до Закону України від 08.07. 2010 р. № 2464-VI «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» платники єдиного податку — СБС зобов'язані сплачувати єдиний соціальний внесок (далі — ЄСВ) у двох випадках:

– як роботодавець, якщо у його підпорядкуванні є наймані працівники (у 2018 р. нараховується ЄСВ на фонд оплати праці працюючих осіб, у тому числі з інвалідністю, у розмірі — 22% , а встановлений інший розмір ЄСВ 8,41% для працюючих інвалідів на підприємствах, не розповсюджується на фізичних осіб — підприємців);
– як фізична особа, що сплачує за себе особисто, якщо така особа не досягнула пенсійного віку (у 2018 р. ставка ЄСВ становить 22% , а його сума визначається такими платниками самостійно для себе та членів сім'ї, які беруть участь у підприємницькій діяльності, та яка не має бути більшою максимальної величини його бази нарахування і меншою за розмір мінімального страхового внеску. Для розрахунку цих величин у 2018 р. застосовують такий офіційний критерій, як розмір мінімальної заробітної плати) [36].

Так, з 01.01. 2018 р. згідно з Законом України від 07.12. 2017 р. № 2246-VIII «Про Державний бюджет України на 2018 рік» на весь бюджетний рік встановлено мінімальну заробітну плату у розмірі — 3723 гривень [37].

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 1, ч. 3 ст. 7 Закону № 2464 із 01.01. 2018 р. максимальна величина бази нарахування ЄСВ становить 15 розмірів мінімальної заробітної плати [36]. Так, якщо виходити з розміру мінімальної заробітної плати, встановленої з 01.01. 2018 р. у сумі 3723 грн., то максимальна величина бази нарахування ЄСВ дорівнюватиме: 55 845 грн. (3723 грн. х 15). У 2017 р. ця максимальна величина становила 25 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб та впродовж року тричі змінювалась: з 01.01. дорівнювала 40000 грн.; з 01.05. — 42100 грн.; з 01.12. — 44050 гривень.

Що стосується максимального розміру нарахованого ЄСВ, то з 01.01. 2018 р. він становить 12 285,90 грн. (55845 х 22% / 100%). У 2017 р. він змінювався з урахуванням змін розміру прожиткового мінімуму та становив: з 0.01. — 8800 грн.; з 01.01. — 9262 грн.; 01.12. — 9691 гривень.

А розмір мінімального страхового внеску у 2018 р. дорівнює 819,06 грн. на місяць (3723 х 22% / 100%) (у 2017 р. він становив 704 грн). На такому рівні мають сплачувати ЄСВ за себе фізичні особи — СБС, а також особи, які провадять незалежну професійну діяльність, члени фермерського господарства.

У 2018 р. відмінено право сплачувати щомісяця не менше 352 грн. (1600 х 22% / 100%) для платників єдиного податку, що включені до 1-ї групи, тобто у цьому році вони сплачують внесок на загальних підставах — не менше 819,06 грн. на місяць.

Сплачують ЄСВ СБС у 2018 р. за кожний квартал до 20 числа наступного місяця, тобто останній день сплати — 19 число (19 квітня, 19 липня, 19 жовтня, 18 грудня), тоді як у 2017 р. вони мали право сплачувати внесок раз на рік [36].

Отже, все вище зазначене свідчить, що поряд зі сплатою єдиного податку, сплата ЄСВ є додатковим тягарем на доходи СБС, а значить і стримуючим діяльність чинником.

Загалом надання державою права платникам податків альтернативного вибору щодо оподаткування їх доходів є прогресивним проявом демократизації

податкових правовідносин, збільшення для них ступеня економічної свободи в прийнятті управлінських рішень й одночасного налагодження партнерських стосунків та конструктивного діалогу між органами Державної фіскальної служби і СБС. Крім того, таке рішення останніх про доцільність застосування загальноприйнятого порядку оподаткування доходів або спеціального податкового режиму повинне прийматись наперед (задовго до його впровадження) та мати достатньо вмотивоване підґрунтя, розраховане й описане у бізнес-плані з допомогою економетричної моделі щодо обсягів податкових платежів на майбутні періоди. Найбільш переконливим доказом можуть бути кількісні показники рівня оподаткування або податкового тиску та економічного ефекту після його застосування.

У науковій теорії та податковій практиці податковий тиск на мікроекономічному рівні вимірюється, по-перше, шляхом зіставлення загального обсягу, сплачених податків і зборів СБС до бюджетів держави, у тому числі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, з отриманою сумою доходів протягом однакового періоду часу (частка всіх податкових платежів у доходах СБС); по-друге, завдяки оцінюванню ступеня впливу на суму податкових зобов'язань, а значить і доходів, СБС таких елементів основних бюджетоутворюючих податкових платежів (податку на прибуток підприємств, ПДФО, єдиного податку, ПДВ, акцизного податку, ЄСВ), як податкові ставки, пільги, об'єкти та база оподаткування тощо.

Так, згідно з висновками західних експертів Світового банку та консалтингової компанії «PwC» щодо рівня оподаткування-2018 (Paying Taxes 2018) можна стверджувати про те, що в Україні він є нижчим, ніж в окремих зарубіжних країнах та становить 37,8%, тоді як у країнах ЄС — 40,5%, а в середньому в країнах світу — 39,6% [38].

Водночас, як відмічають західні експерти у контексті цього рейтингу, показник часу, який потрібно витратити для сплати податків СБС в Україні є найгіршим і становить 328 годин, а середнє значення цього показника у країнах ЄС є вдвоє меншим і складає 161 годину [38].

Показник економічного ефекту демонструє кінцевий результат, отриманий СБС після оподаткування. Таким результатом може бути прибуток або убуток (дохід, отриманий від різних видів фінансово-господарської діяльності СБС, зменшений на суму витрат виробництва, податкових платежів тощо). У разі отримання позитивного значення (доходи більше витрат), тобто позитивного ефекту — впроваджена система оподаткування буде доцільною і, навпаки, якщо результатом, здійснених розрахунків буде отримано від'ємне значення (витрати більше доходів) — така модель оподаткування не матиме сенсу.

Окрім того, наявність достовірної інформації про здійснені розрахунки дасть можливість з'ясувати потенційні податкові загрози та ризики від застосування відповідної моделі оподаткування або економічні вигоди у формі збільшення власних активів або зменшення зобов'язань перед державою.

При цьому слід зазначити, що без об'єктивного аналізу стану справ у національній економіці та бізнес-середовищі не можна зробити достовірних прогнозів для СБС стосовно умов їх майбутньої діяльності та виконання податкових зобов'язань. Тому процесу податкового планування обов'язково має передувати детальний аналіз чинної законодавчої бази та показників темпів соціально-економічного зростання за останні роки, насамперед обсягів реального ВВП та доходів громадян країни, рівня їх життя й соціального забезпечення тощо. У свою чергу вище зазначені показники є тими дієвими чинниками, що здатні суттєво впливати на рівень податкового тиску і тому він не може бути сталою величиною, а, навпаки, підлягає змінам, що зумовлені перемінами об'єктивної реальності, предметно-практичної діяльності СБС, тобто соціально-економічної ситуації у країні.

Враховуючи викладене, рівень податкового тиску на доходи СБС — це та умовна точка в оподаткуванні, при якій досягається певний оптимум розподілу та перерозподілу новоствореної частки ВВП на визначений період часу як для цієї категорії платників, так і для держави. Однак, серед науковців немає одностайної думки стосовно того, який саме його рівень може бути оптимальним для конкретної соціально-економічної ситуації у країні, оскільки кожна національна економіка являє собою окремий функціональний «організм», дієздатність якого має власні характерні риси та особливості, обумовлені історичними умовами розвитку, традиціями, менталітетом тощо.

Отже, процедура прийняття рішення СБС про доцільність застосування певної моделі оподаткування передбачає скрупульозний аналіз альтернативних його варіантів з об'єктивною оцінкою зовнішнього та внутрішнього бізнес-середовища в національній економіці та наслідків їх впровадження для досягнення прогресу у власній фінансово-господарській діяльності. Інакше кажучи, тут мова йде про здійснення СБС такого алгоритму податкового та бізнес-планування, що передбачає внутрішньо-упорядковану покрокову системну сукупність аналітичних дій та розрахунків, об'єднаних у єдину доцільно-логічну процедуру, спрямовану на досягнення такого фінансового

компромісу, який би задовольнив власні інтереси щодо оптимізації податкових зобов'язань (наприклад, шляхом застосування наявних узаконених можливостей щодо сприятливих умов і пільгового оподаткування) та потреби держави в податкових надходженнях.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, беручи до уваги вищевикладені комплексні дослідження соціально-економічних аспектів оподаткування СБС в Україні, які стимулюють (стримують) їх розвиток у сучасній трансформаційній економіці, ми дійшли висновку, що за таких умов, що склалися у національній економіці [39, с. 17–30], запроваджена спрощена модель сплати єдиного податку лише створює поверхневу видимість її спрощення та зменшення податкового тиску на доходи його платників. У такій ситуації, з метою забезпечення сприятливих умов для ефективної діяльності СБС, слід закладати підвалини більш оптимальної моделі оподаткування їх доходів у контексті загальної стратегії соціально-економічного розвитку України, з урахуванням надбань як світової, так і вітчизняної податкової теорії й практики.

Література

1. Де взяти 60 мільярдів для малого бізнесу / Роботодавець.in.UA (Станом на 09.07.2018 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://robotodavets.in.ua/2018/07/09/de-znajty-60-milyardiv-dlya-malogo-biznesu.html

2. Податковий кодекс України від 02.12. 2010 р. № 2755-VI (зі змінами та доповненнями в редакції від 19.04. 2018 року.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

3. Варналій З. С. Мале підприємництво: Основи теорії і практики/ З. С. Варналій. — К.: Знання, 2001. — 277 с.

4. Ляшенко В. И. Экономико-правовое обеспечение развития субъектов малого предпринимательства (зарубежный опыт и перспективы его использования в Украине): Монография / В. И. Ляшенко, В. В. Хахулин. — Донецк: ИЭП НАН Украины, Юго-Восток, 2001. — 455 с.

5. Дикань О. В. Розвиток малого бізнесу в Україні: проблеми та шляхи забезпечення / О. В. Дикань // Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2017. — № 57. — С. 58–66. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: btie.kart.edu.ua/article/download/101559/96928

6. Шульц С. Л. Мережеві бізнес-структури: концептуалізація понять та засад функціонування / С. Л. Шульц, Л. З. Кіт // Регіональна економіка. — 2013, № 2. — С. 15–24 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ird.gov.ua/vid_1/vid1_2013_s01_Schults_Kit.pdf

7. Соколовська А. М. Податкова система держави: теорія і практика становлення: Монографія / А. М. Соколовська. — К.: Знання — Прес, 2004. — 454 с.

8. Соколовська А. М. Основи теорії податків: Навчальний посібник / А. М. Соколовська. — К.: Кондор, 2010. — 326 с.

9. Вишневский В. П. Налогообложение: теории, проблемы, решения: Монография / В. П. Вишневский, А. С. Веткин, Е. Н. Вишневская. — Донецк: ДонНТУ, ИЭП НАН Украины, 2006. — 504 с.

10. Вишневский В. П. Налогообложение предприятий в Украине: Монография / В. П. Вишневский. — Донецк: ИЭП НАН Украины, 1998. — 328 с.

11. Иванов Ю. Б. Налоговое планирование: принципы, методы, инструментарий: Монография / Ю. Б. Иванов, В. В. Карпова, А. Н. Карпов. — Харьков: ИД «ИНЖЕК», 2006. — 272 с.

12. Квасовський О. Р. Оподаткування малого бізнесу в Україні: фіскальний і стимулюючий потенціал [Текст]: дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01 / О. Р. Квасовський. — Тернопіль: ТАНГ, 2003. — 202 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/3378

13. Іванов Ю. Б. Альтернативні системи оподаткування: Монографія / Ю. Б. Іванов. — Харків: ХДУ — Торнадо, 2003. — 517 с.

14. Слатвінська М. О. Альтернативні системи оподаткування малого бізнесу: стан, проблеми, перспективи: монографія / М. О. Слатвінська. — Одеса: ОНЕУ, 2012. — 252 с.

15. Вишневський В. П. До питання про ідею єдиного податку / Фінанси України. — 2000. — № 7. — С. 11–17.

16. Клепанчук О. Ю. Податкове регулювання малого бізнесу в трансформаційній економіці України [Текст]: Автореферат дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / О. Ю. Клепанчук. — Львів, 2017. — 25 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.lute.lviv.ua/.../Klepanchuk_O_U_ Avtoreferat.pdf

17. Гетманцев Д. О. Як захистити підприємця від свавілля податківця / Д. О. Гетманцев / Дзеркало тижня. Україна. — № 13, 05.04.2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/business/yak-zahistiti-pidpriyemcya-vid-svavillya-podatkivcya.html

18. Ляпін Д. Аналітичний матеріал щодо державної політики сприяння розвитку малого бізнесу. Станом на 01.02 2018 р. /Д. Ляпін [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.drs.gov.ua/.../Dmytro-Lyapin-na-kruglyj-stil-01.02.20...

19. Мареніченко В. В. Механізми реалізації державного регулювання якісного розвитку малого та середнього бізнесу в Україні [Текст]: дис. ... канд. наук з державного управління: 25.00.02 / В. В. Мареніченко. — Дніпро. — 2017. С. 255 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.dsau.dp.ua/ua/page/photo/dis_marenichenko.pdf

20. Апостолюк О. Ю. Державна фінансова політика підтримки розвитку малого підприємництва [Текст]: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / О. Ю. Апостолюк. — Київ. — 2017. — С. 214 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.knteu.kiev.ua/file/Mg==/51c36fd38e8f012676d94 ae0576a89a4.pdf

21. Суторміна В. М. Держава — податки — бізнес (Із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки): Монографія / В. М. Суторміна, В. М. Федосов, В. Л. Андрущенко. — К.: Либідь, 1992. — 328 с.

22. Вишневский В. П. Уход от уплаты налогов: теория и практика: Монография / В. П. Вишневский, А. С. Веткин. — Донецк: ИЭП НАН Украины, 2003. — 228 с.

23. Методологія наукових досліджень з державного управління: хрестоматія / упоряд.: С. В. Загороднюк, О. Л. Євмєшкіна, В. В. Лещенко; за заг. ред. д-ра політ. наук К. О. Ващенка. — К.: НАДУ, 2014. — 180 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Monografiy/9a8102d3-d0b4-4cdb-8eeb-91dbfa6a6c46.pdf

24. Швырёв В. С. Гносеология. Гуманитарная энциклопедия / В. С. Швырёв. [Электронный ресурс] / Центр гуманитарных технологий, 2002–2018 (последняя редакция: 18.07.2018). Режим доступа: URL: https://gtmarket.ru/concepts/7100

25. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV (зі змінами та доповненнями в редакції від 17.06.2018 року) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15

26. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»: Закон України від 05.10.2017 р. № 2164-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2164-19

27. Характеристика современных бизнес-структур [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://mir.zavantag.com/geografiya/291425/index.html

28. Доклад «Ведение бизнеса 2018». Стартовая страница — Doing Business — Всемирный Банк [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://russian.doingbusiness.org/

29. Доклад «Ведение бизнеса»: Материал из Википедии — свободной энциклопедии [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D0%BB% D0%B0%D0%B4_%C2%AB%D0%92%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5_%D0%B1%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%B0%C2%BB

30. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва», 2016 /За редакцією М. С. Кузнєцової. — К.: Державна служба статистики України, 2017. — 598 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua

31. Інфографіка: Що заважає розвитку малого бізнесу в Україні / Федерація роботодавців України. (Станом на 15.07. 2016 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://fru.ua/ua/events/business-events/infohrafika-shcho-zavazhaie-rozvytku-maloho-biznesu-v-ukraini

32. Індекс настроїв малого бізнесу — 2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://company.ligazakon.ua/archives/7092

33. Ціна держави: Доходи та видатки бюджетів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://cost.ua/budget/revenue/

34. Валовой внутренний продукт Украины [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://index.minfin.com.ua/index/gdp/

35. Дулік Т. О. Вектори розвитку сучасної фіскальної політики України / Т. О. Дулік, Т. Ю. Александрюк / Міжнародний науковий журнал. — 2016. — № 2. — С. 107–115 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.inter-nauka.com/issues/2016/2/796

36. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07. 2010 р. № 2464-VI (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2464-17

37. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07 грудня 2017 року № 2246-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon3.rada.gov.ua'Законодавство України'conv/paran47

38. Paying Taxes 2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc_paying_taxes_2018_full_report.pdf

39. Україна — 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. — Львів: Кальварія, 2017. — 164 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://econom.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/E-Book-Doctrine-2030.pdf

References

1. De vzjaty 60 miljjardiv dlja malogho biznesu / Robotodavecj.in.UA (Stanom na 09.07. 2018 r.) [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://robotodavets.in.ua/2018/07/09/de-znajty-60-milyardiv-dlya-malogo-biznesu.html

2. Podatkovyj kodeks Ukrajiny vid 02.12. 2010 r. #2755–VI (zi zminamy ta dopovnennjamy v redakciji vid 19.04. 2018 roku.) [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

3. Varnalij Z. S. Male pidpryjemnyctvo: Osnovy teoriji i praktyky / Z. S. Varnalij. — K.: Znannja, 2001. — 277 s.

4. Ljashenko V. Y. Эkonomyko-pravovoe obespechenye razvytyja subъektov malogho predprynymateljstva (zarubezhnyj opыt y perspektyvы egho yspoljzovanyja v Ukrayne): Monoghrafyja / V. Y. Ljashenko, V. V. Khakhulyn. — Doneck: YЭP NAN Ukrayny, Jugho-Vostok, 2001. — 455 s.

5. Dykanj O. V. Rozvytok malogho biznesu v Ukrajini: problemy ta shljakhy zabezpechennja / O. V. Dykanj // Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. — 2017. — # 57. — S. 58–66 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: btie.kart.edu.ua/article/download/101559/96928

6. Shuljc S. L. Merezhevi biznes-struktury: konceptualizacija ponjatj ta zasad funkcionuvannja / S. L. Shuljc, L. Z. Kit // Reghionaljna ekonomika. — 2013, #2. — S. 15–24 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://ird.gov.ua/vid_1/vid1_2013_s01_Schults_Kit.pdf

7. Sokolovsjka A. M. Podatkova systema derzhavy: teorija i praktyka stanovlennja: Monoghrafija / A. M. Sokolovsjka. — K.: Znannja — Pres, 2004. — 454 s.

8. Sokolovsjka A. M. Osnovy teoriji podatkiv: Navchaljnyj posibnyk / A. M. Sokolovsjka. — K.: Kondor, 2010. — 326 s.

9. Vyshnevskyj V. P. Naloghooblozhenye: teoryy, problemы, reshenyja: Monoghrafyja / V. P. Vyshnevskyj, A. S. Vetkyn, E. N. Vyshnevskaja. — Doneck: DonNTU, YЭP NAN Ukraynы, 2006. — 504 s.

10. Vyshnevskyj V. P. Naloghooblozhenye predpryjatyj v Ukrayne: Monoghrafyja / V. P. Vyshnevskyj. — Doneck: YЭP NAN Ukraynы, 1998. — 328 s.

11. Yvanov Ju. B. Naloghovoe planyrovanye: pryncypы, metodы, ynstrumentaryj: Monoghrafyja / Ju. B. Yvanov, V. V. Karpova, A. N. Karpov. — Kharjkov: YD «YNZhEK», 2006. — 272 s.

12. Kvasovsjkyj O. R. Opodatkuvannja malogho biznesu v Ukrajini: fiskaljnyj i stymuljujuchyj potencial [Tekst]: dys. ... kand. ekon. nauk: 08.04.01 / O. R. Kvasovsjkyj. — Ternopilj: TANGh, 2003. — 202 s. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/3378

13. Ivanov Ju. B. Aljternatyvni systemy opodatkuvannja: Monoghrafija / Ju. B. Ivanov. — Kharkiv: KhDU — Tornado, 2003. — 517 s.

14. Slatvinsjka M. O. Aljternatyvni systemy opodatkuvannja malogho biznesu: stan, problemy, perspektyvy: monoghrafija / M. O. Slatvinsjka. — Odesa: ONEU, 2012. — 252 s.

15. Vyshnevsjkyj V. P. Do pytannja pro ideju jedynogho podatku / Finansy Ukrajiny. — 2000. — # 7. — S. 11–17.

16. Klepanchuk O. Ju. Podatkove reghuljuvannja malogho biznesu v transformacijnij ekonomici Ukrajiny [Tekst]: Avtoreferat dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.03 / O. Ju. Klepanchuk. — Ljviv, 2017. — 25 s. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: www.lute.lviv.ua/.../Klepanchuk_O_U_Avtoreferat.pdf

17. Ghetmancev D. O. Jak zakhystyty pidpryjemcja vid svavillja podatkivcja / D. O. Ghetmancev // Dzerkalo tyzhnja. Ukrajina. — # 13, 05.04.2013 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://gazeta.dt.ua/business/yak-zahisti-ti-pidpriyemcya-vid-svavillya-podatkivcya.html

18. Ljapin D. Analitychnyj material shhodo derzhavnoji polityky spryjannja rozvytku malogho biznesu. Stanom na 01.02 2018 r. / D. Ljapin [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: www.drs.gov.ua/.../Dmytro-Lyapin-na-kruglyj-stil-01.02.20...

19. Marenichenko V. V. Mekhanizmy realizaciji derzhavnogho reghuljuvannja jakisnogho rozvytku malogho ta serednjogho biznesu v Ukrajini [Tekst]: dys. ... kand. nauk z derzhavnogho upravlinnja: 25.00.02 / V. V. Marenichenko. — Dnipro. — 2017. S. 255. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: https://www.dsau.dp.ua/ua/page/photo/dis_marenichenko.pdf

20. Apostoljuk O. Ju. Derzhavna finansova polityka pidtrymky rozvytku malogho pidpryjemnyctva [Tekst]: dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.08 / O. Ju. Apostoljuk. — Kyjiv. — 2017. — S. 214. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: https://www.knteu.kiev.ua/file/Mg==/51c36fd38e8f012676d94 ae0576a89a4.pdf

21. Sutormina V. M. Derzhava — podatky — biznes (Iz svitovogho dosvidu fiskaljnogho reghuljuvannja rynkovoji ekonomiky): Monoghrafija / V. M. Sutormina, V. M. Fedosov, V. L. Andrushhenko. — K.: Lybidj, 1992. — 328 s.

22. Vyshnevskyj V. P. Ukhod ot uplatы naloghov: teoryja y praktyka: Monoghrafyja / V. P. Vyshnevskyj, A. S. Vetkyn. — Doneck: YЭP NAN Ukraynы, 2003. — 228 s.

23. Metodologhija naukovykh doslidzhenj z derzhavnogho upravlinnja: khrestomatija / uporjad.: S. V. Zaghorodnjuk, O. L. Jevmjeshkina, V. V. Leshhenko; za zagh. red. d-ra polit. nauk K. O. Vashhenka. — K.: NADU, 2014. — 180 s. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Monografiy/9a8102d3-d0b4–4cdb-8eeb-91dbfa6a6c46.pdf

24. Shvyrov V. S. Ghnoseologhyja. Ghumanytarnaja эncyklopedyja / V. S. Shvyrov [Elektronnyj resurs] / Centr ghumanytarnыkh tekhnologhyj, 2002–2018 (poslednjaja redakcyja: 18.07.2018). Rezhym dostupa: URL: https://gtmarket.ru/concepts/7100

25. Ghospodarsjkyj kodeks Ukrajiny vid 16.01.2003 # 436-IV (zi zminamy ta dopovnennjamy v redakciji vid 17.06.2018 roku) [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15

26. Pro vnesennja zmin do Zakonu Ukrajiny «Pro bukhghaltersjkyj oblik ta finansovu zvitnistj v Ukrajini»: Zakon Ukrajiny vid 05.10.2017 r. #2164-VIII [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2164-19

27. Kharakterystyka sovremennыkh byznes-struktur [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://mir.zavantag.com/geografiya/291425/index.html

28. Doklad «Vedenye byznesa 2018». Startovaja stranyca — Doing Business — Vsemyrnыj Bank. [Эlektronnыj resurs]. — Rezhym dostupa: http://russian.doingbusiness.org/

29. Doklad «Vedenye byznesa»: Materyal yz Vykypedyy — svobodnoj эncyklopedyy [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupa: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4_%C2%AB%D0%92%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5_%D0%B1%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%B0%C2%BB

30. Statystychnyj zbirnyk «Dijaljnistj sub'jektiv velykogho, serednjogho, malogho ta mikropidpryjemnyctva», 2016 / Za redakcijeju M. S. Kuznjecovoji. — K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrajiny, 2017. — 598 s. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://ukrstat.gov.ua

31. Infoghrafika: Shho zavazhaje rozvytku malogho biznesu v Ukrajini / Federacija robotodavciv Ukrajiny (Stanom na 15.07. 2016 r.) [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://fru.ua/ua/events/business-events/infohrafika-shcho-zavazhaie-rozvytku-maloho-biznesu-v-ukraini

32. Indeks nastrojiv malogho biznesu — 2018 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://company.ligazakon.ua/archives/7092

33. Cina derzhavy: Dokhody ta vydatky bjudzhetiv Ukrajiny [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://cost.ua/budget/revenue/

34. Valovoj vnutrennyj produkt Ukrayny [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://index.minfin.com.ua/index/gdp/

35. Dulik T. O. Vektory rozvytku suchasnoji fiskaljnoji polityky Ukrajiny / T. O. Dulik, T. Ju. Aleksandrjuk / Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal. — 2016. — # 2. — S. 107–115 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.inter-nauka.com/issues/2016/2/796

36. Pro zbir ta oblik jedynogho vnesku na zaghaljnoobov'jazkove derzhavne socialjne strakhuvannja: Zakon Ukrajiny vid 08.07. 2010 r. #2464-VI (zi zminamy ta dopovnennjamy) [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2464-17

37. Pro Derzhavnyj bjudzhet Ukrajiny na 2018 rik: Zakon Ukrajiny vid 07 ghrudnja 2017 roku # 2246-VIII [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: zakon3.rada.gov.ua'Zakonodavstvo Ukrajiny'conv/paran47

38. Raying Taxes 2018 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc_paying_taxes_2018_full_report.pdf

39. Ukrajina — 2030: Doktryna zbalansovanogho rozvytku. Vydannja drughe. — Ljviv: Kaljvarija, 2017. — 164 s. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://econom.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/E-Book-Doctrine-2030.pdf

УДК 657

Яковенко Світлана Леонідівна
викладач
Лозівська філія
Харківського державного автомобільно-дорожнього коледжу
Яковенко Светлана Леонидовна
преподаватель
Лозовский филиал
Харьковского государственного автомобильно-дорожного колледжа
Yakovenko Svetlana
Teacher
Lozova Branch of Kharkiv State Auto-Road College

Власенко Тетяна Юріївна
викладач
Лозівська філія
Харківського державного автомобільно-дорожнього коледжу
Власенко Татьяна Юрьевна
преподаватель
Лозовский филиал
Харьковского государственного автомобильно-дорожного колледжа
Vlasenko Tatyana
Teacher
Lozova Branch of Kharkiv State Auto-Road College

Луценко Ірина Віталіївна
викладач
Лозівська філія
Харківського державного автомобільно-дорожнього коледжу
Луценко Ирина Витальевна
преподаватель
Лозовский филиал
Харьковского государственного автомобильно-дорожного колледжа
Lutsenko Irina
Teacher
Lozova Branch of Kharkiv State Auto-Road College

DOI: 10.25313/2520-2294-2018-10-4235

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ В УКРАЇНІ

ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ВНЕДРЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ В УКРАИНЕ

PROBLEMS AND WAYS OF IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL FINANCIAL STATEMENTS STANDARDS IN UKRAINE

Анотація. *Мета статті полягає в дослідженні теоретичних засад та передумов процесу впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні за етапами його розвитку, проведені аналізу його динаміки та структури. На підставі проведеного ретроспективного аналізу наукових праць вітчизняних та зарубіжних науковців визначено теоретичні засади та передумови процесу впровадження МСФЗ (далі – МСФЗ) в Україні на ранньому етапі та після їх глобального розповсюдження в країнах Європейського Союзу. Проведено аналіз процесу імплементації МСФЗ суб'єктами економіки за організаційними формами та визнано факт їх широкого розповсюдження серед великих та середніх підприємств, що обумовлює нагальну потребу вирішення кола проблем, пов'язаних з впровадженням та використанням МСФЗ. Зроблено акцент на недосконалість функціонування українських інститутів щодо збору, узагальнення та обміну статистичною та адміністративною інформацією відносно державної реєстрації, результатів економічної діяльності суб'єктів господарювання, що, як наслідок, негативно впливає на рівень довіри до таких інформаційних ресурсів та репутацію крани в цілому. Зазначено необхідність доповнення Національного статистичного класифікатора «Статистичний класифікатор організаційних форм суб'єктів економіки» розгорнутою інформацією відносно типів акціонерних товариств. На сьогоднішній день Міжнародні стандарти фінансової звітності для багатьох країнах стали невід'ємною частиною їх облікової системи, загальноприйнятою практикою. Це стосується і України, яка стала на шлях запровадження МСФЗ. Впровадження міжнародних стандартів є необхідною умовою економічного розвитку країни, забезпечує можливість міжнародної інтеграції. В статті розглянуто особливості практичного застосування МСФЗ в Україні та окреслено основні проблеми, що виникають при їх використанні.*

Ключові слова: *звітність, міжнародні стандарти фінансової звітності, користувачі звітності, облікова інформація, принципи обліку та звітності.*

Аннотация. *Цель статьи заключается в исследовании теоретических основ и предпосылок процесса внедрения Международных стандартов финансовой отчетности в Украине по этапам его развития, проведении анализа его динамики и структуры. На основании проведенного ретроспективного анализа научных работ отечественных и зарубежных ученых определены теоретические основы и предпосылки процесса внедрения МСФО (далее – МСФО) в Украине на раннем этапе и после их глобального распространения в странах Европейского Союза. Проведен анализ процесса имплементации МСФО субъектами экономики по организационным формам и признан факт их широкого распространения среди крупных и средних предприятий, что обусловливает настоятельную необходимость решения широкого круга проблем, связанных с внедрением и использованием МСФО. Сделан акцент на несовершенство функционирования украинских институтов по сбору, обобщению и обмену статистической и административной информацией относительно государственной регистрации, результатов экономической деятельности субъектов хозяйствования, что, как следствие, негативно влияет на уровень доверия к таким информационным ресурсам и репутацию страны в целом. Указано необходимость дополнения Национального статистического классификатора «Статистический классификатор организационных форм субъектов экономики» развернутой информацией относительно типов акционерных обществ. На сегодняшний день Международные стандарты финансовой отчетности для многих странах стали неотъемлемой частью их учетной системы, общепринятой практикой. Это касается и Украины, которая стала на путь внедрения МСФО. Внедрение международных стандартов является необходимым условием экономического развития страны, обеспечивает возможность международной интеграции. В статье рассмотрены особенности практического применения МСФО в Украине и обозначены основные проблемы, возникающие при их использовании.*

Ключевые слова: *отчетность, международные стандарты финансовой отчетности, пользователи отчетности, учетная информация, принципы учета и отчетности.*

Summary. *The purpose of the paper is to study the theoretical foundations and prerequisites for the process of implementing the International Financial Reporting Standards in Ukraine in the stages of its development, analysis of its dynamics and structure. Based on the retrospective analysis of scientific works of domestic and foreign scientists, the theoretical foundations and preconditions of the process of introduction of the IFRS (hereinafter – IFRS) in Ukraine at an early stage and after their global distribution in the countries of the European Union are determined. An analysis of the process of implementation of IFRS by economic entities by organizational forms has been carried out, and it is recognized that they are widely distributed among large and medium enterprises, which causes the urgent need to solve a range of problems associated with the implementation and use of IFRS. The emphasis is placed on the inadequacy of the functioning of the Ukrainian institutions in collecting, summarizing and exchanging statistical and administrative information regarding state registration, the results of economic activity of business entities, which, as a consequence, negatively affects the level of trust in such information resources and the reputation of cranes in general. The necessity of supplementing the National Statistical Classifier «Statistical Classifier of Organizational Forms of Economic Subjects» with the detailed information regarding types of joint-stock companies is noted. To date, International Financial Reporting Standards for many countries have become an integral part of their accounting system, a common practice. This also applies to Ukraine, which has started to implement IFRS. Implementation of international standards is a*

prerequisite for economic development of the country, provides an opportunity for international integration. The article considers the peculiarities of the practical application of IFRS in Ukraine and outlines the main problems that arise in their use.

Key words: *reporting, international financial reporting standards, users of reporting, accounting information, accounting principles and reporting.*

Постановка проблеми. Євроінтеграція вимагає від українських підприємств впровадження змін у сфері управління компаніями. Одним з основних показників, що характеризує підприємство та є важливим для користувачів, є зрозуміла звітність, оформлена за міжнародними стандартами. Представлення звітності за Міжнародними стандартами фінансової звітності не є обов'язковим для всіх компаній, але звітність у такій формі все частіше хочуть бачити потенційні іноземні інвестори або банки чи інші фінансові установи при наданні кредиту. Крім того, є ряд вимог нормативних актів, при настанні яких суб'єкти господарювання зобов'язані складати звітність за МСФЗ. Найбільш розповсюдженими причинами, через які підприємство складає звітність за МСФЗ є наступні:

1. Застосування стандартів публічними акціонерними товариствами відповідно до вимог Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку;

2. Подання звітності за міжнародними стандартами іноземним інвесторам за їх вимогою;

3. Представлення інформації про фінансовий стан відповідно до МСФЗ для покращення інвестиційної привабливості підприємства для залучення нових інвестицій або ведення діяльності закордоном;

4. За власною ініціативою керівництва підприємства, коли виникає потреба для цілей управління отримувати інформацію якісно нового рівня про фінансове положення підприємства, яку не дає національна система.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем звітності, її аналізу в сучасних умовах займалися такі відомі зарубіжні вчені: Е. С. Хендріксен [2], Я. В. Соколов [3], А. М. Єфімов [4], Ж. Рішар [3] та інші. Всі ці вчені досягли значних результатів у процесі дослідження проблем складання та подання фінансової звітності, їх вирішення та складання пропозицій щодо удосконалення. Важливим є те, що досить вагомим для вітчизняних вчених є досвід зарубіжних науковців, проте, перш ніж використовувати його в практиці, варто звернути увагу на основні аспекти сучасного розвитку України. Проблеми трансформації фінансової звітності України до Міжнародних стандартів вивчали такі провідні вітчизняні вчені, як Ф. Ф. Бутинець [5], С. В. Голов [7], Н. М. Малюга [8], В. М. Пушкар [8], В. М. Пархоменко [8] та інші. Висвітлення питань практичного застосування переходу українських підприємств на МСФЗ здійснювали у своїх працях О. І. Золотухін [6], М. М. Іванов [7], І. В. Чалий [7] та інші.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є дослідження проблем практичного запровадження МСФЗ в Україні, формування звітності за МСФЗ підприємствами, для яких така вимога є обов'язковою, дослідження методики відображення і розкриття інформації у фінансовій звітності за Міжнародними та національними стандартами.

Для досягнення поставленої мети, необхідно вирішити завдання:

– вивчення методики формування основних показників фінансової звітності та нормативно-правової бази підприємства;
– аналіз фінансового стану підприємства, яке досліджується;
– розробка ефективних заходів, для покращення фінансового стану та ефективнішого використання ресурсів підприємства;
– розкрити особливості методики складання, подання, затвердження звітності в контексті Міжнародних та національних стандартів;
– дослідити процес виправлення помилок, допущених при складанні фінансової звітності.

Під час написання статті нами були використані такі методи наукового дослідження: порівняння — для визначення відмінностей та спільних рис явищ, які досліджуються; групування — для визначення концептуальних ознак об'єкта дослідження; синтезу та аналізу — задля деталізації об'єкта дослідження, шляхом його розкладання на частини; монографічний метод — задля більш детального вивчення об'єкта дослідження.

Виклад основного матеріалу. Фінансова звітність є структурованим відображенням фінансового стану та фінансових результатів діяльності суб'єкта господарювання. Метою фінансових звітів є надання інформації про фінансовий стан, фінансові результати діяльності та грошові потоки суб'єкта господарювання, яка є корисною для широкого кола користувачів при прийнятті ними економічних рішень. Фінансові звіти також демонструють результати того, як управлінський персонал розпоряджається довіреними йому ресурсами. Для представлення такої інформації фінансові звіти повинні надавати наступні дані про суб'єкт господарювання, а саме про: активи, зобов'язання; власний

капітал; доходи та витрати, у тому числі прибутки та збитки; внески та виплати власникам та грошові потоки. Ця інформація, разом з додатковою інформацією, що наводиться у примітках, допомагає користувачам фінансових звітів спрогнозувати майбутні грошові потоки суб'єкта господарювання [3]. В першу чергу варто звернути увагу на випадки, коли складання звітності за міжнародними стандартами є обов'язковим для суб'єктів господарювання. Відповідно ч. 6 статті 40 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», публічні акціонерні товариства повинні додатково розкривати інформацію про свою діяльність на основі міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. На думку Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України, подання публічними акціонерними товариствами звітності за МСФЗ дозволить керівникам, головним бухгалтерам і аудиторам учасників ринку цінних паперів суттєво покращити якість інформації, яка розкривається на ринку цінних паперів, а також зробить фінансову звітність учасників фондового ринку більш прозорою та зрозумілою для інвесторів. Застосування МСФЗ має можливість стати одним із чинників вдосконалення системи корпоративного управління, розробки та прийняття кодексів етики акціонерними товариствами. Повний комплект фінансових звітів, які емітент повинен подати відповідно до чинного законодавства, регулюється безпосередньо МСФЗ та складається з наступних звітів: а) звіт про фінансовий стан на кінець періоду; б) звіт про сукупні прибутки та збитки за період; в) звіт про зміни у власному капіталі за період: г) звіт про рух грошових коштів за період; ґ) примітки, що містять стислий виклад суттєвих облікових політик та інші пояснювальні примітки; д) звіт про фінансовий стан на початок найбільш раннього порівняльного періоду, коли суб'єкт господарювання застосовує облікову політику ретроспективно або здійснює ретроспективний перерахунок статей своїх фінансових звітів, або коли він перекласифікує статті своїх фінансових звітів. Варто зазначити, що Міжнародні стандарти фінансової звітності — це стандарти виключно звітності, тобто заключного етапу бухгалтерської роботи. Вони не висувають ніяких спеціальних вимог до обліку і компанія має право вибирати будь-який доступний спосіб отримання міжнародної звітності. Подібний пакет звітів можуть також вимагати іноземні інвестори, що є особливо важливим при складанні консолідованої фінансової звітності. Складаючи фінансову звітність за міжнародними стандартами вперше, керівники підприємств та бухгалтерські служби можуть стикнутися з рядом проблем основними з яких є наступні: — відсутність кваліфікованих фахівців, які можуть розуміти і застосовувати МСФЗ. Причому мова йде не лише про підготовку звітності, а й про використання і розуміння її. Найбільш результативним методом навчання МСФЗ є навчання у процесі впровадження стандартів в конкретній компанії; — виникнення додаткових витрат внаслідок потреби у придбанні нового програмного забезпечення, за допомогою якого складання звітності значно полегшило роботу персоналу та зменшило можливість допущення помилок; — необхідність у зборі додаткової інформації, яку вимагають МСФЗ, включення до посадових обов'язків працівників підрозділів додаткових функцій; — складність окремих стандартів. Найбільш важкі для сприйняття на сьогодні елементи МСФЗ — стандарти, присвячені відображенню у звітності фінансових інструментів, зокрема вкладень у цінні папери, похідних інструментів, дебіторської та кредиторської заборгованості. Складність також полягає ще й у тому, що активи і зобов'язання мають бути оцінені за справедливою вартістю, що є складним завданням для вітчизняних фахівців. Крім того, власнику або керівнику підприємства необхідно виробити правильну стратегію впровадження МСФЗ. Існує два основних підходи до вирішення питання про переведення фінансової звітності на міжнародні стандарти:

– трансформація бухгалтерської звітності, складеної відповідно до національних стандартів на звітність в стандартах МСФЗ;
– конверсія або ведення паралельно з національними стандартами управлінського обліку відповідно до МСФЗ.

Оскільки важливим є саме результат, підприємство має право на свій розсуд обрати найбільш зручний для себе метод. Одні підприємства обирають перший шлях, у тому випадку, коли потрібно періодично, раз на квартал або раз у рік отримувати звітність відповідно до МСФЗ. Інші, йдуть шляхом, який дозволяє оперативно отримувати звітність відразу в двох стандартах, і, таким чином, застосовувати звіти в управлінні підприємством, розробці планів та бюджетуванні тощо. Якщо говорити про трансформацію звітності з національних стандартів до вимог МСФЗ, то цей метод разом з перевагою відносної простоти має істотні недоліки. Як правило, трансформація робиться на квартальній або щорічній основі. Відповідно отримати інформацію на проміжних стадіях неможливо. Також даний спосіб, як правило, пов'язаний з використанням електронних таблиць для трансформації, коректувальних проводок, розрахунків і т.д. Тому варто наголосити про можливість підвищеного ризику виникнення помилок (внаслідок людського фактору). З іншого боку, якщо підприємство веде управлінський облік досить детально і в нього немає потреби або обов'язку у представленні звітності за

міжнародними стандартами інвесторам або кредиторам на квартальній чи місячній основі, то методика трансформації може бути застосована. Даний метод може використовуватися як проміжний крок до конверсії для великого бізнесу або може стати звичайною практикою для середніх підприємств. При застосуванні паралельного обліку потрібно розуміти, що ведення обліку відразу в декількох моделях одночасно підніме важливу проблему — подвійного введення інформації. Якщо на підприємстві автоматизований бухгалтерський облік, технічно проблема може бути достатньо легко вирішена. Повна конверсія або паралельний облік з точки зору зменшення ймовірності здійснення помилок та часу отримання результату у звітності, постійного інформування користувачів про результати є більш коректною. Для того, щоб впровадити паралельний облік, потрібні кошти на закупівлю додаткових інформаційних технологій, навчання або отримання послуг сторонніх спеціалістів чи наймання кваліфікованого персоналу, перебудова всієї системи обліку, який був би націлений на паралельний облік. Значна кількість компаній готують фінансову звітність, переносячи дані бухгалтерського обліку в такі системи, як Excel, і вручну конвертують звітність відповідно до вимог міжнародних стандартів, але варто зазначити, що при великій кількості операцій конвертувати бухгалтерські дані досить проблематично, тому великі підприємства змушені використовувати спосіб трансляції. У час нових інформаційних технологій серед програмного забезпечення існують продукти, які дозволяють скоротити тимчасові витрати по внесенню даних в систему. Таким чином, джерелом для формування звітності в кінцевому підсумку будуть служити одні й ті самі первинні бухгалтерські документи. Впровадивши на підприємстві інформаційну систему, яка дозволить автоматично проводити конвертацію облікових даних з національної системи обліку в МСФЗ, вдасться заощадити час. Таким чином, рішення проблеми оперативної підготовки звітності відповідно до МСФЗ полягає в комп'ютеризації обліку. Єдиним недоліком такого способу підготовки звітності за МСФЗ є вартість програмного забезпечення та послуги з впровадження комп'ютерного забезпечення, які можуть коштувати мільйони або десятки мільйонів гривень [7].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Фінансова звітність підприємства забезпечує користувачів необхідною інформацією щодо купівлі, продажу, та володіння цінними паперами, участі в капіталі підприємства, регулювання господарської діяльності підприємства, аналізу основних показників та інших рішень. Звітність повинна надавати користувачам інформацію за різні періоди для порівняння. У фінансовій звітності коротко описуються основні дані про підприємство: назва, основний вид діяльності, організаційно-правова форма, середня чисельність працівників за звітний період тощо [4].

Сьогодні відбувається активний розвиток недержавних форм власності та різних організаційних форм бізнесу. Тривають процеси приватизації, формуються нові товарні і фінансові ринки. Бухгалтерський облік поступово адаптується до реалій господарювання, чому сприяє його гармонізація з міжнародними стандартами. Відірваність вітчизняного бухгалтерського обліку від світової облікової практики виявилася ускладнюючим фактором для інтеграції економіки України в світову економічну систему. Тому назріла необхідність суттєво реформувати вітчизняну систему бухгалтерського обліку до умов ринкової економіки. Міжнародні стандарти — це лише орієнтир ведення обліку, який не враховує національні економічні, юридичні й соціальні особливості, тому на цьому етапі основне завдання полягає у створенні й подальшому розвитку національної системи бухгалтерського обліку.

Обов'язкове затвердження МСФЗ для фінансової звітності українських компаній, що публічно видають цінні папери, стане відповіддю всесвітньому розвитку. Вигоди України виявляться не лише в прийнятності звітності українських компаній іноземцями, але і в більшій ефективності фінансового ринку в середині країни.

Безпосереднім наслідком впровадження МСФЗ для українських компаній стане необхідність вчення МСФЗ бухгалтерами і аудиторами. Програми і тренінги мають бути впроваджені негайно.

Необхідно видати деталізоване роз'яснення МСФЗ українською мовою. Особливо ретельно необхідно проаналізувати деякі питання бухгалтерського обліку, такі як контрольна ціна, бартер, зв'язані сторони, інфляційний облік. Ймовірно, детальне роз'яснення по багатьом аспектам МСФЗ має першорядну вагу.

За результатами проведеного аналізу можемо стверджувати, що фінансова звітність підприємства повністю відповідає вимогам чинного законодавства. Складання та подання фінансової звітності регламентується Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», а також такими нормативними документами: НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»; НП(С)БО 2 «Консолідована фінансова звітність»; П(С)БО 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах».

На сьогодні питання впровадження МСФЗ є вагомим етапом успішної фінансово-господарської діяльності.

Література

1. IFRS Foundation. AnnualReport [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ifrs.org/

2. Адаптація національної системи бухгалтерського обліку і фінансової звітності до міжнародних стандартів в сучасних умовах / Н. П. Ілюхіна // Вісник соціально-економічних досліджень: Збірник наукових праць. — Вип. 38. — 2010. — 404 с. Касич, А. О.

3. Васильєва В. Г. Впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні: проблеми та перспективи / В. Г. Васильєва, К. С. Костюченко // Економічний простір. — 2013. — ₣ 60. — С. 29–37.

4. Картузова Т. В. Необхідність переходу України на міжнародні стандарти фінансової звітності / Т. В. Картузова // Науковий вісник НЛТУ України. — 2015. — ₣ 20. — С. 176–179.

5. Касич, А. О. Проблеми впровадження МСФЗ в Україні та шляхи їх вирішення [Текст] / А. О. Касич, Я. Ю. Яковенко // Облік і фінанси = Accounting&Finance. — 2013. — N1. — С. 22–27.

6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності (редакція від 18.03.2014) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0336–13.

7. Переваги та проблеми впровадження і застосування Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні [Електронний ресурс] / Л. О. Чабанова // Управління розвитком. — 2013. — № 23. — С. 36–39. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j- pdf/Uproz_2013_23_17.pdf

8. Перелік країн, що застосовують МСФЗ / Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://msfz.minfin.gov.ua/uk/IfrsOtherCountries/AboutIFRSInOtherCountries /Pages/ListCountriesUsingIFRS.aspx.

9. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні, Закон України від від 16.07.1999 ₣ 996-XIV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14

10. Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку Про схвалення інформаційного листа Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Щодо розкриття на фондовому ринку інформації про діяльність публічних акціонерних товариств на основі міжнародних стандартів фінансової звітності» від 30 червня 2010 року N1033: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ssmsc.gov.ua/ShowPage.aspx? PageId=757.

References

1. IFRS Foundation. AnnualReport [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.ifrs.org/

2. Adaptacija nacionaljnoji systemy bukhghaltersjkogho obliku i finansovoji zvitnosti do mizhnarodnykh standartiv v suchasnykh umovakh / N. P. Iljukhina // Visnyk socialjno-ekonomichnykh doslidzhenj: Zbirnyk naukovykh pracj. — Vyp. 38. — 2010. — 404 s. Kasych, A. O.

3. Vasyljjeva V. Gh. Vprovadzhennja mizhnarodnykh standartiv finansovoji zvitnosti v Ukrajini: problemy ta perspektyvy / V. Gh. Vasyljjeva, K. S. Kostjuchenko // Ekonomichnyj prostir. — 2013. — ₣ 60. — S. 29–37.

4. Kartuzova T. V. Neobkhidnistj perekhodu Ukrajiny na mizhnarodni standarty finansovoji zvitnosti / T. V. Kartuzova // Naukovyj visnyk NLTU Ukrajiny. — 2015. — ₣ 20. — S.176–179.

5. Kasych, A. O. Problemy vprovadzhennja MSFZ v Ukrajini ta shljakhy jikh vyrishennja [Tekst] / A. O. Kasych, Ja. Ju. Jakovenko // Oblik i finansy = Accounting&Finance. — 2013. — N1. — S. 22–27.

6. Nacionaljne polozhennja (standart) bukhghaltersjkogho obliku 1 «Zaghaljni vymoghy do finansovoji zvitnosti (redakcija vid 18.03.2014) [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13.

7. Perevaghy ta problemy vprovadzhennja i zastosuvannja Mizhnarodnykh standartiv bukhghaltersjkogho obliku ta finansovoji zvitnosti v Ukrajini [Elektronnyj resurs] / L. O. Chabanova // Upravlinnja rozvytkom. — 2013. — # 23. — S. 36–39. — Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j- pdf/Uproz_2013_23_17.pdf

8. Perelik krajin, shho zastosovujutj MSFZ / Ministerstvo finansiv Ukrajiny [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://msfz.minfin.gov.ua/uk/IfrsOtherCountries/AboutIFRSInOtherCountries /Pages/ListCountriesUsingIFRS.aspx.

9. Pro bukhghaltersjkyj oblik i finansovu zvitnistj v Ukrajini, Zakon Ukrajiny vid vid 16.07.1999 ₣ 996-XIV [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14

10. Rishennja Derzhavnoji komisiji z cinnykh paperiv ta fondovogho rynku Pro skhvalennja informacijnogho lysta Derzhavnoji komisiji z cinnykh paperiv ta fondovogho rynku «Shhodo rozkryttja na fondovomu rynku informaciji pro dijaljnistj publichnykh akcionernykh tovarystv na osnovi mizhnarodnykh standartiv finansovoji zvitnosti» vid 30 chervnja 2010 roku N1033: [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://ssmsc.gov.ua/ShowPage.aspx? PageId=757.

УДК 336.76:339.97

Кривов'язюк Ігор Володимирович
кандидат економічних наук, професор,
професор кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Луцький національний технічний університет
Кривовязюк Игорь Владимирович
кандидат экономических наук, профессор,
профессор кафедры предпринимательства, торговли и биржевой деятельности
Луцкий национальный технический университет
Kryvovyazyuk Igor
Candidate of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Entrepreneurship, Trade and Stock Exchanges
Lutsk National Technical University
ORCID: 0000-0002-8801-4700

Бурбан Олександр Вікторович
магістрант
Луцького національного технічного університету
Бурбан Александр Викторович
магистрант
Луцкого национального технического университета
Burban Oleksandr
Graduate Student of the
Lutsk National Technical University

DOI: 10.25313/2520-2294-2018-10-4223

РИНОК ЦІННИХ ПАПЕРІВ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ РИНКІВ

РЫНОК ЦЕННЫХ БУМАГ УКРАИНЫ В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ РЫНКОВ

UKRAINIAN SECURITIES MARKET IN THE INTERNATIONAL MARKETS SYSTEM

Анотація. *Актуальність необхідності визначення місця українського ринку цінних паперів в системі міжнародних ринків визначається тим, що в сучасних умовах це виступатиме підґрунттям виявлення можливостей щодо формування сприятливого інвестиційного клімату, притоку іноземних інвестицій, покращення позицій України в міжнародних рейтингах. Дослідження динамізму торгівлі на ринку цінних паперів слід проводити шляхом нормалізації її показників з метою встановлення фактичного стану та визначення сукупності впливів на економіку країни. Встановлено, що вивчення ролі інституційної складової в розвитку ринку цінних паперів слід здійснювати шляхом дослідження внеску фондових бірж у його формування. Не менш важливим є здійснення структурного аналізу глобальних ринків, зокрема акцій, що дозволяє визначити їх внесок у формування світового ринку та визначити місце вітчизняного ринку в системі функціонування світового ринку досліджуваних фондових цінностей. Аналіз співвідношення капіталізації лістингових компаній до ВВП в розрізі міжнародних ринків цінних паперів дозволяє встановити не лише динамізм розвитку останніх, але й визначити їх вплив на обсяги торгівлі на фондовій біржі, а також коливання цін на акції. З метою уникнення негативних тенденцій прояву монополізму також слід відслідковувати динаміку ступеня впливу інших країн на ринок цінних паперів*

країни, адже скуповування пакетів акцій може набувати загрозливого для економіки характеру. Підсумком повинне виступати вивчення динаміки індексів, які характеризують ринок цінних паперів країни, й зокрема, в розрізі глобального ринку. Результати проведеного дослідження ринку цінних паперів України дозволили встановити його незначну роль у розвитку міжнародних ринків, що пояснюється падінням обсягів торгівлі в період 2013–2017 рр., зниженням ролі фондових бірж, скороченням капіталізації лістингових компаній та, як наслідок, загрозою скуповування українських компаній російськими інвесторами. Наявні негативні тенденції в розвитку українського ринку цінних паперів можуть стати причиною виникнення дестабілізації вітчизняного фінансового ринку та спричинити зростання ризиків відтоку інвестицій з країни.

Ключові слова: *ринок цінних паперів, глобалізація, капіталізація, Україна, світ.*

Аннотация. *Актуальность необходимости определения места украинского рынка ценных бумаг в системе международных рынков определяется тем, что в современных условиях это выступает почвой выявления возможностей по формированию благоприятного инвестиционного климата, притока иностранных инвестиций, улучшение позиций Украины в международных рейтингах. Исследование динамизма торговли на рынке ценных бумаг следует проводить путем нормализации ее показателей с целью установления фактического состояния и определения совокупности воздействий на экономику страны. Установлено, что изучение роли институциональной составляющей в развитии рынка ценных бумаг следует осуществлять путем исследования влияния фондовых бирж в его формировании. Не менее важным является осуществление структурного анализа глобальных рынков, в частности акций, что позволяет определить их вклад в формирование мирового рынка и определить место отечественного рынка в системе функционирования мирового рынка исследуемых фондовых ценностей. Анализ соотношения капитализации листинговых компаний к ВВП в разрезе международных рынков ценных бумаг позволяет установить не только динамизм развития последних, но и определить их влияние на объемы торговли на фондовой бирже, а также колебания цен на акции. Во избежание негативных тенденций проявления монополизма также следует отслеживать динамику степени влияния других стран на рынке ценных бумаг страны, ведь скупка пакетов акций может приобретать угрожающий для экономики характер. Итогом должно выступать изучение динамики индексов, характеризующих рынок ценных бумаг страны, и в частности, в разрезе глобального рынка. Результаты проведенного исследования рынка ценных бумаг Украины позволили установить его незначительную роль в развитии международных рынков, что объясняется падением объемов торговли в период 2013–2017 гг., снижением роли фондовых бирж, сокращением капитализации листинговых компаний и, как результат, угрозой скупки украинских компаний российскими инвесторами. Существующие негативные тенденции в развитии украинского рынка ценных бумаг могут стать причиной возникновения дестабилизации отечественного финансового рынка и привести к росту рисков оттока инвестиций из страны.*

Ключевые слова: *рынок ценных бумаг, глобализация, капитализация, Украина, мир.*

Summary. *The relevance of determining the place of Ukrainian securities market in the international market system is defined with its functions in modern terms that will provide creating of base for favorable investment climate forming, incoming of foreign investment and improvement of Ukraine's position in international ratings. Research of trading dynamism on the securities market should be conducted by the way of normalization its indicators in order to reveal its actual state and determine the main factors of influence on national economy. It is discovered that definition of role of institutional part in securities market development should be realized by analyzing of stock exchanges' contribution to its formation. Equally, important is the structural analysis of global market, in particular shares, that allows determining their contribution to the global market forming and to define the place of the domestic market in global market functioning system. Capitalization of listed companies to GDP ratio analysis from the prospective of international securities markets allows to determine not only their development dynamism but to discover influence on two main parameters: stock exchanges' trade volume and fluctuation of share prices. In order to prevent negative trends of monopoly manifestation it is necessary to track changes of influence level of other countries on national securities market, because excessive buying of shares can pose a risk for economy. The final stage has to become analysis of indices of national and global securities markets. Results of the conducted research on Ukrainian securities market entitled to define its minor role in global market development. The main drivers of above-mentioned results are: trade volume reducing during 2013–2017, minimization of role of stock exchanges, decrease in capitalization of listed companies, threat of excessive buying Ukrainian companies by Russian investors. The existing negative trends in the development of the Ukrainian securities market can cause destabilization of the domestic financial market and lead to an increase in the risks of investments from the country.*

Key words: *securities market, globalization, capitalization, Ukraine, world.*

Постановка проблеми. Незмінним домінуючим фактором розвитку будь-якої країни в добу глобалізації виступає обсяг прямих іноземних надходжень. Беручи до уваги міжнародну практику, можемо стверджувати, що ефективність залучення останніх визначається ступенем розвитку ринку цінних паперів країни, його активністю. Слідуючи вище зазначеним твердженням, з метою формування сприятливого інвестиційного клімату виникає потреба виокремлення основоположних рис ринку цінних паперів України, як основного гаранта забезпечення трансформації вітчизняної економіки, визначення його місця в системі міжнародних ринків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження ринку цінних паперів України та міжнародних фондових ринків стало предметом уваги багатьох вчених сучасності, які значною мірою розширили теоретичну базу та практичний інструментарій подальшого розвитку таких ринків. Це відображено в наукових доробках таких авторів як Ковальов О. М. [1], Краснов І. В. [2], Павлов В. І. [3; 4], Рубаха М. В. та Голович О. Б. [5], Стасіневич С. А. та Шиндирук І. П. [6] та інших. Однак, низка питань ще лишились у полі дискусії. Це, зокрема, стосується визначення сучасного стану ринку цінних паперів України, уточнення внеску ряду фондових бірж у його розвиток, визначення місця і ролі вітчизняного ринку цінних паперів у розвитку міжнародних ринків з позицій вивчення сукупності його кількісних і якісних показників, динамізму індексів стану розвитку фондових ринків.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження ринку цінних паперів України задля визначення його місця в системі міжнародних ринків.

Виклад основного матеріалу. Домінуючими тенденціями розвитку міжнародних ринків цінних паперів, які визначають подальше формування національного ринку цінних паперів є глобалізація, технологізація, універсалізація, інституціоналізація, інтернаціоналізація та регіоналізація, а також їх дерегуляція [4, с. 117]. Ключовою, на нашу думку, виступає тенденція глобалізації, адже розвиток будь-якого національного ринку нині визначають процеси глобалізації та інтернаціоналізації господарського життя, а його інтеграція в міжнародний простір забезпечує конкурентні переваги економіки над іншими країнами світу.

Становлення ринку цінних паперів України датується 1991 роком, що зумовлено прийняттям Закону України «Про цінні папери і фондову біржу». Задля визначення його стану необхідно проаналізувати динаміку основного індикатора активності його суб'єктів — обсягу торгівлі. Враховуючи нестабільність національної валюти протягом зазначеного періоду (на основі якої розраховується обсяг торгівлі на ринку цінних паперів України), задля отримання більш об'єктивної оцінки вітчизняного ринку, вважатимемо за доцільне проведення нормалізації зазначеного показника, беручи за базу рівень інфляції 2013 року (рис. 1).

Проведений аналіз динаміки нормалізованого обсягу торгівлі на ринку цінних паперів України

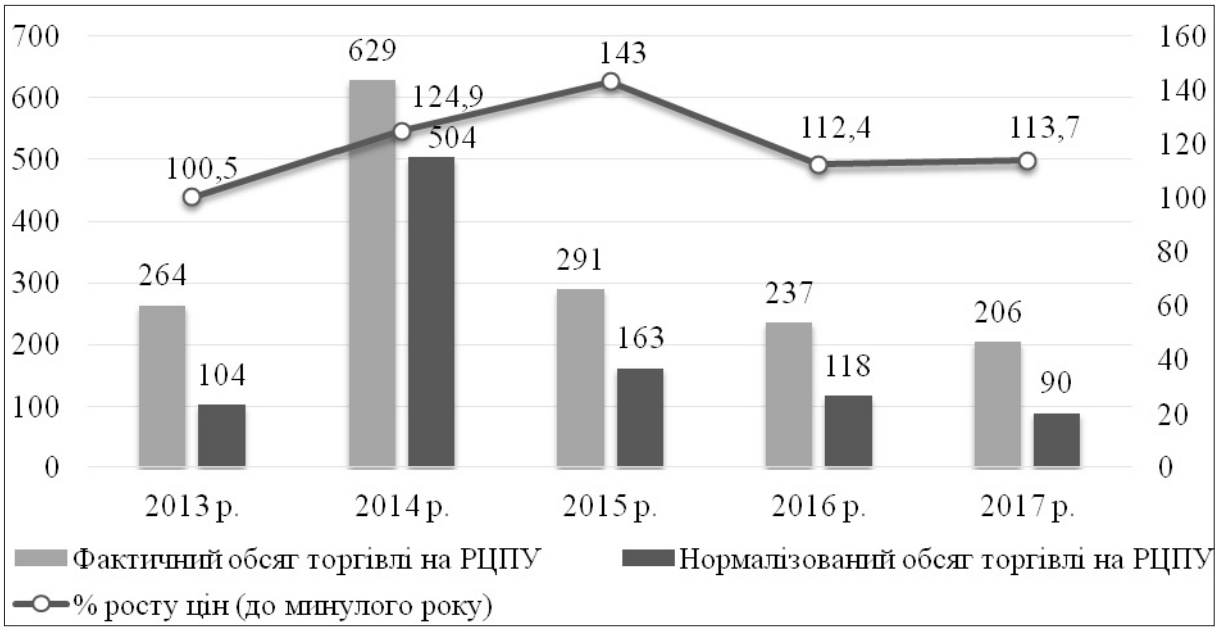

Рис. 1. Динаміка фактичних та нормалізованих обсягів торгівлі на ринку цінних паперів України (РЦПУ) протягом 2003–2017 рр., млн. грн

Джерело: складено авторами на основі [7]

дозволив виявити основні риси останнього, які виявляються у наявності сталого кризово-депресивного стану. Підтвердженням даної позиції є відсутність чіткої тенденції розвитку вітчизняного ринку цінних паперів протягом останніх 15 років, а також надзвичайно різкий спад після попереднього оновлення історичного максимуму у точці екстремуму 2014 року.

Провідну роль на ринку цінних паперів будь-якої країни виконують фондові біржі. Здійснимо аналіз інституційної складової вітчизняного ринку цінних паперів з метою визначення її структурних змін, з подальшим вибором найбільших бірж та порівнянням з провідними фондовими біржами світу. За даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України, впродовж останніх років кількість фондових бірж, на яких здійснювалась торгівля, зазнала значного скорочення. Так, станом на кінець 2017 року діяльність 3 фондових бірж (з наявних 10) характеризувалася відсутністю укладених контрактів, зокрема ПрАТ «УМБФ», ПрАТ «УМВБ» та ПрАТ «СЄФБ». Загальний внесок фондових бірж України в розвиток ринку цінних паперів у період 2013–2017 рр. подано на рисунку 2.

Однією з основних причин зазначених змін є зростання вагомості вторинного ринку. Так, станом на кінець 2017 року питома вага останнього займала 98,0% загальної кількості укладених угод, що становило 201,8 млрд. грн. В той час, коли первинний ринок, займаючи станом на аналогічну дату частку в розмірі 2,0%, характеризувався стрімким скороченням обсягів торгівлі. В цілому, станом на кінець 2017 року вітчизняний ринок цінних паперів представлений 7 учасниками, 5 з яких розташовані у м. Київ. Іншою можливою причиною даної динаміки є особливості ліквідності ринку цінних паперів. Враховуючи значну частку державних облігацій в загальному обсязі біржових контрактів, яка станом на кінець 2017 року становила 92,1%, можна стверджувати, що достатню ліквідність мають лише вищезазначені фінансові інструменти.

З метою забезпечення об'єктивності оцінки ринку цінних паперів України, а також визначення його ролі у міжнародному просторі, здійснимо порівняльний аналіз одного з основних його сегментів — біржового ринку акцій, з іноземними аналогами, які формують американський, азіатський, а також європейський фондові ринки.

Проведемо структурний аналіз міжнародного ринку цінних паперів в розрізі вищезазначених ринків (табл. 1).

Даний аналіз показав, що основна частка ринку акцій в розмірі 83,6% сформована на основі 61 найбільшої біржі, які розташовані у 9 розвинутих країнах: США, Японії, Великобританії, Франції, Німеччині, Китаї, Канаді, Швейцарії та Австралії. Слід зазначити, що питома вага лише 13 фондових бірж США становить 51,3% усього глобального ринку акцій, що обумовлено наявністю в даній країні двох найбільших фондових бірж світу (NYSE та NASDAQ), капіталізація яких протягом останніх 5 років зросла на 7386 млрд. дол. США (39,6%), що у 329 разів перевищує історичний максимум обсягу торгівлі на вітчизняному фондовому ринку.

Ринок цінних паперів формується на основі інституційних складових — фондових бірж, що ж

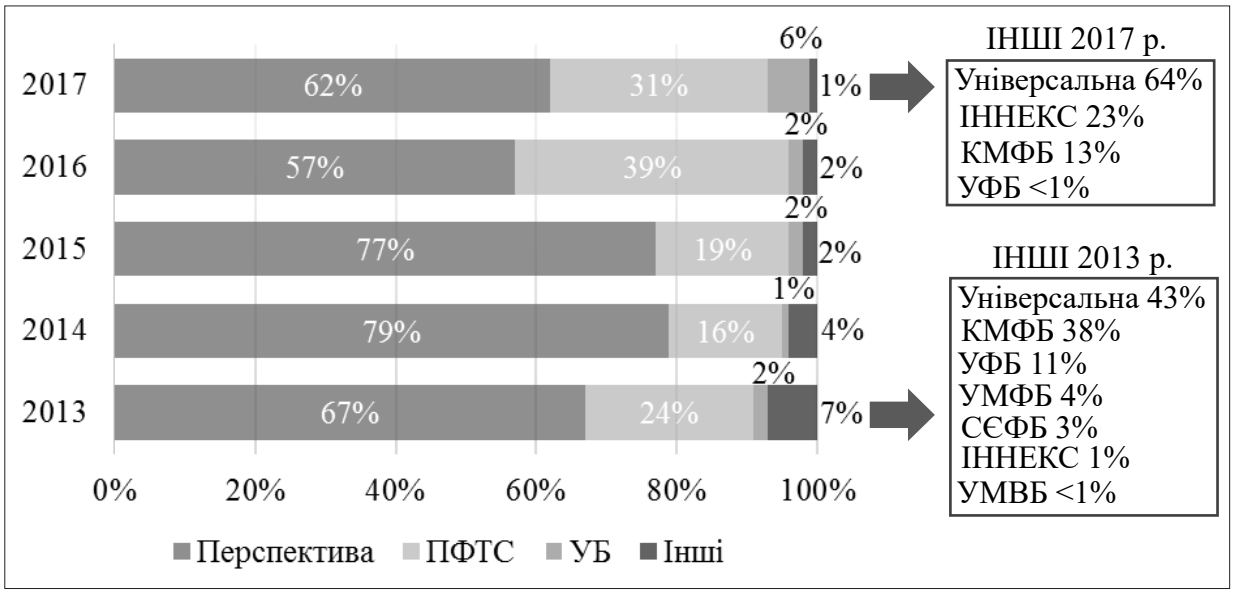

Рис. 2. Внесок фондових бірж у формування ринку цінних паперів України
Джерело: складено авторами на основі [8, с. 17]

Таблиця 1

Структурний аналіз глобального біржового ринку акцій на кінець 2017 р. в розрізі його регіонів

Ринок	Країна	Кількість бірж	Питома вага, %	Локація/Назва
Американський	США	13	51,3%	Нью-Йорк, Бостон, Філадельфія та ін.
	Канада	5	2,9%	Монреаль, Торонто, Ванкувер, Калгарі, Вінніпег
Азіатський	Японія	9	8,6%	Токіо, Кіото, Нагоя, Осака, Коба, Ніігата та ін.
	Китай	2	3,1%	Шанхай, Жень-Шень
Європейський	Великобританія	22	6,1%	Лондон, Глазго, Бірмінгем, Ліверпуль та ін.
	Франція	8	3,3%	Париж, Ліон, Марсель, Лілль, Нансі, Бордо, Нант, Тулуза
	Німеччина	7	3,2%	Франкфурт-на-Майні, Дюссельдорф, Гамбург, Мюнхен, Штутгарт, Бремен, Ганновер
	Швейцарія	1	2,7%	Цюрих
	Австралія	1	2,4%	Австралійська
Вітчизняний	Україна	10	менше 0,01%	УБ, Перспектива, УМВБ, ПФТС, ІННЕКС та інші
Інший	Інші	близько 120	16,4%	Біржі, які знаходяться в різних частинах світу

Джерело: складено авторами на основі [9]

стосується останніх, то їх основоположними елементами, які визначають обсяги торгівлі та рівень ціни є лістингові компанії. Капіталізація останніх прямо впливає на обсяги торгівлі на фондовій біржі, а їх ділова активність визначає коливання цін на акції. В площині національного ринку цінних паперів основним показником-індикатором розвитку вважається співвідношення капіталізації лістингових компаній до ВВП. Проаналізуємо динаміку даного показника в розрізі основних міжнародних ринків та визначимо серед них місце вітчизняного ринку цінних паперів.

Міжнародні ринки цінних паперів впродовж останніх 5 років характеризувалися тенденцією до зростання ділової активності, про що свідчить позитивна динаміка зазначеного показника (табл. 2).

Слід відмітити американський ринок, рівень обраного індикатора на якому перевищує 100%. Враховуючи значні обсяги ВВП США та Канади, можна говорити про надзвичайну розвиненість фондових ринків зазначених країн. Загалом, міжнародний максимум зафіксований у Гонконзі, де обране співвідношення впродовж останніх 5 років перевищувало 1000%.

На національному ринку цінних паперів впродовж 2013–2017 років можемо спостерігати різкий спад співвідношення капіталізації лістингових компаній

Таблиця 2

Співвідношення капіталізації лістингових компаній до ВВП в розрізі міжнародних ринків цінних паперів, %

Ринок	Країна	Період дослідження				
		2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Американський	США	144,0	151,1	138,3	146,9	165,7
	Канада	114,7	116,5	102,2	129,8	143,2
Азіатський	Японія	88,1	90,3	111,4	100,1	127,7
	Китай	41,1	57,3	74,0	65,4	71,2
Європейський	Польща	39,0	31,0	28,9	29,4	38,4
	Франція	81,9	73,1	85,7	87,6	106,5
	Німеччина	51,6	44,7	50,8	49,3	61,5
	Швейцарія	223,8	210,9	223,7	209,9	248,4
	Австралія	86,8	88,0	88,0	105,0	114,0
Вітчизняний	Україна	21,4	29,1	3,2	0,8	–
Міжнародний максимум	*Гонконг*	*1124,7*	*1109,3*	*1029,4*	*995,2*	*1274,1*

Джерело: розроблено авторами на основі [10]

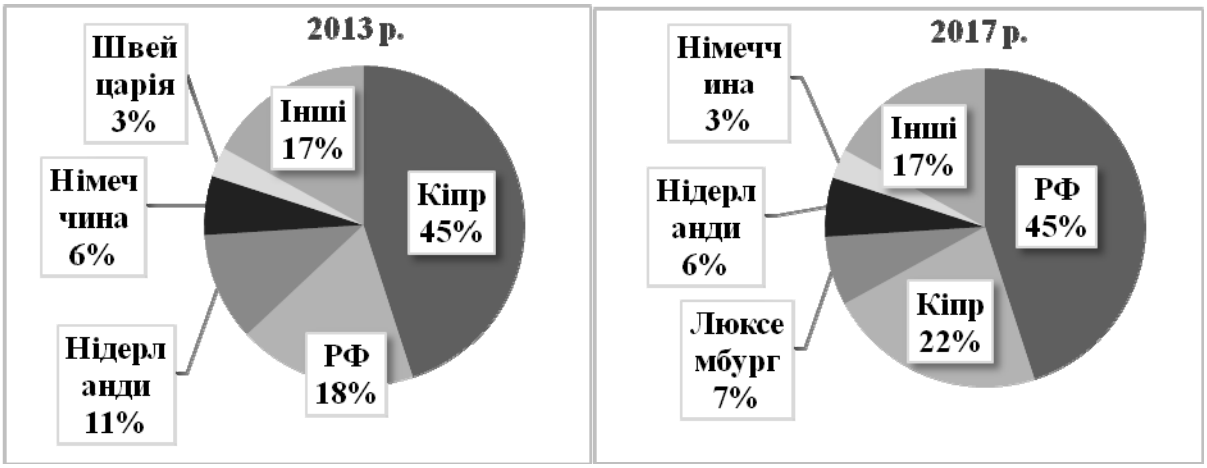

Рис. 3. Зміна структури власників значних пакетів акцій українських компаній, у % від загальної номінальної вартості цінних паперів

Джерело: побудовано авторами на основі [8, с. 80]

до ВВП. За даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України, основною причиною цього явища є «робота по очищенню ринку» спрямована на усунення «зловживання цінними паперами» та торгівлі «сміттєвими» акціями» [11, с. 4]. Як результат, бачимо процес зростання кількості державних цінних паперів та зміцнення їх вагомості.

З метою уникнення негативних тенденцій прояву монополізму також слід відслідковувати динаміку ступеня впливу інших країн на ринок цінних паперів країни. Динамізм структури власників значних пакетів акцій українських компаній (понад 10%) подано на рисунку 3.

Виявлена в результаті дослідження ринку цінних паперів України тенденція вказує на виникнення загрози скуповування українських компаній російськими інвесторами.

Одним з найважливіших показників оцінки розвитку будь-якого фондового ринку є динаміка фондових індексів, які його характеризують, виступаючи індикаторами як якісних, так і кількісних змін обраного ринку, відображає рівень ділової активності його суб'єктів (таблиця 3).

Слід зазначити, що протягом останніх 5 років найбільшого індексного зростання зазнав американський ринок, провідні індекси якого показали сумарний ріст у розмірі 12,7%, що, враховуючи стрімкий ріст капіталізації фондових бірж та економічного стану даного регіону, є закономірним явищем. Серед азіатських індексів негативна тенденція у розмірі

Таблиця 3

Аналіз індексів вітчизняного ринку цінних паперів у розрізі глобального

Ринок	Назва індексу	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Середній приріст, %	
							Країни	Регіони
Американський	S&P 500, USD	1498	1782	1995	2038	2252	10,7	12,7
	NASDAQ Composite, USD	3091	4160	4760	4898	5425	15,1	
	Dow Jones Composite, USD	4460	5638	6480	5965	6933	11,7	
Азіатський	TOPIX, JP¥	889	1302	1407	1196	1553	15,0	5,4
	Nikkei 225, JP¥	10802	15734	17198	19033	19454	15,8	
	Hang Seng, HKD	23602	22817	23858	20453	22503	-1,2	
Європейський	FTSE100, GBP	6083	6731	6548	5912	7210	4,3	7,7
	CAC40, EUR	3742	4248	4210	4910	5471	10,0	
	DAX, EUR	9473	9648	9849	11599	13320	8,9	
Вітчизняний	УБ, UAH	951	910	1033	686	796	-4,4	-4,6
	ПФТС, UAH	333	298	393	243	266	-5,5	

Джерело: розраховано авторами за даними: https://finance.yahoo.com/quote/

(–1,2%) спостерігалася на Гонконгській фондовій біржі, індикатором якої є індекс Hang Seng. Середній темп росту 3-х основних європейських індексів становить 7,7%. Що ж стосується вітчизняного ринку, представниками якого є індекси УБ та ПФТС, то протягом всього аналізованого періоду значення останніх характеризувалися відсутністю явних тенденцій, що, як результат, станом на кінець 2017 року, сформувало негативне значення середнього темпу росту (–4,6%).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволило вирішити актуальне наукове завдання, що полягало в дослідженні ринку цінних паперів України задля визначення його місця в системі міжнародних ринків.

Аналіз динамізму фактичних та нормалізованих обсягів торгівлі на ринку цінних паперів України в період 2013–2017 рр. вказує на його кризовий стан і зростання загрози скорочення іноземних інвестицій в економіку країни. Встановлено, що роль інституційної складової в розвитку вітчизняного ринку цінних паперів зменшується, причиною чого виступає зростання вагомості вторинного ринку. Зниження ліквідності ринку цінних паперів України призвело до скорочення кількості фондових бірж, які приймають реальну участь в його розвитку.

Здійснений порівняльний аналіз вітчизняного біржового ринку акцій з рядом провідних фондових ринків (американським, європейським, азіатським та іншими) вказує на багатократне переважання міжнародних ринків, причиною чого є відносно незначна капіталізація лістингових компаній до ВВП. Останній фактор має суттєвий вплив на обсяги торгівлі на фондовій біржі, а ділова активність лістингових компаній визначає коливання цін на акції. Найбільш розвиненим міжнародним ринком цінних паперів продовжує лишатись американський.

Негативним фактором впливу на розвиток вітчизняного ринку цінних паперів виступає на фоні військових дій на Сході України поступове скуповування пакетів акцій українських компаній російськими інвесторами, яке в 2017 р. набуло загрозливого характеру. Сукупність досліджених впливів призвела до негативної динаміки індексів вітчизняного ринку цінних паперів в розрізі глобального ринку.

Виявлені в ході дослідження негативні тенденції в розвитку українського ринку цінних паперів можуть стати причиною виникнення дестабілізації вітчизняного фінансового ринку та спричинити зростання ризиків відтоку інвестицій з країни.

Література

1. Ковальова О. М. Інституційні аспекти розвитку фондового ринку України. Науковий вісник Херсонського державного університет, серія: «Економічні науки». — 2016. — Вип.16. — Частина 1. — С. 124–127.

2. Краснова І. В. Фондовий ринок в Україні: стан та перспективи розвитку. Проблеми економіки. — 2014. — № 1. — С. 129–134.

3. Павлов В. І., Кривов'язюк І. В. Приватизація державних підприємств: курс лекцій. Луцьк: Надстир'я, 1998. — 180 с.

4. Павлов В. І., Кривов'язюк І. В. Ринок цінних паперів в умовах приватизації: регіональний аспект: монографія. Луцьк: Надстир'я, 2002. — 160 с.

5. Рубаха М. В., Голович О. Б. Ринок цінних паперів: сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. — 2015. — Вип.13. — Частина 2. — С. 207–210.

6. Стасіневич С. А., Шиндирук І. П. Ринок цінних паперів України: стан та проблеми. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». — 2017. — № 3 (3). — С. 97–100.

7. Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nssmc.gov.ua/

8. Річний звіт за 2017 рік Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.nssmc.gov.ua/documents/rtchniy-zvt-nktspfr-za-2017-rk/

9. Global stock market by country 2017 [Електронний ресурс] / Statista. The Statistics Portal. Режим доступу: https://www.statista.com.

10. Stock market capitalization, percent of GDP — country rankings [Електронний ресурс]. The Global Economy. Режим доступу: https://www.theglobaleconomy.com.

11. Ринок цінних паперів України: повне перезавантаження. Річний звіт за 2015 рік Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. 128 с. Режим доступу: https://www.nssmc.gov.ua/documents/33518/

References

1. Kovalova, O.M. (2016) Instytutsiini aspekty rozvytku fondovoho rynku Ukrainy [Institutional aspects of Ukraine Stock market]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytet, seriia: «Ekonomichni nauky» — Scientific herald of Kherson State University, series: «Economic sciences», 16 (1), 124–127.

2. Krasnova, I. V. (2014) Fondovyi rynok v Ukraini: stan ta perspektyvy rozvytku [Stock market in Ukraine: State and development prospects]. Problemy ekonomiky — Economic issues, 1, 129–134.

3. Pavlov, V. I. & Kryvovyazyuk, I. V. (1998) Pryvatyzatsiia derzhavnykh pidpryiemstv [Privatization of state enterprises]. Lutsk, Nadstyria, Ukraine.

4. Pavlov, V. I & Kryvovyazyuk, I. V. (2002) Rynok tsinnykh paperiv v umovakh pryvatyzatsii: rehionalnyi aspekt [Securities market in privatization conditions: regional aspect]. Lutsk, Nadstyria, Ukraine.

5. Rubakha, M.V. & Holovych, O.B. (2015) Rynok tsinnykh paperiv: suchasnyi stan, problemy i perspektyvy rozvytku [Securities market: current state, problems and prospects of development]. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu — Scientific herald of International Humanitarian University, 13 (2), 207–210.

6. Stasinevych, S. A. & Shyndyruk, I. P. (2017) Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy: stan ta problem [Ukraininan Securities market: state and issues]. Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Ceriia: «Ekonomichni nauky» — International scientific journal. Series: «Economic sciences», 3 (3), 97–100.

7. National securities and stock market Commission's official website URL: http://www.nssmc.gov.ua/.

8. National securities and stock market Commission's Annual report 2017. URL: https://www.nssmc.gov.ua/documents/rtchniy-zvt-nktspfr-za-2017-rk/.

9. Global stock market by country 2017. Statista. The Statistics Portal. URL: https://www.statista.com.

10. Stock market capitalization, percent of GDP — country rankings (2018). The Global Economy. URL: https://www.theglobaleconomy.com.

11. Ukrainian Securities market: Full rebooting. National securities and stock market Commission's Annual report 2015. URL: https://www.nssmc.gov.ua/documents/33518/.

УДК 338.124.4(091)(045)

Остропольська Зоя Миколаївна
кандидат філософських наук, доцент
Харківська державна академія культури
Остропольская Зоя Николаевна
кандидат философских наук, доцент
Харьковская государственная академия культуры
Ostropolska Zoya
Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor
Kharkiv State Academy of Culture

DOI: 10.25313/2520-2294-2018-10-4189

КРИЗИ ЯК ЯВИЩЕ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО ПРОЦЕСУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РЕФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

КРИЗИСЫ КАК ЯВЛЕНИЕ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА И ИХ ВЛИЯНИЕ НА РЕФОРМИРОВАНИЕ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

CRISES AS A PHENOMENON OF MACROECONOMIC PROCESS AND THEIR INFLUENCE ON REFORMING OF ECONOMY OF UKRAINE

Анотація. *Розглянуто проблематику дослідження природи криз в економіці в контексті аналізу теорій криз в світовій економічній думці, досвіду проведення економічних реформ та застосування моделей антикризового управління в економічній практиці. Зазначено, що перші економічні кризи, загострення соціальних протиріч в середині XIX ст. обумовили необхідність теоретичного осмислення виникнення, розвитку криз та заходів щодо їх подолання. Розглянуто окремі теорії криз в світовій економічній думці: теорія циклічності К. Маркса, який вбачав причину кризи у самій природі капіталізму, в протиріччі між суспільним характером виробництва і приватним характером присвоєння його результатів; неокласична і ліберальна школи в економіці акцентували на недоспоживанні населення, що викликає надвиробництво, відповідно антикризовими заходами вважалося стимулювання споживання; концепція американського інституціоналізму, в основу якої покладено ідею державного регулювання економіки та соціального контролю у виробництві; концепція циклічності Дж. М. Кейнса, згідно з якою ринкова система не має рівноваги, для її стабілізації потрібна активна, цілеспрямована економічна політика держави, а саме: заходи фіскального, податково-бюджетного регулювання, стимулювання сукупного попиту, збільшення інвестицій, зайнятості, обсягів ВНП; теорія криз М. І. Туган-Барановського, який вважав, що недосконалість ринкового механізму призводить до порушення пропорційності в економіці, подолання якого можливе шляхом регулювання інвестицій; теорія «довгих хвиль» М. Д. Кондратьєва, яка базується на циклічних коливаннях економічної кон'юнктури, що охоплюють тривалі періоди (50–60 років) і дозволяє прогнозувати розвиток світової економічної кон'юктури; соціокультурний підхід до вивчення природи соціальних криз, який містить ідею про те, що треба розглядати кризовий стан не тільки у суто економічному аспекті, але й у контексті всього соціокультурного спектра суспільного життя, подолання криз шляхом кардинальної зміни системи цінностей у сучасному суспільстві.*

Ключові слова: *економічна криза, циклічність, економіка, виробництво, споживання, рівновага, кон'юнктура, ринок, теорії криз, соціокультурний підхід.*

Аннотация. *Рассмотрена проблематика исследования природы кризисов в мировой экономике в контексте анализа теорий кризисов в мировой экономической мысли, опыта проведения экономических реформ, использования моделей антикризисного управления в экономической практике. Отмечено, что первые экономические кризисы, обострение социальных противоречий в середине XIX века. обусловили необходимость теоретического осмысления возникновения, развития кризисов и мер по их преодолению. Рассмотрены отдельные теории кризисов в мировой экономической мысли:*

теория цикличности К. Маркса, который усматривал причину кризиса в самой природе капитализма, в противоречии между общественным характером производства и частным характером присвоения его результатов; неоклассическая и либеральная школы в экономике акцентировали на недопотреблении населения, вызывающее перепроизводство, соответственно антикризисными мерами считалось стимулирование потребления; концепция американского институционализма, основанная на идее государственного регулирования экономики и социального контроля над производством; концепция цикличности Дж. М. Кейнса, согласно которой рыночная система не имеет равновесия, для ее стабилизации требуется активная, целенаправленная экономическая политика государства: меры фискального, налогово-бюджетного регулирования, стимулирования совокупного спроса, увеличение инвестиций, занятости, объема ВНП; теория кризисов М. И. Туган-Барановского, который считал, что несовершенство рыночного механизма ведет к нарушению пропорциональности в экономике, преодоление которой возможно путем регулирования инвестиций; теория «длинных волн» Н. Д. Кондратьева, которая базируется на циклических колебаниях экономической конъюнктуры, охватывающих длительные периоды (50–60 лет) и позволяет прогнозировать развитие мировой экономической конъюктуры; социокультурный подход к изучению природы социальных кризисов, который содержит в себе идею о том, что надо рассматривать кризисное состояние не только в сугубо экономическом аспекте, но и в контексте всего социокультурного спектра общественной жизни, преодоления кризиса путем кардинального изменения системы ценностей в современном обществе.

Ключевые слова: *экономический кризис, цикличность, экономика, производство, потребление, равновесие, конъюнктура, рынок, теории кризисов, социокультурный подход.*

Summary. *The perspective of a research of the nature of crises in world economy in the context of the analysis of theories of crises in a world economic thought, experience of carrying out economic reforms, uses of models of crisis management in economic practice is considered. It is noted that the first economic crises, aggravation of social contradictions in the middle of the 19th century. have caused need of theoretical judgment of emergence, development of crises and measures for their overcoming. Separate theories of crises in a world economic thought are considered: the theory of recurrence K. Marx who saw the reason of crisis in the nature of capitalism, in a contradiction between the public nature of production and the private nature of assignment of his results; neoclassical and liberal schools in economy accented on underconsumption of the population, defiant overproduction, respectively consumption stimulation was considered as crisis response measures; the concept of the American institutionalism based on the idea of state regulation of economy and social control over production; concept of recurrence of J. M. Keynes according to which the market system has no balance her stabilization requires active, purposeful economic policy of the state: measures of fiscal, tax and budgetary regulation, stimulation of cumulative demand, increase in investments, employment, GNP volume; the theory of crises of M. Tugan-Baranovsky who considered that the imperfection of a market mechanism leads to violation of proportionality in economy which overcoming is possible by regulation of investments; the theory of «long waves» of M. Kondratyev which is based on the cyclic fluctuations of an economic environment covering the long periods (50–60 years) and allows to predict development of a world economic conjuncture; sociocultural approach to studying of the nature of social crises which comprises the idea that it is necessary to consider crisis state not only in especially economic aspect, but also in the context of all sociocultural range of public life, overcoming crisis by cardinal change of system of values in modern society.*

Key words: *economic crisis, recurrence, economy, production, consumption, balance, environment, market, theories of crises, sociocultural approach.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах реформування економічної системи України важливого значення набуває звернення до історичного досвіду господарських реформ і дослідження природи економічних криз в світовій науці. За останні півтора століття накопичено певний досвід дослідження кризових явищ, природи їх виникнення, механізмів попередження та ліквідації наслідків. Вивчення та узагальнення цього досвіду вельми важливо для вирішення сучасних проблем економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема дослідження природи та методів подолання кризи все більше привертає увагу дослідників. Вона обговорюється на міжнародних симпозіумах, висвітлюється на сторінках періодичних видань, зокрема такими фахівцями, як Бузгалин А. В. [2], Воробйов Є. М. [4], Геєць В. В. [6], Гальчинський А. [5], Дерев'янкін Т. І. [7], Задорожний Г. В. [8, 9], Лортикян Э. Л. [11, 12], Мазаракі А., Лагутін В. [13], Устенко О. [16], Федотова В. Г. [17], Хайтун С. Д. [18], Чернявський Г. Й. [19], Ядгаров Я. С. [20] та ін. Основною проблематикою досліджень цих науковців є визначення природи і механізму розвитку кризи як макроекономічного процесу в контексті світових соціально-економічних тенденцій.

Формування цілей статті (постановка завдання). В контексті існуючого в науковій літературі дискурсу

розглянути природу і механізм криз як складових макроекономічного процесу та їх вплив на процес реформування економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як показує історичний досвід, економічні погляди і концепції відображають процеси, що відбуваються в економіці, і їх поява завжди пов'язана з потребами живої економічної практики. Але, узагальнюючи практику, економічні вчення не пасивно відображають процеси, які відбуваються у суспільстві, а чинять на них певний вплив.

Ставлення до кризових явищ в економіці змінювалося протягом майже трьох століть. Слово «криза» походить від грецького слова «crisis», яке означає «перелом». Значення цього слова запозичене із лікарської практики і означає вирішальну стадію розвитку хвороби, коли вона посилюється або переходить в іншу хворобу, чи взагалі закінчується смертю. У XVII–XVIII ст. поняття «криза» стало застосовуватися і відносно процесів, що відбуваються в соціальному просторі, наприклад військова криза, політична криза, культурна криза та ін. Лише наприкінці XIX поняття кризи стало розглядатися стосовно національної економіки: багато вчених досліджували природу і механізм розвитку кризи як макроекономічного процесу.

Перша криза була зафіксована в Англії в 1825 році, потім вони стали повторюватися кожні 10–11 років. По мірі формування світового господарства кризи стали охоплювати одночасно економіку ряду країн, чиї економічні зв'язки носили більш або менш глибокий характер. З кінця XIX століття економічні кризи стають світовими. Їх інтенсивність різна, але криза 1929–1933 рр. в США (отримала назву «Велика депресія») за своєю руйнівною силою перевершила усі попередні. Крім глобальних економічних криз існують і часткові, проміжні, структурні кризи та рецесії, що охоплюють окремі сфери економіки [4, с. 394].

В економічній думці існують численні версії щодо причин циклічного розвитку економіки і кризи як однієї з фаз бізнес-циклу. Одні бачать ці причини у низькій купівельній спроможності населення, інші — в порушенні рівноваги між інвестиціями і заощадженнями, треті — в розладі грошово-кредитної системи. Уже майже два останні століття економіка країн з ринковою системою час від часу опиняється у смузі кризи, переживаючи спади виробництва [4, с. 392].

Теорія економічних криз почала розвиватися в другій половині XIX ст.. Було чимало наукових праць, які пов'язували кризи з кон'юктурними коливаннями попиту, споживанням, природними циклами. Особливе місце в цьому ряду належить теорії циклічності К. Маркса. Як зауважує Я. С. Ядгаров, узагальнюючи теорію криз, К. Маркс «в «Капіталі» надавав казуальної оцінки нагромадженню капіталу та розподілу доходів при капіталізмі, що неминуче призводить до періодів «загального надвиробництва». Циклічний процес починається з підйому, викликається зростанням сукупного попиту для накопичення заради максимального прибутку, до якого прагнуть капіталісти, — це причина; закінчується цикл спадом, оскільки зростаючий в період підйому попит на працю перевищує його реальну пропозицію і призводить до підвищення заробітної плати та усунення безробіття, що обертається потім зниженням норми прибутку і уповільненням накопичення — це наслідок. І знову починається черговий економічний цикл, протягом якого відбувається нова переструктуризація економіки, що супроводжується інвестиціями та створенням нових робочих місць, доки в процесі накопичення не запанують тенденції зниження норми прибутку, зростання резервної армії працівників і падіння заробітної плати. Настає кризова ситуація» [20, с. 109]. Таким чином, К. Маркс вбачав причину циклічності у самій природі капіталізму, в протиріччі між суспільним характером виробництва і приватним характером присвоєння його результатів.

Представники неокласичної і ліберальної шкіл висували різні версії про природу і причини економічних криз. Багато хто з них вважав причиною криз недоспоживання населення, що викликає надвиробництво, відповідно «ліками» від криз вважалося стимулювання споживання. При оцінці поглядів на циклічність і її причини треба зазначити, що вони залежали в часі від зміни самої соціально-економічної дійсності. Так, світова економічна криза 1929–1933 рр. дала новий поштовх розвитку концепцій виникнення криз і заходів щодо подолання їх наслідків. Багато економістів причину кризи вбачали у збільшенні обсягів виробництва, яке не було забезпечене платоспроможним попитом. Існує досвід виходу американського суспільства з економічної кризи 1929–1933 рр. Його вивчення має важливе значення для сучасності, зокрема і для України. Комплекс реформ («Новий курс») президента США Ф. Рузвельта ґрунтувався на ідеї державного регулювання економіки, наприклад, планування народного господарства. Одним з перших актів Ф. Рузвельта в рамках політики «Нового курсу» було зміцнення банківської і фінансової систем. Центральне місце в реформах належало державному регулюванню національної економіки. Головним вектором «Нового курсу» було зарегулювання приватновласницької, індивідуалістичної ринкової стихії, яка поставила

США на межі економічної та соціальної катастрофи [7, с. 10–12]. «Новий курс» показав, що подолання кризи відбувається значно швидше, якщо воно здійснюється цілеспрямовано: на основі державних програм, адекватних ситуації. Як стверджував Е. Л. Лортикян у своїй праці «Історія економічних реформ», ідея державного регулювання економіки спиралася на концепції американського інституціоналізму, ранніми представниками якого були Т. Веблен, Дж. Коммонс, У. Мітчел, А. Берлі, Р. Минз, С. Чейз та ін, в основу яких покладена ідея соціального контролю над виробництвом і регулювання капіталістичної економіки. В кінці 20-х — початку 30-х років, і особливо в роки «великої депресії», ідеї раннього інституціоналізму отримали достатнє поширення в США. Інституціоналісти не лише підготували ґрунт для політики «Нового курсу», але і взяли безпосередню участь у його реалізації, входили до складу «мозкового тресту» президента Рузвельта [12, с. 72].

Іншим джерелом ідеї «нового курсу» було кейнсіанство, безпосереднім теоретичним попередником якого був американський інституціоналізм. Дж. М. Кейнс виходив з того, що ринкова система не має рівноваги, для її стабілізації потрібна активна, цілеспрямована економічна політика держави. Саме заходами фіскальної, податково-бюджетної політики держава покликана стимулювати сукупний попит, а з ним і збільшення інвестицій, зайнятості, обсягів ВНП. У формуванні економічного циклу беруть участь, за Дж. Кейнсом, такі фактори, як сукупне споживання, гранична ефективність капіталу, психологічний закон споживання, який пов'язаний із заощадженнями та нагромадженнями. Тривалість економічного циклу залежить від тривалості служби таких елементів основних фондів, як устаткування, машини, а також від терміну реалізації надлишкових запасів товарів і послуг, вироблених понад попит. На його думку, термін реалізації цих запасів складає 3–5 років. На підставі цієї теорії Дж. Кейнс розробив практичні рекомендації щодо застосування економічних методів обмеження наслідків спаду виробництва шляхом державного регулювання економіки через ставки процентів, інвестиції, кредити, податки, ціни та інші економічні важелі [20]. Як зазначає С. Д. Хайтун, кейнсіанську економіку в країнах, які нині утворюють пул країн «золотого мільярда», спричинили Велика депресія 1929–1933 рр. і Друга світова війна. Деякий час після того основною причиною економічних криз було коливання «перекормлення» та «недокормлення» найманого працівника в країнах з кейнсіанською економікою. «Однак по мірі глобалізації світових процесів в ході соціальної еволюції (в напрямі зростання зв'язності «усього з усім») все більшу роль починає відігравати хронічне «недокормлення» працівника бідних регіонів. Сьогоднішні світова криза, на мій погляд, має такі масштаби саме тому, що циклічна фаза «недокормлення» працівника Заходу наклалася на хронічне «недокормлення» працівника інших регіонів [18, с. 33]. Отже світові кризи, робить висновок С. Д. Хайтун, стимулюють кейнсіанські реформи в економіці збіднілих країн, прискорюючи їх еволюцію.

Велике значення у вирішенні проблем економічних криз мав розвиток на початку XX ст. теорії економічних циклів і кон'юнктури. «Важливою віхою», за твердженням Е. Л. Лортикяна, у світовій науці з цієї проблематики була книга М. І. Туган-Барановського «Періодичні промислові кризи» (1894). В ній головну причину циклічних коливань він вбачав у диспропорційності між рухом заощаджень та інвестицій, «передбачивши тим самим основну ідею кейнсіанської теорії циклів» [11, с. 115]. Причиною криз М. І. Туган-Барановський вважав недосконалість ринкового механізму, що веде до порушення пропорційності в економіці. Вирішити її можна шляхом регулювання інвестицій.

Інвестиції, на думку М. І. Туган-Барановського — важливий чинник успішного соціального розвитку суспільства. Ситуацію в перманентнокризовій ситуації в Україні в умовах сьогодення можна змінити на краще саме за умови використання інвестиційних ресурсів. Чому ж так важливі інвестиції для України? Ось як аргументує їх значення відомий український економіст О. Устенко: «Кожний додатковий мільярд доларів інвестицій надає можливість нашій економіці зростати на 0.1–0,5%. Виходить, якщо до нас заходять 10 млрд. дол. інвестицій, вони створюють можливість зростання економіки додатково до природного зростання на 5%. З 1991 р. ми лвічі одержали 10 млрд. дол. І більше інвестицій на рік. Але в 2017 р. у нас було 2,5 млрд. дол. Для того, щоби збільшити їх приплив, необхідно змінити якість інвестклімату, створити можливості захистити право власності в суді і знизити рівень корупції, поки-що найвищий в Європі [16].

М. І. Туган-Барановський — найвідоміший у світі український учений-економіст, зазначає В. М. Геєць, «стояв на позиціях еволюційно-інституційного підходу до трактування господарського розвитку, що передбачає вивчення історичних форм господарства в їх єдності із соціальними, політичними, духовними аспектами суспільного поступу. Визнаючи провідну роль держави як інституту, він ще на межі XIX–XX ст. зауважував, що нестримуваний державною

владою капіталізм розгортає всю міць своєї руйнівної сили, тож принцип laissez-faire втрачає довіру». В. М. Геєць робить висновок: «Це надбання прогностичного характеру відомого українського вченого-теоретика має фундаментальне значення для сьогодення, оскільки нинішня криза довела справедливість його твердження» [6, с. 7].

Значний внесок у розвиток теорії криз вніс російський вчений-економіст М. Д. Кондратьєв. Його теорія «Довгих хвиль» базується на циклічних коливаннях економічної кон'юнктури, що охоплюють тривалі періоди (50–60 років). На основі багатого емпіричного матеріалу він обґрунтував думку, що розвиток економіки проходить періоди прискорення і уповільнення, причому періоди ці носять довготривалий характер. Великі хвилі містять «підвищувальну» і «понижуючу» хвилі, утворюючи період у кілька десятиліть (40–60 років). «Підвищувальна» хвиля викликається революційними зрушеннями в техніці і технології виробництва, у сфері грошових, кредитних і фінансових відносин. «Низхідна» обумовлена наростаючою нестійкістю економіки, аграрними кризами, розладом фінансово-кредитної системи, кризою на ринку цінних паперів. М. Д. Кондратьєв у своїй теорії не обмежився констатацією «великих хвиль», але розробив методи прогнозування розвитку світової економічної кон'юктури. Його теорія великих циклів отримала світове визнання і розвиток [4, с. 402].

Сучасні соціальні аналітики зазначають, що кожна світова економічна криза стимулює нову хвилю критики капіталізму, сприяє переосмисленню співвідношення матеріальних і духовних факторів у житті людини. Вони посилаються на нові тенденції в суспільній свідомості населення західних країн. Сутність цих тенденцій полягає в тому, що поступово змінюються ціннісні пріоритети в житті людини в умовах панування тотальної споживчої психології. Про це свідчать і соціологічні дослідження, проведені в країнах Заходу. Так, журнал «Шпігель», аналізуючи результати опитування німців та австрійців, повідомляє про те, що 4/5 всіх його респондентів говорять про готовність змінити власні звички, свій стиль життя, якщо це буде потрібно для поліпшення економічного устрою суспільства. «Їх альтернатива — це включення в проект розвитку не тільки економічного зростання, але і багатьох інших параметрів, що мають соціально-гуманітарний, економічний, етичний зміст» [17, с. 3–4].

Бізнесмени, фінансисти, політичні та економічні менеджери провідних західних країн все більше усвідомлюють, що економічні кризи, які набувають глобальних масштабів, стають перманентним явищем за способом свого існування. За традицією причини цього явища вони вбачають у розбалансуванні механізмів саморегулювання ринків [2, с. 88].

Глобальне світове господарство, умовно кажучи, поділяється на «центр» і «периферію». Ця світо система ні що інше, як співіснування і поділ праці між різними країнами із різними способами виробництва і ринковими відносинами. «Центр» — розвинені країни Заходу, до розгалуженої «периферії» входить і Україна разом з іншими країнами пострадянського простору. Як зазначає А. Гальчинський, нинішній «центр» сформувався за участі ресурсної бази (в її широкому розумінні) «периферії». Економічна криза, яка спричиняє катастрофу в існуванні «центра» спричиняє катастрофічні зміни в господарській діяльності країн, що належать до «периферії». «Криза 2008–2009 рр. сигналізує нам про ці реалії, — відмічає А. Гальчинський. — Незважаючи на те, що її епіцентром були країни «цивілізаційного центру» (насамперед США і Великобританія), сценарій виявився «традиційним» — основний тягар кризи переноситься на країни «периферії». Так було в період світової фінансової кризи 1997–1998 рр., такі самі результати маємо і нині. Як писав Ф. Бродель, «бідні країни залишаються бідними через те, що вони бідні», і навпаки — «багаті — тому, що вони багаті». Криза — «нова роздача карт, але з вигодою для найсильніших». Цей принцип дається взнаки певною мірою і сьогодні» [5, с. 10].

На думку В. М. Геєця, в Україні, незважаючи на масу суперечливих проблем у багатьох сферах, здебільшого вже сформовано основи пост демократичного капіталізму. Але у нас поки що неможливі рівноправні відносини між державою і бізнесом. Ліберальні начала, ринкові відносини мають бути реалізовані з урахуванням інтересів усього суспільства, за умови поєднання державного і ринкового управління [6, с. 10, 13].

Однією з умов подолання фінансово-економічних кризових явищ в Україні є стабілізація внутрішніх ринків. Розвиток внутрішнього ринку споживчих товарів є невід'ємною складовою загальної стратегії реформування економіки України, в тому числі в умовах посткризових трансформаційних процесів [13, с. 17].

Однак більш глибоке осмислення ситуації наводить на думку про існування кризового стану не тільки економіки, але і всього соціокультурного спектра суспільного життя. Останнім часом стає все актуальнішим соціокультурний підхід до вивчення природи криз, який містить у собі ідею про те, що необхідно кардинально змінити систему цінностей у сучасному суспільстві. Здійснити це можна завдяки створенню нової системи освіти з урахуванням специфіки і відмінностей різних країн і національних культур. «Всі

сучасні кризи містять свою глибинну причину саме в духовній сфері», — підкреслює Р. В. Задорожний. На його думку, освіта, яка була сформована в межах великої писемної традиції і надавала спільні духовні змісти та універсалії, світоглядно-ціннісні орієнтації, сьогодні вже не потрібна. Все більш поширеною стає псевдоосвіта як форма пост (недо) модерну, вона не просто руйнівна, але зводить людину — споживача — до тварини, адже саме тварині «не потрібно замислюватися над вищими смислами життєдіяльності, оскільки її життя інстинктивне, воно не реалізується в творчості» [9, с. 90–91].

Необхідно здійснити переакцентування: від однобічного курсу на економічні інтереси і стимули перейти до орієнтації на соціокультурні чинники, в першу чергу на їх морально-етичну складову. Основний недолік сучасної економічної практики полягає в тому, що в ній відокремлена господарська діяльність від моральної, етичної. На це у свій час звертав увагу В. С. Соловйов — видатний російський мислитель другої половини XIX ст. «Визнавати в людині тільки діяча економічного — виробника, власника та споживача матеріальних благ є точка зору помилкова і аморальна. — зазначав він. — Згадані функції не мають самі по собі значення для людини і анітрохи не виражають її гідності. Продуктивна праця, володіння та користування її результатами репрезентують одну із сторін життя людини або одну із сфер її діяльності, але істинно людський інтерес викликається тут тільки тим, як і «для чого людина діє в певній сфері» [15, с. 35].

Інший видатний мислитель — філософ і економіст С. М. Булгаков — вказував на необхідність вироблення гуманної економічної раціональності. Зіставляючи квієнтистські вчення, які сповідують містично-споглядальне, занадто аскетичне ставлення до життя (наприклад, буддизм), і «сучасний європейський епікуреїзм», він писав: «Повною протилежністю цього серйозного і похмурого світогляду є епікурейський, легковажний світогляд посереднього європейця, для якого прагнення до збільшення багатства, комфорт, вічна потреба насолоди є нагальним і настільки само собою зрозумілим, що йому навіть в голову не приходить створювати для виправдання цього особливу доктрину або мораль, і вся своєрідність його світогляду усвідомлюється тільки в зіставленні з світоглядом протилежним» [3, с. 223].

«Економічний людина» стає рабом господарської стихії. На ці аспекти поневолення людини економікою звертав увагу англійський морально-релігійний проповідник Т. Карлейль. У своїй роботі «Герої і героїчне в історії», яка вийшла в світ у 1981 р., цей релігійний мораліст розгорнув всебічну критику споживчого духу капіталізму. Споживацтво, на його думку, стало специфічною ознакою утилітарного способу мислення і дії [10].

Формування нової культурної раціональності обумовлює високу духовність людини. Ще М. Вебер розрізняв два види раціональності — формальну, засновану на утилітарізмі, «сухих» розрахунках «голому практицизмі», і сутнісну, яка враховує і певні ціннісні постулати. М. Вебер довів, що власне формальну раціональність грошових розрахунків слід розглядати як другорядну, або як таку, що суперечить кінцевим цілям, які обумовлені вищими цінностями [8, с. 97]. Практикування бережливої етики зумовлює орієнтування на використання зберігаючих технологій в процесі виробництва і споживання. При цьому необхідно враховувати природні і соціальні ресурси, їх стан і перспективи розвитку в контексті існування майбутніх поколінь, які повинні забезпечити подальше, оптимізоване у всіх вимірах, існування соціуму.

Найважливіше у формуванні нового глобального етосу та подолання кризи як перманентного явища сучасної економіки — досягнення збалансованого зростання споживання, що передбачає і його обмеження з декількох позицій. Сьогодні людська цивілізація переживає системну кризу і її головним детермінуючим фактором є стан людського духу. Але якщо матеріальні потреби безперервно зростають, а індустрія і вся цивілізація в цілому ще більшою мірою стимулюють ці потреби, то, як зазначав М. А. Бердяєв, порятунок людини, природи, планетарного середовища можливі тільки на основі революційних змін духу і в першу чергу — завдяки обмеженню матеріальних потреб. Якщо народи бажають духовно відродитися, підкреслював філософ, їм доведеться стати на шлях розумного аскетичного самообмеження і одухотворення всього господарського життя [1, с. 696].

Висновки. Історичний досвід показує, що економічні вчення, відображаючи об'єктивно назрілі потреби економічного та соціального розвитку суспільства, містять в собі дослідження природи криз та заходів по їх нейтралізації, спрямовані на відновлення господарського процесу.

Аналізуючи різні підходи до визначення та подолання економічної кризи можна зробити висновок, що майже всі вони містять в собі спільну головну ідею — необхідність державного регулювання економіки з метою забезпечення рівноваги господарської системи. Особливо актуалізується це питання сьогодні в умовах модернізації всієї господарсько-економічної діяльності в Україні. Адже саме в тих країнах, де за певних обставин ринкові відносини певною мірою не були сформовані у їх класичній

формі, владні інституційні засоби модернізації суспільства мають певний пріоритет.

До середини XIX ст. панувала класичні школа політичної економії, яка не залишала місця для свідомого впливу держави на економічні процеси, вона радше виконувала поліцейські функції, що зводилися до оборони країни, підтримці внутрішнього порядку, встановленню мит, виданню законів та правил, що регулюють господарську діяльність.

Перші економічні кризи, загострення соціальних протиріч в середині XIX ст. обумовили необхідність перегляду ролі держави в економічному житті. В світовій економічній думці з'явились перші спроби зрозуміти причини економічних коливань. Так, з'являється теорія циклічності К. Маркса, який вбачав причину кризи у самій природі капіталізму; теорії криз неокласичної та ліберальної школи (причина криз в недоспоживанні населення, відповідно антикризовими заходами вважалося стимулювання споживання); концепція американського інституціоналізму, в основі якої ідея державного регулювання економіки та соціальний контроль над виробництвом; концепція циклічності Дж. М. Кейнса, згідно з якою ринкова система не має рівноваги, для її стабілізації потрібна активна, цілеспрямована економічна політика держави (заходи фіскальної, податково-бюджетної політики держави); теорія криз М. І. Туган-Барановського, який вважав, що недосконалість ринкового механізму призводит до порушення пропорційності в економіці і вирішити її можна шляхом регулювання інвестицій; теорія «довгих хвиль» М. Д. Кондратьєва, яка базується на циклічних коливаннях економічної кон'юнктури, що охоплюють тривалі періоди (50–60 років), і дозволяє прогнозувати розвиток світової економічної кон'юктури; соціокультурний підхід до вивчення природи криз, який містить у собі ідею про те, що треба розглядати кризові стани економіки у контексті всього соціокультурного спектра суспільного життя, подолання кризи шляхом кардинальної зміни системи цінностей у сучасному суспільстві.

В умовах глобалізації домінує неоліберальна доктрина, згідно з якою ефективними в економічній діяльності є ринкові фактори. Але поступово посилюється і протилежна тенденція, сутність якої полягає в використанні антикризових заходів, запропонованих різними течіями економічної думки шляхом державного регулювання економіки. Сучасні успішні країни починають інтенсивніше залучати державні механізми для регулювання господарських процесів національних економік. Існують загальні принципи, здатні якщо не запобігти, то істотно ослабити наслідки кризи, а саме: 1) створення конкурентного середовища; 2) роздержавлення та приватизація; 3) стимулювання середнього та малого бізнесу; 4) розширення експорту; 5) структурна перебудова; 6) зростання інвестицій; 7) удосконалення фінансово-кредитної та податкової системи. Не слід забувати також про соціокультурну складову суспільного життя та формування нової, гуманної раціональності: переосмислення ідеології і психології споживання, впровадження у свідомість мас нового економічного етосу.

Література

1. Бердяев Н. А. Философия неравенства / Н. А. Бердяев // Бердяев Н. Судьба России: Сочинения. — М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО. — Пресс; Х.: Изд-во Фолио, 1998. — С. 479–730.

2. Бузгалин А. В. Мировой экономический кризис: природа и альтернативы будущего (марксистский анализ) / А. В. Бузгалин, И. А. Колганов // Социальная экономика. — 2009. — № 2. — С. 87–97.

3. Булгаков С. Н. Очерки по истории экономических учений / С. Н. Булгаков // Социальная экономика. — 2009. — № 2. — С. 219–225.

4. Воробйов Є. М. Економічна теорія в питаннях та відповідях / Є. М. Воробйов. — Харків: ТОВ «Р.И.Ф.», 2002. — 640 с.

5. Гальчинський А. За межами капіталізму / А. Гальчинський // Економіка України. — 2011. — № 9. — С. 4–16.

6. Геєць В. М. Особливості взаємозв'язку економічних та політичних трансформацій на шляху до реконструктивного розвитку економіки України / В. М. Геєць // Економіка України. — 2017. — № 10. — С. 3–17.

7. Дерев'янкін Т. І. «Новий курс» у Сполучених Штатах Америки (30-і роки XX ст.) / Т. І. Дерев'янкін // Історія народного господарства та економічної думки України: міжвід. зб. наук. пр. — Вип. 30. — К., 1998. — С. 3–14.

8. Задорожний Г. В. Роль і значення соціального партнерства для сучасного розвитку України / Г. В. Задорожний // Соціальна економіка. — 2007. — № 1–2. — С. 93–100.

9. Задорожный Г. В. О фундаментализации университетского образования / Г. В. Задорожный // Социальная экономика. — 2007. — № 1–2. — С. 84–91.

10. Карлейль Т. Теперь и прежде / Т. Карлейль. — М.: Республика, 1994. — 415 с.

11. Лортикян Э. Л. История экономики и экономической мысли Украины. Эволюция рыноной экономики / Э. Л. Лортикян. — Харьков: Консум, 2004. — 360 с.

12. Лортикян Э. Л. История экономических реформ: Мировой опыт второй половины XIX–XX вв. / Э. Л. Лортикян. — Харьков: Консум, 1999. — 288 с.

13. Мазаракі А., Лагутін В. Ринок споживчих товарів в Україні: посткризові тенденції / А. Мазеракі, В. Лагутін // Економіка України. — 2011. — № 9. — С. 17–27.

14. Печчеи А. Человеческие качества / Аурелио Печчеи. — М.: Прогресс, 1980. — 302 с.

15. Соловьев В. С. Экономический вопрос с нравственной точки зрения / В. С. Соловьев // Социальная экономика. — 2008. — № 3–4. — С. 34–45.

16. Устенко О. «Запас прочности заканчивается» / О. Устенко // Аргументы и факты. — 2018. — 31. — С. 3.

17. Федотова В. Г. Меняющаяся социальность: будущее капитализма / В. Г. Федотова, В. А. Колпаков, Н. Н. Федотова // Вопросы философии. — 2011. — № 6. — С. 3–15.

18. Хайтун С. Д. Постиндустриальная нравственная революция и ее экономическая (кейнсианская) первооснова / С. Д. Хайтун // Вопросы философии. — 2011. — № 3. — С. 24–35.

19. Чернявский Г. И. Франклин Рузвельт / Г. И. Чернявский. — М.: Молодая гвардия, 2012. — 542 с.

20. Ядгаров Я. С. История экономических учений: Учебник. 3-е издание / Я. С. Ядгаров. — М.: ИНФРА-М, 2001. — 320 с.

References

1. Berdyaev N. A. Filosofiya neravenstva / N. A. Berdyaev // Berdyaev N. Sudba Rossii: Sochineniya. — M.: ZAO Izd-vo EHKSMO. — Press; H.: Izd-vo Folio, 1998. — S. 479–730.

2. Buzgalin A. V. Mirovoj ehkonomicheskij krizis: priroda i alternativy budushchego (marksistskij analiz) / A. V. Buzgalin, I. A. Kolganov // Socialnaya ehkonomika. — 2009. — № 2. — S. 87–97.

3. Bulgakov S. N. Ocherki po istorii ehkonomicheskih uchenij / S. N. Bulgakov // Socialnaya ehkonomika. — 2009. — № 2. — S. 219–225.

4. Vorobjov Є. M. Ekonomichna teoriya v pitannyah ta vidpovidyah / Є. M. Vorobjov. — Harkiv: TOV «R.I.F.», 2002. — 640 s.

5. Galchinskij A. Za mezhami kapitalizmu / A. Galchinskij // Ekonomika Ukraini. — 2011. — № 9. — S. 4–16.

6. Geєc V. M. Osoblivosti vzaємozv'yazku ekonomichnih ta politichnih transformacij na shlyahu do rekonstruktivnogo rozvitku ekonomiki Ukraini / V. M. Geєc // Ekonomika Ukraini. — 2017. — № 10. — S. 3–17.

7. Derevyankin T. I. «Novij kurs» u Spoluchenih SHtatah Ameriki (30-i roki HKH st.) / T. I. Derevyankin // Istoriya narodnogo gospodarstva ta ekonomichnoї dumki Ukraini: mizhvid. zb. nauk. pr. — Vip. 30. — K., 1998. — S. 3–14.

8. Zadorozhnij G. V. Rol i znachennya socialnogo partnerstva dlya suchasnogo rozvitku Ukraini / G. V. Zadorozhnij // Socialna ekonomika. — 2007. — № 1–2. — S. 93–100.

9. Zadorozhnyj G. V. O fundamentalizacii universitetskogo obrazovaniya / G. V. Zadorozhnyj // Socialnaya ehkonomika. — 2007. — № 1–2. — S. 84–91.

10. Karlejl T. Teper i prezhde / T. Karlejl. — M.: Respublika, 1994. — 415s.

11. Lortikyan E. L. Istoriya ehkonomiki i ehkonomicheskoj mysli Ukrainy. EHvolyuciya rynonoj ehkonomiki / E. L. Lortikyan. — Harkov: Konsum, 2004. — 360 s.

12. Lortikyan E. L. Istoriya ehkonomicheskih reform: Mirovoj opyt vtoroj poloviny HIH-HKH vv. / E. L. Lortikyan. — Harkov: Konsum, 1999. — 288 s.

13. Mazaraki A., Lagutin V. Rinok spozhivchih tovariv v Ukraini: postkrizovi tendencii / A. Mazeraki, V. Lagutin // Ekonomika Ukraini. — 2011. — № 9. — S. 17–27.

14. Pechchei A. Chelovecheskie kachestva / Aurelio Pechchei. — M.: Progress, 1980. — 302 s.

15. Solovev V. S. Ehkonomicheskij vopros s nravstvennoj tochki zreniya / V. S. Solovev // Socialnaya ehkonomika. — 2008. — № 3–4. — S. 34–45.

16. Ustenko O. «Zapas prochnosti zakanchivaetsya» / O. Ustenko // Argumenty i fakty. — 2018. — 31. — S. 3.

17. Fedotova V. G. Menyayushchayasya socialnost': budushchee kapitalizma / V. G. Fedotova, V. A. Kolpakov, N. N. Fedotova // Voprosy filosofii. — 2011. — № 6. — S. 3–15.

18. Hajtun S. D. Postindustrialnaya nravstvennaya revolyuciya i ee ehkonomicheskaya (kejnsianskaya) pervoosnova / S. D. Hajtun // Voprosy filosofii. — 2011. — № 3. — S. 24–35.

19. Chernyavskij G. I. Franklin Ruzvelt / G.I. CHernyavskij. — M.: Molodaya gvardiya, 2012. — 542 s.

20. Yadgarov Ya. S. Istoriya ehkonomicheskih uchenij: Uchebnik. 3-e izdanie / Ya. S. Yadgarov. — M.: INFRA-M, 2001. — 320 s.

УДК 339.54, 339.56

Саргсян Лилит Норайровна
кандидат экономических наук, научный сотрудник
Институт экономики имени М. Котаняна НАН РА
Sargsyan Lilit
PhD in Economics, Research Associate
Institute of Economics after M. Kotanyan of NAS RA

DOI: 10.25313/2520-2294-2018-10-4232

ЭКСПОРТ АРМЕНИИ И ВОЗМОЖНОСТИ ЕГО РАСШИРЕНИЯ В РАМКАХ ЕАЭС

ARMENIAN EXPORT AND OPPORTUNITIES FOR ITS EXPANSION WITHIN THE FRAMEWORK OF THE EAEU

Аннотация. *Стимулирование экспорта является одним из главных направлений внешнеэкономической политики многих стран мира. Однако, страны не могут производить и экспортировать все товары. А государственные средства не безграничны, чтобы стимулировать экспорт всех товаров. Поэтому нужно знать в каких сферах экономики страна обладает сравнительным или же конкурентным преимуществам для экспорта на рынки других стран. Стимулирование экспорта товаров, обладающим сравнительным или конкурентным преимуществам может стать главной задачей политики стимулирования экспорта, так как такой механизм специализации дает наивысший эффективность. Для стран с малой экономикой, как Армения, ограниченный внутренний спрос не может стать основой для долгосрочного устойчивого экономического роста. По этому, для обеспечения стабильных темпов экономического роста большое значение имеет внешний спрос, который в данном случае величина почти что неограниченная.*

В статье рассматриваются возможности реализации выявленных сравнительных преимуществ экспорта Республики Армении в рамках Евразийского экономического союза. Основываясь на индексе Выявленных сравнительных преимуществ, предложенному со стороны Б. Балассы, представлены те группы товаров, для которых целевыми могут стать рынки членов-стран ЕАЭС.

Информационной базой для статьи служили статистические данные Национальной статистической службы Республики Армении и Всемирного банка.

Ключевые слова: *ЕАЭС, выявленные сравнительные преимущества, индекс ВСП, экспорт, импорт, целевые рынки.*

Summary. *Export promotion is one of the main directions of foreign economic policy in many countries of the world. However, countries cannot produce and export all goods. And government resources are not unlimited to stimulate the export of all goods. Therefore, you need to know in which areas of the economy the country has a comparative or competitive advantage for export to the markets of other countries. Stimulation the export of goods with comparative or competitive advantages may become the main goal of export promotion policy, because such mechanism of specialization provides the highest efficiency. For countries with small economies like Armenia, limited domestic demand cannot be the basis for long-term sustainable economic growth. Therefore, to ensure sustanable economic growth, external demand is of great importance, which in this case is almost unlimited.*

The article presents the implementation opportunities of revealed comparative advantages of RA exports within the Eurasian economic union. On the basis of the index RCA presented by Bela Balassa, are represented the groups of commodities for which the target markets may become the markets of EAEU members. For the article the statistical base were NSS RA and the WB statistical data.

Key words: *EAEU, revealed comparative advantage, index RCA, export, import, target markets.*

Постановка проблемы. Как правила, правительства развивающихся стран рассматривают стимулирование экспорта как важнейший шаг для обеспечения устойчивого экономического роста. Однако всем понятно, что страна не может производить и экспортировать все на свете. Да и государственные средства тоже ограничены, чтобы стимулировать экспорт каждой продукции. Вот поэтому очень важно знать что может экспортировать страна с наивысшей эффективностью. Для стран с малой экономикой, как Армения, ограниченный внутренний спрос не может стать основой для долгосрочного устойчивого экономического роста. По этому, для обеспечения стабильных темпов экономического роста большое значение имеет внешний спрос, который в данном случае величина почти что неограниченная.

Анализ последних исследований и публикаций. По мнению многих экономистов, стимулирование экспорта приводит к тому, что страна все больше получает иностранную валюту, необходимую для импорта, для решения проблем равновесия платежного баланса, для погашения внешнего долга и для прочего [4, с. 473–485; 5, с. 212].

Некоторые экономисты считают, что наивысшей эффективности страна достигнет, при специализации на производство и экспорт таких товаров, в которых у него имеется совершенные, сравнительные, или же конкурентные преимущества [2, с. 10–38; 1, с. 181–189]. Этот принцип специализации обеспечивает наиболее эффективное распределение производственных ресурсов. Самым распространенным методом для выявления наиболее эффективных продуктов для экспорта считается метод, предложенной Беллой Баласса, расчет индекса выявленных сравнительных преимуществ.

Опыт разных стран показывает, что высокие и стабильные темпы экономического роста смогли обеспечить те страны, технологическое содержание экспорта которых перешел с продуктов низкого технологического содержания к продуктам высокого технологического содержания [3, с. 54–73]. А те страны, экспорт которых ориентирован на ресурсоемких продуктов, так и не смогли обеспечить высокие темпы экономического роста [4, с. 13–69].

Формулировка целей статьи. Целью данной статьи является проведение анализа структуры и динамики экспорта РА, выявление тех сфер армянской экономики, которые имеют сравнительное преимущества для экспорта на рынок ЕАЭС.

Изложение основного материала исследования. Анализ структуры армянского экспорта с точки зрения товарного распределения, не очень обнадеживает. 4 товарных групп (драгоценные камни и металлы, недрагоценные металлы, готовые пищевые продукты и минеральные продукты) в 2000–2017 гг. составили в среднем 82.9% армянского экспорта [7]. Это означает, что для экспорта Армении характерно довольно высокий степень концентрированности, что не является благоприятным фактором для обеспечения экономического роста. Но это еще не все.

Еще одной проблемой армянского экспорта является его технологическое содержание. Анализ структуры экспорта Армении с точки зрения технологического составляющего показывает, что в период 2001–2017 гг. технологический состав экспорта Армении изменился наихудшим образом: в 2017 г. сократился удельный вес товаров с низким, со средним и с высоким технологическим содержанием (с 88.1% до 68.9%), а взамен увеличился удельный вес продуктов с высокой ресурсоемкостью (с 11.9% до 31.1%) [7].

Этот факт не может благотворно влиять на процесс формирования экономического роста страны. Более того если эта тенденция будет проявляться и в дальнейшем, то это только усугубит ситуацию.

Внутренний потребительский рынок Армении довольно маленький, и ограничен примерно 3-х миллионным населением. Однако, в 2015 году, Армения став членом ЕАЭС, решила эту проблему. Отныне фирмы, зарегистрированные в Армении, получили льготные условия для выхода на многомиллионный рынок ЕАЭС.

На основе индекса Выявленных сравнительных преимуществ, разработанной Б. Балассой [1, с. 99–123], можно определить те сферы экономики Армении, в которых РА имеет ВСП с точки зрения экспорта на рынок ЕАЭС.

Данные для расчета индекса ВСП взяты из официального портала всемирного банка [8]. Сперва мы рассмотрим индекс ВСП Армении в целом. Далее мы сделаем расчет данного индекса для экспорта на рынок ЕАЭС в период 2007–2014 гг., чтобы понять какие товары имели сравнительное преимущество экспорта на рынок ЕАЭС до членства Армении в ЕАЭС. А дальше мы покажем — вырос ли экспорт этих товаров в 2015–2017 гг. или нет и вырос ли возможность расширения экспорта Армении после членство в ЕАЭС?

Итак, по нашим расчетам [8], в течении 2007–2014 гг. экспорт Армении почти всегда имел ВСП по 5-и из 97 товаров, такие как «живые животные», «рыба и ракообразные», «съедобные фрукты и орехи, кожура цитрусовых/корки дынь», «предметы одежды и принадлежности к одежде, кроме трикотажных машинного или ручного вязания», «летательные аппараты, космические аппараты и их части». Надо отметить, что весь данный период сохранили ВСП

в экспорте следующие 14 товаров и товарных групп: «кофе, чай, мате и пряности», «продукты переработки овощей, фруктов, орехов и т.д.», «безалкогольные и алкогольные напитки и уксус», «табак и промышленные заменители табака», «соль; сера; земли и камень; известь и цемент», «руды, шлак и зола», «изделия из камня, гипса, цемента, асбеста, слюды или аналогичных материалов», «стекло и изделия из него», «жемчуг, драгоценные и полудрагоценные камни, драгоценные металлы, бижутерия, монеты», «черные металлы», «медь и изделия из нее», «алюминий и изделия из него», «прочие недрагоценные металлы, металлокерамика, изделия из них и т.д.», «часы всех видов и их части». Таким образом, выходит, что в данный период времени 19 товары имели сравнительные преимущества экспорта. Это означает, что в краткосрочном периоде времени экспорт данных товаров и товарных групп может расти, в том числе и благодаря рынку ЕАЭС. Однако надо еще уточнить страны-ЕАЭС импортируют ли данные товары? И даже если импортируют, нужно еще выяснить импорт проводится из Армении или из других стран. Анализ статистических данных [8] показывает, что все 19 товаров входит в состав импорта стран ЕАЭС, по которым Армения имеет ВСП, однако в рассматриваемый период в странах ЕАЭС спрос данных товаров в основном покрывается за счет импорта из других стран мира. Импорт только 2-х армянских товаров из 19 составляет более чем 1% импорта стран ЕАЭС («безалкогольные и алкогольные напитки и уксус», «натуральный и искусственный мех; изделия из него»). Проблематичной можно считать еще тот факт, что удельный вес многих товаров из вышеперечисленных 19 составляет менее, чем 0.05% импорта стран ЕАЭС. Эти товары представлены ниже: «живые животные», «съедобные фрукты и орехи, кожура цитрусовых/корки дынь», «руды, шлак и зола», «предметы одежды и принадлежности к одежде, кроме трикотажных машинного или ручного вязания», «стекло и изделия из него», «черные металлы», «медь и изделия из нее», «алюминий и изделия из него», «прочие недрагоценные металлы, металлокерамика, изделия из них и т.д.», «летательные аппараты, космические аппараты и их части», «часы всех видов и их части». В наше время даже страны с большими запасами природных ресурсов не допускают стимулирование экспорта сырьевых продуктов в том случаи, если это сырье вполне может использоваться на промышленности отечественных отраслей. Тем более этот вопрос важен для Армении, природные запасы которого не безграничны. Таким образом, учитывая тот факт, что 5 из этих товаров являются сырьевыми продуктами, экспорт которых по нашему мнению вовсе не желательно стимулировать, остаются проблематичным только 6 товаров, по которым Армения имеет ВСП, но которые занимают менее, чем 0.05% импорта ЕАЭС.

Итак, можно сказать, что из 14 армянских товаров (то есть-это те же 19 товары, которые приведены выше, исключая те 5 сырьевых продуктов), которые обладают сравнительным преимуществом на рассматриваемый период времени, только 2 товары занимают 1% импорта ЕАЭС, еще 6 товаров занимают 0.05–1%, а 6 товаров менее, чем 0.05% импорта ЕАЭС. Это означает, что товары, экспорт которых обладает сравнительным преимуществом, не потребляются большими количествами на рынке ЕАЭС. Возможно, конечно, что анализированные данные изменятся далее за чет снижения таможенных пошлин.

Для более глубокого анализа нами проведен расчет индекса ВСП армянских товаров на рынок ЕАЭС. В итоге получилась следующая картина: 9 армянских продуктов обладают сравнительным преимуществом на рынке России на период 2007–2014 гг., и еще 3 продукта получили сравнительное преимущество только в последние 2 года данного периода, на рынке Беларуси сравнительным преимуществом обладали только 2 товары, и еще 4 получили его на последние 2 года, на рынке Казахстана 3 армянских товаров обладали, и еще 3 получили ВСП за последние 2 года, а на рынке Киргизии 1 товар имел, и еще 2 получили ВСП. Итак, 12 армянских товаров обладают ВСП на рынке России, 6 товаров-на рынке Белоруссии, 6 товаров — на рынке Казахстана, и 3 товара — на рынке Киргизии. Однако это не означает, что в общем счете на рынке ЕАЭС 27 армянских товаров имеют ВСП, так как некоторые из товаров совпадают. Обобщим результаты: безалкогольные и алкогольные напитки и уксус обладают ВСП на рынках всех стран ЕАЭС, съедобные фрукты и орехи, кожура цитрусовых/корки дынь, продукты переработки овощей, фруктов, орехов и т.д., соль; сера; земли и камень; известь и цемент обладают ВСП на рынках России и Беларуси, жемчуг, драгоценные и полудрагоценные камни, драгоценные металлы, бижутерия, монеты имеют ВСП на рынках России, Белоруссии и Казахстана, изделия из камня, гипса, цемента, асбеста, слюды или аналогичных материалов имеют ВСП на рынках России и Казахстана, фармацевтическая продукция обладает ВСП на рынках Казахстана и Киргизии. Что касается приобретения ВСП на последние 2 года, то нужно отметить, что рыба и ракообразные, продукты животного происхождения, табак и промышленные заменители табака, кофе, чай, мате и пряности, пробка и изделия из нее получили ВСП на рынке России, продукты неорганической химии, органические или

неорганические соединения драгоценных металлов, изотопов — на рынке Белоруссии, разные пищевые продукты, инструменты, ложки, вилки из недрагоценных металлов- на рынке Казахстана, эфирные масла и резиноиды, парфюмерные, косметические или туалетные средства — на рынке Киргизии.

Выводы. Итак, остается только огласить факты-экспорт вышеупамянутых товаров из Армении на рынок ЕАЭС вырос на период 2015–2017 или нет?

Анализ статистических данных показывает, что в 2016 г. экспорт безалкогольных и алкогольных напитков, которые обладали ВСП на рынках всех стран ЕАЭС, заметно сократился из Армении как в Россию, так в Беларусь и в Казахстан. Экспорт съедобных фруктов вырос на рынках России и Беларусь. Экспорт продуктов переработки овощей, фруктов и т.д. сократился из Армении в Россию и в Беларусь. Экспорт соли, серы и т.д. вырос на данный период как в Россию, так и в Беларусь. Экспорт жемчуга, драгоценных и полудрагоценных камней и металлов вырос только на рынке Беларуси, а на рынках России и Казахстана заметно сократился. Экспорт изделий из камня и т.д. вырос на рынке России, но значительно сократился на рынке Казахстана. Экспорт фармацевтической продукции незначительно вырос на рынке Казахстана. Это означает, что даже сравнительное преимущество тех товаров, которые до присоединения к ЕАЭС имели ВСП на рынке ЕАЭС, не используется по полной мере.

Как уже было отмечено, есть такие товары, которые приобрели ВСП в последние 2 года, но даже из этих товаров экспорт только табака вырос из Армении в Россию, экспорт товаров неорганической химии вырос из Армении в Беларусь. А экспорт остальных товаров, которые приобрели ВСП, снизился. То есть Армения с точки зрения экспорта так и не смог использовать те потенциальные преимущества, которые имел до присоединения к ЕАЭС.

Таким образом, перед нами стоит логический вопрос — было ли эффективно для Армении решение о присоединении к ЕАЭС с экономической точки зрения. Во всяком случаи с точки зрения расширения экспорта Армения не получила те преимущества, которые были предугаданы заранее.

Литература

1. Balassa B. (1978) Exports and economic growth: further evidence, Journal of Development Economics, 5, P. 181–189.
2. Krugman/Obstfeld, International Economics. 2003, Chapter 2: Labor Productivity and Comparative Advantage: The Ricardian Model, 712 pp.
3. Lall S. Export of manufactures by developing countries: emerging patterns of trade and location, Oxford Review of Economic Policy, 11(2). — 1998. — p. 54–73.
4. Lall S. Technological change and industrialization in the Asian NIEs': Achievements and Challanges, Technological Learning and Innovation: The Experience of the Asian NIEs, p. 13–69, 2000, Cambridge: Cambridge University Press.
5. Prebish R. The Economic Development of Latin America and its Principal Problems, United Nations Department of Economic Affairs, 1950. — 247 pp.
6. Singer H. The Distribution of Trade between Investing and Borrowing Countries, American Economic Review, 1950. — p. 473–485.
7. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.armstat.am
8. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.worldbank.org

References

1. Balassa B. (1978) Exports and economic growth: further evidence, Journal of Development Economics, 5, P. 181–189.
2. Krugman/Obstfeld, International Economics. 2003, Chapter 2: Labor Productivity and Comparative Advantage: The Ricardian Model, 712 pp.
3. Lall S. Export of manufactures by developing countries: emerging patterns of trade and location, Oxford Review of Economic Policy, 11(2). — 1998. — p. 54–73.
4. Lall S. Technological change and industrialization in the Asian NIEs': Achievements and Challanges, Technological Learning and Innovation: The Experience of the Asian NIEs, p. 13–69, 2000, Cambridge: Cambridge University Press.
5. Prebish R. The Economic Development of Latin America and its Principal Problems, United Nations Department of Economic Affairs, 1950. — 247 pp.
6. Singer H. The Distribution of Trade between Investing and Borrowing Countries, American Economic Review, 1950. — p. 473–485.
7. [Elektronnyiy resurs]. — Rezhim dostupa: www.armstat.ая
8. [Elektronnyiy resurs]. — Rezhim dostupa: www.worldbank.org

УДК 336.76+351.82

Вергелюк Юлія Юріївна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансових ринків
Національний університет державної фіскальної служби України
Вергелюк Юлия Юрьевна
кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансовых рынков
Национальный университет государственной фискальной службы Украины
Verheliuk Yuliia
PhD in Economics,
Associate Professor of Department of Financial Markets
National University of the State Fiscal Service of Ukraine

DOI: 10.25313/2520-2294-2018-10-4233

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ІНСТИТУТІВ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ ТА КОМПАНІЙ З УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ В УКРАЇНІ

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ИНСТИТУТОВ СОВМЕСТНОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ И КОМПАНИЙ ПО УПРАВЛЕНИЮ АКТИВАМИ В УКРАИНЕ

STATE REGULATION OF THE INTERACTION BETWEEN JOINT INVESTMENT INSTITUTES AND ASSET MANAGEMENT COMPANIES IN UKRAINE

Анотація. *Стаття присвячена вивченню основних засад державного регулювання взаємодії інститутів спільного інвестування (ІСІ) та компаній з управління активами (КУА). Обґрунтовується необхідність налагодження співпраці КУА та ІСІ як передумови стимулювання розвитку спільного інвестування в Україні в контексті державного регулювання цього процесу. Акцентується увага на необхідності стимулювання розвитку ІСІ та КУА, як інститутів інвестування, правові засади функціонування яких дають змогу колективізувати капітали та розділяти ризики.*

Досліджуються підходи до розкриття сутності ІСІ як з наукової, так і з правової точки зору, які містять відмінності. Деталізуються ключові норми Закону України «Про інститути спільного інвестування», які важливі для визначення особливостей взаємодії з КУА. Доводиться необхідність чіткого нормативного визначення мети управління активами ІСІ, яка становить предмет взаємодії з КУА.

Відзначається наявність особливостей співпраці пайових та корпоративних інвестиційних фондів з компаніями з управління активами, що зумовлені їх правовою природою. Розглядаються відмінності суб'єктної системи управління активами пайових та корпоративних ІСІ. Приділяється увага вивченню нововведень законодавства України, щодо випуску та обігу цінних паперів та має суттєве значення для співпраці КУА та ІСІ. Пропонується авторське визначення співпраці КУА та ІСІ, на основі вивчених засад державного регулювання, де робиться акцент на досягненні злагодженої, ефективної, правомірної та взаємовигідної співпраці КУА та ІСІ в Україні.

Робляться висновки про те, що взаємодія компаній з управління активами та інститутів спільного інвестування – це складний та багатоаспектний процес, від ефективності державного регулювання якого залежить збереження активів та примноження капіталу. Саме збереження капіталу та примноження активів є предметом співпраці компаній з управління активами та інститутів спільного інвестування. Тому, подальші наукові пошуки необхідно направити на вирішення

існуючих проблем державного регулювання взаємодії компаній з управління активами та інститутів спільного інвестування.

Ключові слова: *спільне інвестування, державне регулювання, управління активами, інститут спільного інвестування, активи, компанія з управління активами, цінні папери.*

Аннотация. *Статья посвящена изучению основных принципов государственного регулирования взаимодействия институтов совместного инвестирования (ИСИ) и компаний по управлению активами (КУА). Обосновывается необходимость налаживания сотрудничества КУА и ИСИ как предпосылки стимулирования развития совместного инвестирования в Украине в контексте государственного регулирования этого процесса. Акцентируется внимание на необходимости стимулирования развития ИСИ и КУА, как институтов инвестирования, правовые основы функционирования которых позволяют коллективизировать капиталы и разделять риски.*

Исследуются подходы к раскрытию сущности ИСИ как с научной, так и с правовой точки зрения, которые содержат различия. Детализируются ключевые нормы Закона Украины «Об институтах совместного инвестирования», которые важны для определения особенностей взаимодействия с КУА. Доказывается необходимость четкого нормативного определения цели управления активами ИСИ, которая составляет предмет взаимодействия с КУА.

Отмечается наличие особенностей сотрудничества паевых и корпоративных инвестиционных фондов с компаниями по управлению активами, обусловленные их правовой природе. Рассматриваются различия субъектной системы управления активами паевых и корпоративных ИСИ. Уделяется внимание изучению нововведений законодательства Украины относительно выпуска и обращения ценных бумаг и имеет существенное значение для сотрудничества КУА и ИСИ. Предлагается авторское определение сотрудничества КУА и ИСИ, на основе изученных основ государственного регулирования, где делается акцент на достижении согласованного, эффективного, правомерного и взаимовыгодного сотрудничества КУА и ИСИ в Украине.

Делаются выводы о том, что взаимодействие компаний по управлению активами и институтов совместного инвестирования – это сложный и многоаспектный процесс, от эффективности государственного регулирования которого зависит сохранение активов и приумножения капитала. Именно сохранение капитала и приумножения активов является предметом сотрудничества компаний по управлению активами и институтов совместного инвестирования. Поэтому, дальнейшие научные исследования необходимо направить на решение существующих проблем государственного регулирования взаимодействия компаний по управлению активами и институтов совместного инвестирования.

Ключевые слова: *совместное инвестирование, государственное регулирование, управление активами, институт совместного инвестирования, активы, компания по управлению активами, ценные бумаги.*

Summary. *The article is devoted to the study on state regulation of the interaction between joint investment institutes and asset management companies in Ukraine. Substantiated the need to establish the interaction between joint investment institutes and asset management companies as stimulant precondition of joint investment development in context of its state regulation. Emphasized the need to stimulate the development of joint investment institutes and asset management companies as investment institutions that have legal rights to collectivize the capital and to distribute risks.*

The points of views on the essence of joint investment institute as scientific term and legal institution are analyzed. Detailed the key points of Law of Ukraine «On Joint Investment Institutes» that ae important for interaction with asset management companies. Proved the need to create the clear legal definition of the asset management aim for joint investment institutes that is the subject of interaction with asset management companies.

Noted the specifics of interaction between unit and corporate investment funds and asset management companies that are defined by their legal nature. The differences in subjective asset management system in unit investment funds and corporate investment funds are analyzed. Special attention is given to the innovations in the Ukrainian legislation on the issue and circulation of securities that are important for interaction between joint investment institutes and asset management companies. Offered author's definition of interaction between joint investment institutes and asset management companies that is based on the principles of state regulation with emphasis on the cooperative, effective, legitimate and mutually beneficial interaction between joint investment institutes and asset management companies in Ukraine.

Made the conclusion that the interaction between asset management companies and joint investment institutions is a complex and multi-faceted process and the effectiveness of state regulation affects saving of assets and increasing capital. Saving capital and raising assets is the subject of cooperation between asset management companies and joint investment institutions. So, further research needs to be directed to solving existing problems of state regulation of interaction between asset management companies and joint investment institutions.

Key words: *joint investment, state regulation, asset management, joint investment institute, assets, asset management company, securities.*

Постановка проблеми. Сектори фінансового ринку України відзначаються диспропорційністю розвитку. В умовах фінансової нестабільності та посткризового відновлення важливим стимулюючим фактором розвитку інвестування на фінансовому ринку є можливість перерозподілу ризиків. Інститути спільного інвестування — суб'єкти фінансового ринку, які забезпечують учасникам перерозподіл ризиків. До того ж, враховуючи особливості їх функціонування, а саме — можливість передачі управління активами більш досвідченим та спеціалізованим інститутам — компаніям з управління активами, можливості збереження інвестицій значно зростає. В більшій мірі, проблеми співпраці ІСІ та КУА, що функціонують на фінансовому ринку України, можна вирішити шляхом застосування певних інструментів державного регулювання. Інтеграційні та глобалізаційні процеси створюють передумови побудови економічних відносин в Україні в межах цивілізованої площини, що врегульована зі всіх сторін та мінімізує невизначеність та конфлікт інтересів, а зловживань тим більше. Взаємодія ІСІ із КУА є складним та багатоаспектним процесом, що безумовно, потребує державного регулювання. Таке регулювання повинно бути науково — обґрунтованим та детально вивченим, адже, в кінцевому підсумку повинно стимулювати інвестиційну діяльність в країні, захищаючи права та інтереси учасників інвестиційного процесу. Саме ефективне державне регулювання взаємодії КУА та ІСІ є передумовою стимулювання інвестиційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на те, що ринок ІСІ в Україні зародився не так давно, не всі аспекти його функціонування є детально вивченими. Зокрема, потребують наукового вивчення питання державного регулювання взаємодії КУА та ІСІ. При цьому, чимало праць вітчизняних науковців присвячені дослідженню окремих питань державного регулювання ІСІ та КУА. Значний внесок у вивчення тематики внесли: Вергун А. А. [3], Кампі О. Ю. [10], Сущ О. П. [2], Слободян О. А. [7], Шевцова О. Ю. [1].

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є вивчення основних нормативно-правових засад державного-регулювання взаємодії ІСІ та КУА в Україні, виявлення проблем та особливостей цієї взаємодії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державне регулювання взаємодії ІСІ та КУА в Україні формувалося шляхом імплементації норм міжнародного законодавства, що зумовлено самим походженням інститутів спільного інвестування В вітчизняному законодавстві присутні риси регулювання ІСІ Великої Британії, США, Німеччини, країн Прибалтики. В цьому руслі слушними є думки О. Й. Шевцової та В. М. Тихонової, що відзначають пріоритетність державного регулювання діяльності інститутів спільного інвестування. Ефективність діяльності ІСІ значно залежить від правового та інституційного середовища, що включає нормативно-правову базу, згідно з якою проводиться діяльність ІСІ, а також системи регулювання їх діяльності [1, с. 42].

Заслуговує на увагу спостереження Сущ О. П., яка відзначає, що проблемними аспектами діяльності КУА ІСІ є те, що на науковому рівні досліджуване питання вивчається переважно економістами, а з точки зору правового регулювання існують деякі прогалини [2, с. 892]. Проте, це легко пояснити специфікою їх діяльності. Тому, вивчення засад державного регулювання співпраці КУА та ІСІ дозволить гармонійно поєднати правові та економічні аспекти їх діяльності.

Нормативно-правове регулювання взаємодії ІСІ та КУА здійснюється згідно наступних діючих актів: Закону України «Про інститути спільного інвестування «, Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», Закону України «Про інвестиційну діяльність», Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», а також суміжними законами, указами, постановами, рішеннями та положеннями, які регулюють ринок цінних паперів, діяльність компаній з управління активами, інвестиційну діяльність та підприємницьку діяльність в Україні.

Беззаперечним є позитивний вплив на диверсифікацію інвестиційної діяльності поширення ІСІ. Адже, у будь-якій країні суттєвим внутрішнім джерелом інвестицій є заощадження дрібних потенційних інвесторів, а найбільш поширеним та привабливим механізмом їх залучення до різних ланок економіки — спільне інвестування як об'єкт коштів багатьох суб'єктів з метою їх розміщення у цінні папери, що являється предметом спеціальних підприємницьких структур — інститутів спільного інвестування [3]. Інститути спільного інвестування являють собою різновид існуючих у світі інвестиційних фондів. Під інвестиційними фондами варто сприймати тих учасників фондового ринку, що здійснюють акумулювання коштів інвесторів, для подальшої передачі їх в управління іншому суб'єкту — тому, що займатиметься управлінням даними фондами.

Дещо іншим є правове трактування сутності ІСІ. Варто відзначити, що у юридично закріпленим існування ІСІ в Україні стало у 2001 р. із прийняттям Закону України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)», який на сьогоднішній день втратив чинність. Відповідно до ЗУ «Про інститути спільного інвестування» [4] ІСІ — це інвестиційні фонди, в яких акумулюються кошти інвесторів для подальшого отримання прибутку через вкладення їх у цінні папери інших емітентів, корпоративні права та нерухомість. В Україні до ІСІ належать пайові та корпоративні інвестиційні і фонди.

Організація та реалізація спільного інвестування являє собою досить складний з інституційної та організаційної точки зору процес, що потребує професійного підходу. Так, відповідно до норм Закону України «Про інститути спільного інвестування» [4], саме управління активами пайових та корпоративних інвестиційних фондів здійснюється за допомогою спеціальних інститутів, що мають назву КУА (компанії з управління активами). У даному нормативно правовому акті, визначено, що компанія з управління активами — господарське товариство, створене відповідно до законодавства у формі акціонерного товариства. Або товариства з обмеженою відповідальністю, яке проводить професійну діяльність з управління активами інституційних інвесторів на підставі ліцензії, що видається Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР).

Управління активами прийнято розглядати в контексті реалізації діяльності КУА, та вважати, що управління активами — це професійна діяльність даних суб'єктів фондового ринку [5].

Статтею 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [6] визначено, що метою фінансової послуги є отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів. Відповідно до даної норми закону можливо виділити дві мети управління активами ІСІ: отримання прибутку, а також збереження реальної вартості фінансових активів. Не варто ототожнювати ці дві мети. Звісно між ними існує тісний взаємозв'язок, але це різні цілі. Деякі науковці стверджують що дане тлумачення норми слід розглядати як самостійні та органічно-пов'язані аспекти одного й того ж завдання. Адже, не можливо отримати прибуток, якщо не зберегти активи. Якщо ж не відбувається збереження вартості активів то це виключає можливість отримати прибутки. Іншими словами, отриманню прибутку від фінансових активів має передувати збереження їх реальної вартості. Дане положення є важливим аспектом взаємодії ІСІ та КУА, адже впливає на визначення межі відповідальності останніх.

Якщо суб'єктом управління активами ІСІ виступає КУА то між згаданими інститутами виникають юридичні правовідносини предметом яких виступають активи, що є у володінні ІСІ. Дії з управління активами є мають особливу фактичну та юридичну природу, що обумовлена своєрідним та нестандартним з позиції формування та приналежності об'єктом — активами ІСІ. Результатом роботи венчурних ІСІ є своєрідний показник, що визначає можливості їх використання як джерела інвестиційних ресурсів, або ж інших специфічних непрофільних задач.

Варто трактувати мету управління як основну ціль заради якої активи передаються іншому суб'єкту. Поняття мети управління активами ІСІ є одночасно і реальним і абстрактним. Управління активами ІСІ не завжди є одержання максимального прибутку при мінімально можливих ризиках. Часто бажаним є збереження активів. Проте, вважаємо, що саме основним завданням є максимізація прибутку за дотримання допустимих ризиків.

Згідно чинного законодавства управління активами інституту спільного інвестування може провадитись керівним органом ІСІ (якщо ІСІ є корпоративним), або ж на договірних засадах із залученням КУА. На практиці саме КУА управляють активами як пайових так і корпоративних ІСІ.

Якщо вважати метою управління активами ІСІ є отримання прибутку за максимального збереження активів та допустимими ризиками, то серед завдань, або ж конкретних дій, за допомогою яких можна реалізувати зазначену мету, виділяють [7, с. 118]:

- складає та надає в порядку, передбаченому нормативно-правовими актами Комісії, внутрішніми документами КУА, регламентами, проспектами емісії цінних паперів ІСІ, інформацію щодо результатів діяльності ІСІ;
- організовує рекламну кампанію ІСІ відповідно до законодавства про рекламу з урахуванням вимог Закону України «Про ІСІ»;
- розробляє пропозиції щодо інвестиційної політики ІСІ;
- представляє інтереси ІСІ у відносинах з органами державної влади, юридичними та фізичними особами (резидентами і нерезидентами), міжнародними та громадськими організаціями;
- залучає представників КУА до складу комісії з припинення ІСІ у разі його припинення;
- призначає представників КУА з правом дорадчого голосу для участі в загальних зборах акціонерів корпоративного інвестиційного фонду та

інформує загальні збори про її діяльність; вимагає проведення позачергових зборів акціонерів корпоративного інвестиційного фонду у випадках, передбачених законодавством.

Варто відзначити що провадження діяльності з управління активами пайових та корпоративних ІСІ мають свої особливості, що суттєво різняться. Що стосується корпоративних ІСІ то його правосуб'єктність реалізовується виключно через КУА, хоча може реалізовуватись і від імені власної юридичної особи. Цей механізм реалізується шляхом підписання договорів КУА з третіми особами предметом яких є активи корпоративного фонду та діє від імені та в інтересах таких фондів.

Що ж до пайових ІСІ то тут КУА виступають емітентами інвестиційних сертифікатів та в процесі управління активами діють від власного імені, проте зазначають реквізити пайового інвестиційного фонду. Нерухоме майно, що відноситься до активів пайового інвестиційного фонду реєструється на ім'я КУА, яка і є його розпорядником та несе за нього відповідальність.

Унаслідок укладення договорів про приєднання до пайового інвестиційного фонду все майно, одержане від інвесторів як плата за інвестиційні сертифікати, змінює свій правовий режим з приватної власності кожного з інвесторів на їх спільну часткову власність [8, с. 119].

Відповідно до ст. 358 Цивільного кодексу України, право спільної часткової власності здійснюється співвласниками за їхньою згодою, тобто інвестори мали б володіти, користуватися та розпоряджатися активами за спільною згодою. Однак інвестори фактично не здійснюють ці правомочності, оскільки передають своє майно шляхом оплати інвестиційних сертифікатів в управління КУА. Фактично інвестори є установниками управління, а компанія з управління активами — управителем, тобто довірчим власником.

Має суттєві відмінності суб'єктна система управління активами пайових та корпоративних ІСІ. Що до пайових ІСІ: в системі управління з'являється ще один незалежний суб'єкт. З однієї сторони завдання цього суб'єкта є обмеженішими ніж КУА, адже він не приймає участі в організації та реалізації інвестиційної діяльності. Основна їх функція — контролювати діяльність КУА. Така особливість зумовлює організаційну структуру пайових фондів, в якій перебувають група незалежних одне від одного компаній. Така структура дозволяє ефективно контролювати КУА, а унеможливлювати зловживання.

Можливість правомірного управління активами ІСІ для КУА надає уповноважений орган — НКЦПФР. Вимоги, порядок отримання ліцензії КУА встановлено у Ліцензійних умовах провадження професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів) — діяльності з управління активами інституційних інвесторів (діяльності з управління активами) [9], які затверджено у 2013 році. Окрім цього ліцензійні вимоги містять ряд вимог щодо розміру та структури капіталу КУА, щодо керівників та посадових осіб КУА, складу акціонерів, щодо саморегулівної організації, що об'єднує усі КУА, щодо матеріально-технічного забезпечення та інше.

Відповідно до Рішення НКЦФПР від 12.04.2012 р. № 553 «Про схвалення Концепції запровадження пруденційного нагляду за діяльністю професійних учасників фондового ринку» під пруденційним наглядом із правової точки зору є система процедур Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку за дотриманням установою пруденційних правил, яка дозволяє зменшити наглядове навантаження на професійних учасників фондового ринку, діяльність яких не несе загрози невиконання зобов'язань перед існуючими клієнтами, і посилити наглядові зусилля за установами, діяльність яких є чи може бути загрозою для виконання таких зобов'язань [10, с. 12].

Основними цілями пруденційного нагляду є забезпечення реалізації єдиної державної політики, захист активів інвесторів і, як наслідок, посилення довіри інвесторів до фондового ринку України, запобігання настанню неплатоспроможності професійних учасників фондового ринку через застосування відповідних заходів шляхом [11]:

- формування системи оцінки ризиків в діяльності професійних учасників фондового ринку та управління ними;
- встановлення особливостей організації та проведення внутрішнього аудиту (контролю);
- контролю за платоспроможністю, ліквідністю та прибутковістю професійних учасників фондового ринку;
- запобігання виникненню системних ризиків на фондовому ринку з метою забезпечення стійкості і надійності всього ринку в цілому;
- розробки принципів корпоративного управління професійних учасників фондового ринку;
- прогнозування майбутніх фінансових результатів на основі аналізу отриманої інформації.

Останніми змінами в законодавстві України, що вступили у дію і мають на взаємодію КУА та ІСІ є нові правила обігу цінних паперів ІСІ [12]:

- по-перше, з'явився новий вид цінних паперів — акція КІФ — цінний папір, емітентом якого є КІФ та який посвідчує майнові права його влас-

ника (учасника КІФ). Відповідні зміни були внесені до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» [13]. Таким чином, законодавцем було здійснено розмежування акцій та акцій КІФ, хоча вони за своїм правовим статусом практично нічим не відрізняються.

– по-друге, новим Законом про ІСІ передбачається, що обіг цінних паперів відкритих та інтервальних (протягом визначеного інтервалу) фондів здійснюється виключно на фондовій біржі. Раніше обіг цінних паперів відкритих та інтервальних (протягом визначеного інтервалу) фондів обмежувався: відчуження таких цінних паперів третім особам заборонялося, крім випадків успадкування та правонаступництва. Таким чином, з 1 січня 2014 року стало можливим відчужувати через фондову біржу цінні папери відкритих та інтервальних (протягом визначеного інтервалу) ІСІ третім особам, а не лише на користь емітента. Такі зміни є дуже важливими для інвестиційного бізнесу, оскільки з їх прийняттям фактично скасовується заборона щодо обігу акцій КІФ та інвестиційних сертифікатів ПІФ відкритих та інтервальних (протягом визначеного інтервалу) інвестиційних фондів на вторинному ринку. Однак такі операції дозволяється проводити виключно через суворо регламентовані біржові процедури.
– по-третє, відповідно до нового Закону про ІСІ оплата цінних паперів ІСІ повинна здійснюватися виключно грошима, а оплата в розстрочку не допускається.
– по-четверте, інвестиційні сертифікати ПІФ можуть бути лише іменними та існувати виключно в бездокументарній формі. На переведення інвестиційних сертифікатів у документарній формі в бездокументарну КУА ПІФ дається 2 роки з моменту набрання чинності новим Законом про ІСІ, тобто до 31.12.2015 року включно.

Що ж до КУА, які в більшій мірі є реалізаторами управління ІСІ то, як зазначалося, саме Ліцензійні умови дозволять здійснювати свою професійну діяльність. Ліцензійні умови насамперед містять вимоги, які стосуються змісту установчих документів КУА. Зокрема, КУА, крім вимог, установлених законодавством, у статуті має зазначити відомості, які стосуються деталізації виду діяльності, особливості створення резервного фонду та інше.

Зважаючи на вищерозглянуте, під державним регулюванням взаємодії ІСІ та КУА варто розуміти процес впровадження державної політики за допомогою використання різних форм, інструментів, методів, що не суперечать діючим нормативним актам та спрямована на досягнення злагодженої, ефективної, правомірної та взаємовигідної співпраці КУА та ІСІ в Україні.

Висновок. Взаємодія КУА та ІСІ являє собою складний та багатоаспектний процес, від ефективності організації якого залежить збереження та примноження капіталу інвесторів. Особливості правового статусу різних видів ІСІ, зумовлює наявність певних особливостей співпраці із КУА, що розглянуто у статті. Державне регулювання співпраці КУА та ІСІ відіграє ключову роль у побудові правомірних та справедливих взаємовідносин, метою яких є збереження та примноження активів. Встановлено, що основним регулятором є Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Ефективне державне регулювання взаємовідносин КУА та ІСІ — плацдарм довіри до самих інститутів. Адже, чим прозорішою та зрозумілішою буде їх діяльність, тим привабливішими вони будуть для інвесторів.

Зважаючи на присутність проблем, що стосуються державного регулювання співпраці КУА та ІСІ, а також оцінивши показники їх функціонування, варто відзначити наявність нереалізованого потенціалу даного ринку. Дослідження в напрямі вдосконалення системи державного регулювання співпраці ІСІ та КУА сприятиме їх вирішенню та дозволить стимулювати розвиток даного сегменту фінансового ринку.

Література

1. Шевцова О. Й. Регулювання діяльності інститутів спільного інвестування на фінансовому ринку України / О. Й. Шевцова, В. М. Тихонова // Вісник Дніпропетровського університету. — 2016. — № 10 (1). — С. 41–48.

2. Сущ О. П. Особливості діяльності компанії з управління активами інститутів спільного інвестування / О. П. Сущ // Форум права. — 2012. — № 4. — С. 892–898 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12copici.pdf.

3. Інститути спільного інвестування в умовах глобалізації світових фінансових ринків / В. А. Вергун, О. І. Ступницький, В. М. Коверда, Т. В. Волковинська // Серія «Міжнародний бізнес». — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. — 512 с.

4. Про інститути спільного інвестування: Закони України від від 05.07.2012 № 5080-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5080-17

5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/

6. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 № 2664-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14

7. Слободян О. А. Цивільно-правова характеристика відносин з управління майном у сфері спільного інвестування / А. О. Слободян // Правничий часопис Донецького університету. — 2013. — № 2. — С. 116–122.

8. Гнатів О. Правова природа договору про приєднання до пайового інвестиційного фонду /О. Гнатів // Вісник Львівського університету. — 2009. — Вип. 49. — С. 118–123.

9. Про затвердження Ліцензійних умов провадження професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів) — діяльності з управління активами інституційних інвесторів (діяльності з управління активами): Рішення НКЦПФР від 23.07.2013 № 1281 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1576-13

10. Кампі О. Ю. Особливості правового забезпечення діяльності компаній з управління активами інституційних інвесторів / О. Ю. Кампі // Науковий вісник Мукачівського державного університету. — 2014. — № 2 (2). — С. 10–14.

11. Про схвалення Концепції запровадження пруденційного нагляду за діяльністю професійних учасників фондового ринку: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 12 квітня 2012 р. № 553 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=695861

12. Мелаш Д. Нове законодавство про ІСІ / Д. Мелаш // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gryphongroup.com.ua/nove-zakonodavstvo-pro-isi/

13. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3480-15

References

1. Shevtsova, O. J. Tykhonova, V. M. (2016), «Regulation of collective investment institutions in financial market of Ukraine», Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu, vol. 10, pp. 41–48.

2. Susch, O.P. (2012), «Peculiarities of the asset management company collective investment institutions», Forum prava, vol.4, available at: http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12copici.pdf (Accessed 12 September 2018).

3. Verhun, V. A. Stupnyts'kyj, O. I. Koverda, V. M. Volkovyns'ka, T.V. (2009), Instytuty spil'noho investuvannia v umovakh hlobalizatsii svitovykh finansovykh rynkiv [Joint investment institutes in the conditions of globalization of world financial markets], Vydavnycho-polihrafichnyj tsentr «Kyivs'kyj universytet», Kyiv, Ukraine.

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine «About joint investment institutes», available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5080-17 (Accessed 11 September 2018).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine «Civil Code of Ukraine», available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ (Accessed 12 September 2018).

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine «About financial services and state regulation of financial services markets», available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14 (Accessed 10 September 2018).

7. Slobodian, O. A. (2013), «Civil law characteristic of relations in the management of property in the purview of joint investment», Pravnychyj chasopys Donets'koho universytetu, vol. 2, pp. 116–122.

8. Hnativ, O. (2009), «Legal character of contract about joining to the unit investment fund», Visnyk L'vivs'koho universytetu, vol.49, pp. 118–123.

9. National Commission of the regulation of financial services markets (2013) The Solution «About approval of Licensing conditions for professional activity in the stock market (securities market) — asset management activities of institutional investors (asset management activities)», available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1576–13 (Accessed 14 September 2018).

10. Kampi, O. Yu. (2014), «The legal support specifics activity of asset management companies of institutional investors», Naukovyj visnyk Mukachivs'koho derzhavnoho universytetu, vol.2, pp. 10–14.

11. National Commission of the regulation of financial services markets (2012) The Solution «About approval of the Concept of the introduction of prudential supervision over the activities of professional stock market participants», available at: http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=695861 (Accessed 10 September 2018).

12. Melash, D. (2014), «New legislation about JII», Gryphon Group, available at: http://gryphongroup.com.ua/nove-zakonodavstvo-pro-isi/ (Accessed 20 September 2018).

13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2006), The Law of Ukraine «About securities and the stock market», available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3480-15 (Accessed 20 September 2018).

УДК 368.2

Вергелюк Юлія Юріївна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансових ринків
Національний університет державної фіскальної служби України
Вергелюк Юлия Юрьевна
кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансовых рынков
Национальный университет государственной фискальной службы Украины
Verheliuk Yuliia
PhD in Economics,
Associate Professor of Department of Financial Markets
National University of the State Fiscal Service of Ukraine

DOI: 10.25313/2520-2294-2018-10-4234

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ АВТОМОБІЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ РЫНКА АВТОМОБИЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ В УКРАИНЕ

THEORETICAL PRINCIPLES OF AUTOMOTIVE INSURANCE MARKET FUNCTIONING IN UKRAINE

Анотація. *Статтю присвячено дослідженню теоретичних засад функціонування ринку автомобільного страхування в Україні. Акцентується увага на актуальності проблематики вивчення теоретичних аспектів функціонування ринку автомобільного страхування з огляду на відсутність стандартизованих підходів до сутності, складу та структури ринку, що створює перепони для практичного опрацювання даного напрямку та пошуку шляхів його вдосконалення.*

Систематизуються погляди науковців, щодо можливості виокремлення ринку автомобільного страхування, як структурного елементу страхового ринку. Визначено місце ринку автомобільного страхування в ієрархії фінансового ринку. Досліджуються погляди науковців на трактування поняття «автомобільне страхування». Сформульовано авторське визначення ринку автомобільного страхування.

Приділяється увага секторизації а ринку автомобільного страхування, де визначаються особливості функціонування окремих секторів: ринку страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, ринку страхування наземного транспорту (КАСКО), ринку страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів за міжнародними договорами «Зелена карта». Пропонується система класифікації ринку автомобільного страхування за ознаками: форма страхування, види ризиків, що підлягають страхуванню, приналежність до галузі страхування.

Досліджуються складкові елементи ринку автомобільного страхування, до яких належать об'єкти, суб'єкти, страхові випадки та ціна страхової послуги. Виокремлюються фактори, під впливом яких розвивається ринок автомобільного страхування в Україні. Фактори впливу на ринок розглядаються в контексті стимулюючого та де стимулюючого впливу. Особлива увага приділяється суб'єкту ринку автомобільного страхування в Україні – Моторному (транспортному) страховому бюро України, на який покладено функції гарантування страхового захисту.

Зроблено висновки про те, що дослідження концептуальних засад розвитку ринку автомобільного страхування в Україні (в розрізі сегментів в тому числі) дасть змогу ефективно вирішувати практичні проблеми. Адже, вивчення площини формування попиту та пропозиції на ринку автомобільного страхування – основа вирівнювання диспропорцій його розвитку.

Ключові слова: *страховий ринок, автотранспортне страхування, ринок автомобільного страхування, страхова система, страховий ризик.*

Аннотация. *Статья посвящена исследованию теоретических основ функционирования рынка автомобильного страхования в Украине. Акцентируется внимание на актуальности проблематики изучения теоретических аспектов функционирования рынка автомобильного страхования ввиду отсутствия стандартизированных подходов к сущности, составу и структуре рынка, что создает препятствия для практической проработки данного направления и поиска путей его совершенствования.*

Систематизируются взгляды ученых, о возможности рассмотрения рынка автомобильного страхования, как структурного элемента страхового рынка. Определено место рынка автомобильного страхования в иерархии рынка. Исследуются взгляды ученых на трактовку понятия «автомобильное страхование». Сформулировано авторское определение рынка автомобильного страхования. Уделяется внимание секторизации рынка автомобильного страхования, где определяются особенности функционирования отдельных секторов: рынка страхования гражданско-правовой ответственности владельцев наземных транспортных средств, рынка страхования наземного транспорта (КАСКО), рынка страхования гражданско-правовой ответственности владельцев наземных транспортных средств по международным договорам «Зеленая карта». Предлагается система классификации рынка автомобильного страхования по признакам: форма страхования, виды рисков, подлежащих страхованию, принадлежность к отрасли страхования. Исследуются элементы рынка автомобильного страхования, к которым относятся объекты, субъекты, страховые случаи и цена страховой услуги. Выделяются факторы, под влиянием которых развивается рынок автомобильного страхования в Украине. Факторы влияния на рынок рассматриваются в контексте стимулирующего и дестимулирующего воздействия. Особое внимание уделяется субъекту рынка автомобильного страхования в Украине – Моторному (транспортному) бюро Украины, на который возложены функции обеспечения страховой защиты.

Сделаны выводы о том, что исследования концептуальных основ развития рынка автомобильного страхования в Украине (в разрезе сегментов в том числе) позволит эффективно решать практические проблемы. Ведь изучение плоскости формирования спроса и предложения на рынке автомобильного страхования – основа выравнивания диспропорций его развития.

Ключевые слова: *страховой рынок, автотранспортное страхование, рынок автомобильного страхования, страховая система, страховой риск.*

Summary. *The article is devoted to the research of theoretical principles of automotive insurance market functioning in Ukraine. The attention is given to the actual problems of theoretical principles of automotive insurance market functioning in view of the lack of standardized approaches to the essence, composition and structure of the market that creates the barriers for practical researches in this sphere and for the determination of ways for its improvement.*

Different ideas of scientists on the possibility of automotive insurance market emission as structural element of insurance market are systematized. Defined the role of automotive insurance market in the financial market hierarchy. The different researches on the essence of «automotive insurance» are analyzed. Created the author's definition of the term «automotive insurance market».

Special attention is given to the sectoral dividing of the automotive insurance market with determination of functioning specifics for each sector: the insurance market for civil liability of land vehicles owners, the insurance market for land vehicles (CASCO), and the insurance market for civil liability of land vehicles owners under international treaty «GreenCard». Offered the system of automotive insurance market classification with object: form of insurance, types of insured risks, the affiliation to the insurance industry.

The components of automotive insurance market, that includes objects, subjects, insurance cases and insurance service value, are studied. Pointed out factors that have major influence on development of automotive insurance market in Ukraine. The influence factors are analyzed in context of stimulant and de-stimulant influence. Particular attention Special attention given to the subject of the motor insurance market in Ukraine – Motor (transport) insurance bureau of Ukraine, that performs functions guarantee of insurance protection.

Made the conclusion those studding the conceptual foundations of the development of the automotive insurance market in Ukraine (in terms of sectors) will enable effectively solve practical problems. Studding the demand and supply formation in the automotive insurance market – the basis of equalizing the disproportions of its development.

Key words: *insurance market, automotive insurance, automotive insurance market, insurance system, insurance risk.*

Постановка проблеми. Зважаючи на підвищену небезпеку руху на дорогах України та високий рівень аварійності, важко заперечити значення соціальної складової автомобільного страхування. При цьому, зважаючи на значну частку серед інших видів страхування, можна стверджувати, про існування значного інвестиційного потенціалу страховиків, які функціонують на ринку автомобільного страхування. Як і на усіх сегментах страхового ринку, на ринку автомобільного страхування в Україні є ряд невирішених проблем, що носять практичний характер. Проте, для їх ефективного вирішення необхідним є теоретичне обґрунтування та визначення певних особливостей, що притаманні даному сегменту. Зауважимо, що серед науковців відсутня єдина думка, щодо концептуальних засад побудови ринку автомобільного страхування. Саме цим пояснюється актуальність тематики дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Віддаючи належне науковим здобуткам в сфері дослідження проблематики автомобільного страхування України, відмітимо, що досить мало наукових праць присвячено вивченню концептуальних засад розвитку ринку автомобільного страхування в Україні. Серед науковців, що займались вивченням особливостей автомобільного страхування в Україні варто відмітити: Березіну С. Б. [5], Дему Д. І. [3], Залєтова О. М. [1], Марценюк-Розарьонову О. В. [7], Приказюк Н. В. [12], Ткаченко Н. В. [9], Яворську Т. В. [2].

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження теоретичних засад функціонування ринку автомобільного страхування в Україні, а саме: його сутності, структури, складу, особливостей функціонування сегментів та факторів, що мають вплив на розвиток ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед науковців точаться дискусії, щодо того є чи являється страховий ринок частиною фінансового ринку, зважаючи на особливу природу страхових послуг. Загальновідомі постулати, що визначають ринок, притаманні і страховому ринку в тому числі. Якщо в даному полі діяльності формується суспільна потреба у послугах (формується попит) і є суб'єкти, діяльність яких направлена на задоволення даних потреб, при цьому на ціну страхових послуг впливає конкуренція, можна стверджувати про існування страхового ринку, як структурного елементу фінансового ринку. Існування протилежних думок на цей рахунок не є приводом стверджувати, що одна з наукових позицій є хибною. Диверсифікація поглядів лише стимулює розглядати проблему під різним кутом, примножуючи глибину досліджень та науковий результат.

Якщо вважати, що об'єктом купівлі продажу на фінансовому ринку є фінансові послуги, то зрозуміло — об'єктом купівлі на страховому ринку являється страхова послуга, в основі якої лежить страховий захист. На ринку автомобільного страхування об'єктом купівлі продажу є послуги страхування ризиків, що пов'язані з експлуатацією автотранспортних засобів. Рисунок 1 відображає ієрархічну підпорядкованість ринку автомобільного страхування в Україні.

Автомобільне (автотранспортне) страхування можна розглядати в вузькому та широкому сенсі. Тому, автори, що присвятили вивченню автомобільного страхування свої праці, діляться на дві групи: 1) до автомобільного страхування відносять страхування усіх ризиків, що пов'язані з пошкодженням або знищення транспорту страхувальника, а також з відповідальністю страхувальника за шкоду, завдану майну, життю та здоров'ю інших учасників руху; 2) група авторів, які стверджують, що автомобільне страхування передбачає страхування ризиків, пов'язаних з експлуатацією засобів автотранспорту та забезпечують захист майна і відповідальності.

Систематизуємо бачення авторів на тлумачення поняття автотранспортне страхування. Заслуговують на увагу думки В. М. Стецюк визначає систему автомобільного страхування транспорту як складну субординовану систему економічних відносин

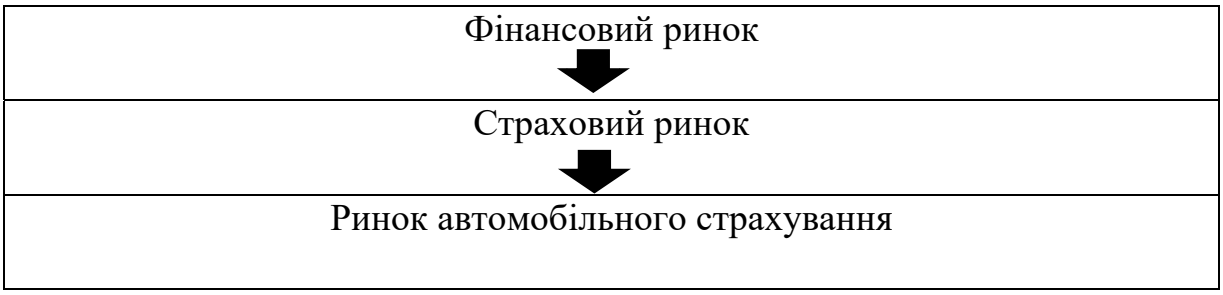

Рис. 1. Ієрархічна підпорядкованість ринку автомобільного страхування
Джерело: побудовано автором

щодо формування і розподілу страхового фонду для захисту майнових інтересів контрагентів різного типу, пов'язаних з володінням, користуванням і розпорядженням автотранспортними засобами, а також майнових інтересів, пов'язаних із цивільною відповідальністю, життям та здоров'ям потерпілих, яка включає в себе сукупність форм, видів, методів страхування та страхову інфраструктуру [1, с. 40]. Автор відзначає те, що автотранспортне страхування спрямоване не лише на захист інтересів пов'язаних із розпорядженням та використанням майна, а також з його володінням. Саме цей аспект розширює коло страхових продуктів, що призначені для захисту прав власників автотранспортних засобів. Існують і більш загальні трактування поняття автотранспортне страхування. Так, Яворська Т. В. стверджує, що автотранспортне страхування це — страхування транспортних засобів від небезпек [2]. Таке трактування є досить загальним і зводить автотранспортне страхування до майнового аспекту, упускаючи при цьому інші. Вдалим є визначення Деми Д. І., що визначає автотранспортне страхування як комплекс страхових послуг, спрямованих на захист майнових та особистих інтересів як самих власників автотранспортних засобів, так і третіх осіб (вигодонабувачів), які є безпосередніми учасниками дорожнього руху [3]. З огляду на різні тлумачення поняття автотранспортного страхування визначимо власну точку зору на ринок, де воно реалізується. Ринок автомобільного страхування — це сектор страхового ринку, де формується попит та пропозиція на страхові послуги, що забезпечують страховий захист суб'єктів, які володіють, користуються чи розпоряджаються транспортними засобами і в результаті і чого створюють попит на захист від ризиків, пов'язаних із їх майновою відповідальністю.

З огляду на перелік ризиків, що підлягають страхуванню в межах ринку автотранспортного страхування можна виділити такі його види [1, с. 50]:

– страхування наземного транспорту;
– страхування відповідальності власників наземного транспорту;
– страхування від нещасних випадків водія й пасажирів автотранспортного засобі;
– страхування багажу пасажирів;
– страхування відповідальності автоперевізників;
– страхування вантажу.

З огляду на положення Закону України «Про страхування» [4] вважаємо за доцільне виокремити такі сектори ринку автомобільного страхування (таблиця 1).

Ринок страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів є найбільшим сектором ринку автомобільного страхування, що в більшій мірі зумовлено тим, що на ньому реалізуються страхові послуги, які за формою страхування є обов'язковими для всіх власників наземних транспортних засобів. Це єдиний вид страхування (на ринку автомобільного страхування), що належить до галузі страхування відповідальності. Функції цього сектора ринку автомобільного страхування полягають у [5, с. 44]:

– створенні умов для участі у дорожньому русі добре інформованого та відповідального водія на технічно справному автомобілі;
– стимулюванні водіїв — страхувальників до дотримання правил дорожнього руху та підвищення рівня страхової культури;
– при настанні ДТП своєчасному забезпеченні постраждалих максимально можливою компенсацією шкоди, завданої їх здоров'ю та майну.

Частка ринку страхування наземного транспорту (КАСКО) в структурі ринку автотранспортного страху-

Таблиця 1

Секторизація ринку автомобільного страхування в Україні

№ п\п	Класифікаційна ознака	Види
1.	Форма страхування	– ринок добровільного автотранспортного страхування; – ринок обов'язкового автотранспортного страхування
2.	Види ризиків, що підлягають страхуванню	– ринок страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних – засобів; – ринок страхування наземного транспорту (КАСКО); – ринок страхування цивільно-правової відповідальності; – власників наземних транспортних засобів за міжнародними договорами «Зелена карта»;
3.	За приналежністю до галузі страхування	– ринок майнового автотранспортного страхування; – ринок особового автотранспортного страхування; – ринок страхування відповідальності власників автотранспортних засобів.

Джерело: складено автором

вання за показником валових страхових премій займає досить велику частину та коливається біля 50%. Не зважаючи на досить високу вартість таких послуг, попит на них залишається на високому рівні. Однак, даний сектор ринку залишається більш чутливим до кризових явищ в економіці, що легко відслідковується при дослідженні статистики функціонування відповідного сегменту. Така чутливість, в порівнянні із ринком страхування цивільної відповідальності власників автотранспортних засобів зумовлена добровільністю даного виду страхування та високою вартістю послуги.

Найменшу частку у структурі ринку автомобільного страхування займає ринок страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів за міжнародними договорами «Зелена карта», яке є обов'язковим для певних категорій. Рівень страхових виплат на цьому сегменті ринку залишається низьким, та свідчить про наявність проблем. Основним завданням цієї системи є захист потерпілих в ДТП за участю автовласників-нерезидентів країни. Система обов'язкового страхування відповідальності власників автомобілів за кордоном, до якої, окрім України, входять усі країни ЄС, Марокко, Туніс, Іран, Ірак, Ізраїль, Туреччина, а також частково Білорусія і Молдова. Якщо автовласник є резидентом країни — члена системи «Зелена карта», він безперешкодно може проїжджати територіями всіх країн — членів цієї системи без обов'язкового страхування на умовах країни, які відвідуються [6, с. 26].

Як будь-яка економічна категорія страховий ринок має свою структуру, що змінюється під впливом економічних трансформацій, які відбуваються в державі. Отже, структурою страхового ринку вважають відтворювальні зв'язки в процесі страхування й пропорції між різними інститутами, суб'єктами (страхові компанії та страхувальники) й об'єктами (види і технології страхування) ринку [7]. Таким же впливам піддається ринок автомобільного страхування. Слушною є думка, що автотранспортне страхування розвивається під впливом стимулюючих та де стимулюючих факторів. Виділимо основні фактори, що впливають на розвиток ринку автомобільного страхування в Україні:

– макроекономічні фактори, які впливають на соціально-економічний розвиток;
– добробут населення, що визначає можливості купівлі страхових послуг;
– рівень довіри населення до страховиків, що надають послуги із автотранспортного страхування;
– рівень страхових виплат за послугами автомобільного страхування в Україні;
– посилення відповідальності за порушення Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [8];
– погіршення криміногенної ситуації в Україні, що призводить до підвищених загроз майну громадян;
– співвідношення «ціна/якість» страхових послуг із автотранспортного страхування є непропорційним;
– незадовільний технічний стан автомобільного парку України. Половину застарілого автопарку України (50%) становлять автомобілі, випущені до 1989 року. Ще 31% — це автомобілі віком від 5 до 18 років. Таким чином, у громадян нашої країни автомобілі віком не старше 5 років становили лише 19% автопарку, а середній вік автомашин — 19 років [9, с. 171].

Елементами ринку автомобільного страхування можна вважати об'єкти, суб'єкти та страхові випадки та ціну страхової послуги (таблиця 2). Варто звернути увагу, що в структурі суб'єктів ринку

Таблиця 2

Елементи ринку автомобільного страхування в Україні

Об'єкт	Суб'єкти	Страхові випадки	Ціна страхової послуги
Страхова послуга, що полягає у захисті майнових інтересів пов'язаних з правом володіння, користування й розпорядження транспортним засобом, в тому числі пов'язані із відшкодуванням особою, цивільно-правова відповідальність якої застрахована, шкоди, заподіяної життю, здоров'ю, майну потерпілих	– Страховики; – Страхувальники; – Потерпілі; – Особи, цивільно-правова відповідальність яких застрахована; – Моторне (транспортне) страхове бюро України; – Національна комісія що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг	– знищення транспортного засобу; – пошкодження транспортного засобу; – втрата транспортного засобу; – заподіяна шкода третім особам під час дорожньо-транспортної пригоди	– ринкова ціна, що формується виходячи із собівартості послуги та попиту; – регульована ціна, в основі якої законодавчо встановлений розмір страхового тарифу

Джерело: складено автором на основі [12, с. 39]

автомобільного страхування перебуває Моторне (транспортне) страхове бюро України, яке посідає особливе місце у регулюванні ринку. Бюро було створене з метою забезпечення платоспроможності страховиків та здатності їх виконувати свої зобов'язання перед страхувальниками [10, с. 359]. Зважаючи, що захист майнових інтересів страхувальників (застрахованих, вигодонабувачів, інших третіх осіб) у страхових правовідносинах знаходить свою реалізацію шляхом здійснення страховиком страхових виплат [11, с. 83], Моторне (транспортне) страхове бюро України забезпечує їм ці гарантії.

Об'єктом купівлі продажу на ринку автомобільного страхування є страхова послуга, яка полягає у захисті майнових інтересів пов'язаних з правом володіння, користування й розпорядження транспортним засобом, в тому числі пов'язані із відшкодуванням особою, цивільно-правова відповідальність якої застрахована, шкоди, заподіяної життю, здоров'ю, майну потерпілих. Суб'єктами ринку вважаємо усіх учасників страхування автомобільного транспорту, а також саморегулівні організації та органи державного регулювання страхової діяльності в Україні. Страховими подіями, які є приводом для виплати страхового відшкодування може бути пошкодження, втрата чи повне знищення транспортного засобу, а у випадку страхування цивільно-правової відповідальності власника — заподіяна шкода третім особам під час дорожньо-транспортної пригоди.

Формування ціни страхової послуги класично враховує рівень страхового тарифу, розмір страхової суми, особливості її визначення безпосередньо впливають на ціну страхової послуги. В залежності від того чи законодавчо закріпленим є страховий тариф ціна страхової послуги може бути ринковою (коли всі елементи ціни визначає сам страховик), регульованою (коли страховий тариф визначається державою).

Висновки. Ринок автомобільного страхування надає гарантії захисту майнових інтересів постраждалих суб'єктів і забезпечує збереження факторів життя та виробництва. Важливість нарощення об'ємів ринку автомобільного страхування зумовлена його соціальною направленість, адже слугує не лише захистом майнових прав та інтересів власників автомобільного транспорту, а й сприяє дисциплінованості водіїв, зменшує негативні наслідки, які виникають при настанні страхових випадків.

Дослідження ринку автомобільного страхування дозволило визначити його як сектор страхового ринку, де формується попит та пропозиція на страхові послуги, що забезпечують страховий захист суб'єктів, які володіють, користуються чи розпоряджаються транспортними засобами і в результаті і чого створюють попит на захист від ризиків, пов'язаних із їх майновою відповідальністю. На ринку автомобільного страхування України представлено 3 основних сегменти: ринок страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, ринок страхування наземного транспорту (КАСКО), ринок страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів за міжнародними договорами «Зелена карта». Окреслено особливості кожного із сегментів. Акцентовано, що особливості розвитку сегментів ринку автомобільного страхування зумовлюються формою страхування та вартістю страхових послуг.

Виокремлено фактори, що визначають розвиток ринку автомобільного страхування в Україні. Серед таких факторів, одні сприяють розвитку ринку інші ж його стримують. Елементами ринку автомобільного страхування в Україні визначено: об'єкт ринку, суб'єкти ринку, страхові випадки та вартість страхових послуг.

Література

1. Автомобільне страхування в системі безпеки дорожнього руху: Кол. моногр. / [О. М. Залєтов, О. В. Кнейслер, В. М. Стецюк, О. Ю. Толстенко та ін.]; Наук. ред. та кер. кол. авт. канд. екон. наук О. М. Залєтов. — К.: Міжнародна агенція «BeeZone», 2012. — 509 с.

2. Яворська Т. В. Страхові послуги: [навчальний посібник] / Т. В. Яворська. — К.: Знання, 2008. — 350 с.

3. Страхові послуги: [навч. посіб.] / [Д. І. Дема, О. М. Віленчук, І. В. Демянюк]; за ред. Д. І. Деми. — Житомир: ЖНАЕУ, 2010. — 482 с.

4. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80

5. Березіна С. Б. Визначення європейського вектору розвитку страхування цивільної відповідальності власників автотранспортних засобів / С. Б. Березіна // Технологічний аудит та резерви виробництва — 2017. — № 1/4(33). — С. 42–48.

6. Семенчук І. А. Система «Зелена карта» та розвиток страхового захисту в Україні / І. А. Семенчук // Фінансові послуги. — 2014 — № 5–6. — С. 25–28.

7. Марценюк-Розарьонова О. В. Розвиток ринку автострахування в Україні: проблеми та перспективи / О. В. Марценюк-Розарьонова, Ю. Ю. Марчук // Ефективна економіка. — 2018. — № 3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/60.pdf

8. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України від 01.07.2004 № 1961-IV — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1961-15

9. Ткаченко Н. В. Аналіз сучасного ринку добровільного страхування автотранспортних засобів в Україні / Н. В. Ткаченко, С. О. Криниця // Фінансовий простір. — 2013. — № 4. — С. 170–175.

10. Бачо Р. Й. Функціонування Моторного (транспортного) страхового бюро України на національному ринку небанківських фінансових послуг / Р. Й. Бачо // Актуальні проблеми економіки. — 2015. — № 9. — С. 358–364.

11. Пацурія Н. Б. Правове регулювання діяльності у сфері страхування та перестрахування: проблеми теорії та практики: монографія / Н. Б. Пацурія, І. М. Войцеховська, А. С. Головачова. — Київ: Видавництво Ліра-К: 2017. — 256 с.

12. Приказюк Н. Нові вектори розвитку автотранспортного страхування в Україні / Н. Приказюк, Т. Моташко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2015. — № 3. — С. 37–47.

References

1. Zalietov, O. M. Knejsler, O. V. Stetsiuk, V. M. Tolstenko, O. Yu. (2012), Avtomobil'ne strakhuvannia v systemi bezpeky dorozhn'oho rukhu [Automobile insurance in the system of road safety], Mizhnarodna ahentsiia «BeeZone», Kyiv, Ukraine.

2. Yavors'ka, T. V. (2008), Strakhovi posluhy [Insurance services], Znannia, Kyiv, Ukraine.

3. Dema, D. I. Vilenchuk, O. M. Demianiuk, I.V. (2010), Strakhovi posluhy [Insurance services], ZhNAEU, Zhytomyr, Ukraine.

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine «About insurance», available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80 (Accessed 07 September 2018).

5. Berezina, S. B. (2017), «Definition of the European vector of civil liability insurance for car owners», Tekhnolohichnyj audyt ta rezervy vyrobnytstva, vol. 1/4(33), pp. 42–48.

6. Semenchuk, I.A. (2014), «The «Green Card» and the development of insurance coverage in Ukraine», Finansovi posluhy, vol. 5–6, pp. 25–28.

7. Martseniuk-Rozar'onova, O. V. Marchuk, Yu. Yu. (2018), «The development of the motor insurance market in Ukraine: problems and prospects», Efektyvna ekonomika [Online], vol. 3, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/60.pdf (Accessed 07 September 2018).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine «About compulsory insurance of civil liability of owners of transport vehicles», available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1961-15 (Accessed 07 September 2018).

9. Tkachenko, N. V. Krynytsia, S. O. (2013) «Analysis of the modern non-compulsory insurance market of motor vehicles in Ukraine», Finansovyj prostir, vol. 4, pp. 170–175.

10. Bacho, R. J. (2015), «Functioning of the Motor (Transport) Insurance Bureau of Ukraine on the national market of non-bank financial services», Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 9, pp. 158–164.

11. Patsuriia, N. B. Vojtsekhovs'ka, I. M. Holovachova, A. S. (2017), Pravove rehuliuvannia diial'nosti u sferi strakhuvannia ta perestrakhuvannia: problemy teorii ta praktyky [Legal regulation of activity in sphere insurance and reinsurance: problems of theory and practice], Lira-K, Kyiv, Ukraine.

12. Prykaziuk, N. Motashko, T. (2015) «New vectors of motor insurance in Ukraine», Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, vol. 3, pp. 37–47.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Экономические науки»

№ 10 (18)

Головний редактор — *Камінська Т.Г.*

Київ 2018

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18
Контактний телефон: +38(044) 222 58 89
Контактний телефон: +38(067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 30.10.2018. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAC. Друк офсетний.
Умовно-друкованих аркушів 11,16. Тираж 100. Заказ № 217.
Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.